

Arta germană
din Transilvania
în colecția
Muzeului de Artă
Brașov

Deutsche Kunst
aus Siebenbürgen
im Bestand
des Kunstmuseums
Kronstadt

CONSILIUL
JUDEȚEAN
BRAȘOV

MUZEUL DE
ARTĂ
BRAȘOV

**Arta germană
din Transilvania
în colecția
Muzeului de Artă
Brașov** | **Deutsche Kunst
aus Siebenbürgen
im Bestand
des Kunstmuseums
Kronstadt**

EDITURA MUZEULUI DE ARTĂ BRAȘOV
| 2011

**Expoziția „Arta germană din Transilvania în colecția Muzeului de Artă Brașov”
Die Ausstellung „Deutsche Kunst aus Siebenbürgen im Bestand des Kunstmuseums Kronstadt“**

Expoziție organizată de Muzeul de Artă Brașov cu prilejul anului jubiliar 2011 „Țara Bârsei – 800 de ani de la prima atestare documentară” – Director Bartha Árpád.
Ausstellung des Kunstmuseums Kronstadt im Jubiläumsjahr 2011 „Das Burzenland – 800 Jahre seit der ersten urkundlichen Erwähnung” – Direktor Bartha Árpád.

Catalog finanțat de Consiliul Județean Brașov/Gedruckt mit Unterstützung des Kreisrats Kronstadt

Curator expoziție/Kurator der Ausstellung: Radu Popica

Conservare/Konservierung: Delia Marian

Restaurare/Restaurierung: Radu Tătaru

ISBN 978-606-92557-5-9

Concept și coordonare catalog/Gestaltung und Koordinierung: Radu Popica

Text: Radu Popica

Traducător/Übersetzung: Sunhild Galter

Fișe de catalog/Katalog: Radu Popica

Fotografii/Fotos: Nicolae Panaite, Răzvan Precup, Radu Tătaru

Machetare computerizată/Computergrafische Gestaltung: Radu Tătaru

Coperta/Umschlag: Anonim (F. A. S. B.), *Portretul Annei Maria Closius* (Nr. cat. 6)
Unbekannter Maler (F. A. S. B.), *Bildnis der Anna Maria Closius* (Kat.nr. 6)

Cuprins/Inhalt

Arta germană din Transilvania în colecția Muzeului de Artă Brașov/ Deutsche Kunst aus Siebenbürgen im Bestand des Kunstmuseums Kronstadt	4
Catalog/Katalog	49
Lista lucrărilor/Werkverzeichnis	98
Bibliografie selectivă/Auswahlbibliographie	116

Arta germană din Transilvania în colecția Muzeului de Artă Brașov

Zonă de frontieră, având un caracter multiethnic, Transilvania a fost spațiul de întâlnire al unor elemente de cultură și civilizație diferite. Însă, începând din Evul Mediu timpuriu, impulsurile determinante pentru configurația culturală a regiunii au provenit sau au fost receptate prin intermediul Europei Centrale¹. Arta transilvăneană se înscrie în acest model cultural, având un pronunțat caracter sintetic, care reflectă specificul multicultural al provinciei. Arta germană din Transilvania se conturează ca un fenomen artistic cu trăsături proprii, însă nu distinct de evoluția generală a artei transilvănene. Nota de specificitate se datorează modului aparte în care sașii transilvăneni s-au raportat la spațiul cultural german. Această specificitate a fost conștientizată, asumată și valorizată târziu², în secolul XIX, odată cu afirmarea identităților naționale.

În patrimoniul Muzeului de Artă Brașov se păstrează lucrări de artă reprezentative pentru evoluția artei transilvănene din secolele XVI-XX și, implicit, pentru arta sașilor transilvăneni (pictură, grafică, sculptură). Colecția de artă germană din Transilvania a Muzeului de Artă Brașov, numărând peste 800 piese, ilustrează preponderent creația artiștilor activi la Brașov și, într-o măsură mai mică, a artiștilor sibieni. Explicabilă prin situarea geografică, această structură a colecției este determinată și de rolul preeminent jucat de cele două orașe în viața artistică a sașilor transilvăneni.

Deutsche Kunst aus Siebenbürgen im Bestand des Kunstmuseums Kronstadt

Als Grenzgebiet mit multiethnischer Prägung war Siebenbürgen ein Raum, in dem unterschiedliche Kulturen aufeinandertrafen. Doch beginnend mit dem frühen Mittelalter kamen die für die kulturelle Konfiguration der Region bestimmenden Impulse aus Mitteleuropa, bzw. wurden über Mitteleuropa rezipiert¹. Die siebenbürgische Kunst entspricht diesem Kulturmodell durch ihr betont synthetisches Wesen, das das multikulturelle Spezifikum der Provinz widerspiegelt. Die deutsche Kunst aus Siebenbürgen gestaltet sich als Kunstphänomen mit eigenen Wesenszügen, ohne sich von der allgemeinen Entwicklung der siebenbürgischen Kunst zu entfernen. Die spezifische Note rührt von der besonderen Weise des Verhältnisses der Siebenbürger Sachsen zum deutschen Kulturraum her. Diese Besonderheit wurde erst spät, im Zuge der Herausbildung nationaler Identitäten im 19. Jahrhundert², bewusst gemacht, angenommen und verwertet.

Zum Bestand des Kronstädter Kunstmuseums gehören Werke, die für die Entwicklung der siebenbürgischen Kunst vom 16. zum 20. Jh. repräsentativ sind, implizit also auch für die Kunst der Siebenbürger Sachsen (Bilder, Grafiken, Skulpturen). Die Sammlung deutscher Kunst aus Siebenbürgen des Kronstädter Kunstmuseums umfasst über 800 Werke und belegt vor allem das Schaffen der Kronstädter Künstler, in geringerem Maße auch jenes von Hermannstädter Künstlern.

Importante centre comerciale și meșteșugărești, orașele săsești din Transilvania au oferit de timpuriu un mediu stimulatîv pentru artiști. Deloc întâmplător, începuturile picturii de șevalet în spațiul transilvănean se leagă de numele lui Gregorius Pictor din Brașov³, autorul portretului judeului Lucas Hirscher, datat în anul 1535⁴. Din aceeași epocă data și portretul Apolloniei Hirscher, astăzi pierdut, probabil tot o operă a lui Gregorius Pictor.⁵ Colecția de portrete ale patriciatului săsesc aflată în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov reunește câteva zeci de lucrări din perioada cuprinsă între sfârșitul secolului XVI și ultimele decenii ale secolului XVIII.

De la sfârșitul secolului XVI (1599)⁶ datează *Portretului lui Valentin Hirscher*⁷ (**Nr. cat. 1**). Compoziția austeră, schematică și convențională, ne îndreptățește să vedem în acest portret opera unui pictor autohton, cu o formație profesională modestă, limitată la un orizont provincial. Silueta hieratică și rigidă, surprinsă dintr-o perspectivă frontală, domină prin masivitatea sa câmpul pictural. Pictorul redă corect elementele fizionomice, fără să încerce o caracterizare psihologică. Statutul social al personajului, purtând un costum sobru de patrician, descris sumar, este indicat prin elemente simbolice (punga de bani, piedestalul unei coloane dorice). Pe coordonate apropiate, specifice portretisticii transilvănene din secolul XVII, amintind de unele din portretele lui Jeremias Stranovius cel Bătrân⁸, se situează *Portretul lui Simon Drauth cel Bătrân*⁹ și *Portretul lui Simon Drauth cel Tânăr*¹⁰, datând de la sfârșitul secolului XVII. Schema compozițională similară și elementele formale comune sugerează că

Erklärbar durch die geographische Verortung der Sammlung, ist deren Struktur auch von der vorherrschenden Rolle der zwei Städte im Kunstbetrieb der Siebenbürger Sachsen bedingt.

Als wichtige Handels- und Handwerkszentren boten die sächsischen Städte Siebenbürgens den Künstlern schon früh ein angemessenes Betätigungsfeld. Es ist kein Zufall, dass die Anfänge der Staffelmalerie in Siebenbürgen mit Gregorius Pictor aus Kronstadt³, dem Maler des Bildnisses des Stadtrichters Lukas Hirscher, datiert 1535⁴, in Verbindung gebracht werden. Aus derselben Zeit stammte auch das verloren gegangene Bildnis der Apollonia Hirscher, wahrscheinlich ebenfalls ein Werk von Gregorius Pictor.⁵ Zur Sammlung von Porträts sächsischer Patrizier aus dem Bestand des Kronstädter Kunstmuseums gehören einige -zig Arbeiten aus der Zeit vom Ende des 16. bis in die letzten Jahrzehnte des 18. Jahrhunderts.

Vom Ende des 16. Jh. (1599)⁶ stammt das *Bildnis des Valentin Hirscher*⁷ (**Kat.nr. 1**). Die sparsame, schematische und konventionelle Bildkomposition berechtigt zu der Annahme, dass es sich bei diesem Porträt um das Werk eines einheimischen Malers mit bescheidener, auf den provinziellen Rahmen beschränkter Ausbildung handelt. Die aus der Frontalperspektive dargestellte steife, priesterliche Gestalt dominiert durch ihre Massigkeit die Bildfläche. Der Maler gibt die physionomischen Eigenheiten sehr genau wieder, ohne eine psychologische Charakterisierung zu versuchen. Der soziale Status der Gestalt im spärlich ausgeführten, schlichten Patriziergewand wird durch symbolische Elemente angedeutet (Geldbeutel,

cele două portrete sunt opera aceluiași pictor. Comparativ cu *Portretul lui Valentin Hirscher*, constatăm apariția unor inovații minore, limitate la introducerea unui element de decor schematic (draperia), preluat din iconografia barocă, și un interes mai pronunțat pentru descrierea costumului. Îndeplinind funcția unor efigii comemorative, cele trei portrete aparțin unei tradiții portretistice provinciale, prezentând analogii cu sculptura funerară transilvăneană din epocă.

Prima jumătate a secolului XVIII marchează o înnoire a portretisticii transilvănene. Dacă *Portretul lui Lucas Seuler de Seulen cel Bătrân*¹¹ păstrează încă elemente specifice portretisticii transilvănene din secolul anterior, în alte portrete apar inovații stilistice și compoziționale. *Portretul lui Simon Drauth Pastor Zeidensis*¹² și *Portretul Justinei de Gottmeister*¹³ recurg la o scenografie elaborată, menită să contureze rolul social și preocupările comanditarului. *Portretul Justinei de Gottmeister* dezvoltă un discurs moralizator complex. Personajul se sprijină cu mâna pe o carte (Biblia ?) și arată cu cealaltă mână către o masă pe care sunt așezate o vază cu flori veștejite și un craniu. Craniul este un motiv iconografic cu o îndelungată carieră în pictura europeană (*vanitas*). Imagine decăzută, datorită apartenenței sale la lumea de dincolo, craniul constituie un avertisment asupra deșertăciunii vieții. Semnificația sa este accentuată de florile veștejite, aluzie la caracterul trecător al tinereții și frumuseții.¹⁴ Mesajul vizual este completat de inscripția plasată sub blazonul reunit al familiilor Herbetsheim și Gottmeister (*Unde virtutea și înțelepciunea/Locuiesc în suflete/Acolo noblețea*

der Sockel einer dorischen Säule). Zu einer ähnlichen, für die siebenbürgische Porträtistik des 17. Jh. spezifischen Darstellungsweise, die an einige der Porträts von Jeremias Stranovius dem Älteren⁸ erinnern, lassen sich auch das *Bildnis des Simon Drauth der Ältere*⁹ und das *Bildnis des Simon Drauth der Jüngere*¹⁰ vom Ende des 17. Jh., zuordnen. Die gleichartige Komposition und die gemeinsamen Formelemente lassen auf denselben Maler der zwei Porträts schließen. Im Vergleich zum *Bildnis des Valentin Hirscher* können geringfügige Neuerungen festgestellt werden, auf die Einführung eines schematischen dekorativen Elements (Gardine) der barocken Ikonographie beschränkt, und auch der Darstellung des Gewands wird größere Aufmerksamkeit geschenkt. Die drei Gedenkbildnisse sind einer provinziellen Tradition der Porträtmalerei zuzurechnen und weisen Analogien mit der Ausführung der damaligen siebenbürgischen Grabmäler auf.

In der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts findet eine Erneuerung in der siebenbürgischen Porträtistik statt. Während das *Bildnis des Lucas Seuler von Seulen der Ältere*¹¹ noch typische Elemente der siebenbürgischen Porträtistik des vorhergehenden Jahrhunderts aufweist, scheinen in anderen Porträts stilistische und kompositionelle Neuerungen auf. Das *Bildnis des Simon Drauth Pastor Zeidensis*¹² und das *Bildnis der Justina von Gottmeister*¹³ setzen eine ausgefeilte Szenografie ein, um den sozialen Status und die Beschäftigungen der Auftraggeber hervorzuheben. Das *Bildnis der Justina von Gottmeister* vermittelt ein komplexes Gefüge moralischer Botschaften. Die Gestalt stützt sich mit einer Hand auf ein Buch (die Bibel?) und deutet

Anonim/
unbekannter Maler
Portretul lui Simion
Drauth cel Tânăr/
Bildnis des Simon
Drauth der Jüngere
Sfârșitul secolului
XVII/ Ende des
17. Jh.
Inv. nr./Inv.nr. 2513

împodobește/Capul cu coroane). Portretul lui Martinus Closius¹⁵ (Nr. cat. 5) și Portretul lui Joseph von Drauth¹⁶ (Nr. cat. 4), acesta din urmă operă a pictorului brașovean Joseph Ölhán senior¹⁷, se remarcă prin introducerea în fundal a deschiderii către peisaj. Dacă în cazul portretului lui Martinus Closius peisajul este unul imaginar, având un rol simbolic, Joseph Ölhán senior se oprește asupra unui peisaj real, înfățișând Casa Sfatului și piața înconjurătoare. Fără a depăși cadrul tradițional al portretisticii transilvănene, portretele feminine accentuează tendința spre fastuos și decorativ, evidențiată de descrierea exactă și migăloasă a costumului și a bijuteriilor. Ilustrativ pentru această tipologie, indicând receptivitate față de modelul oferit de portretul

mit der anderen auf einen Tisch mit einer Vase mit verwelkten Blumen und einem Totenschädel. Der Schädel ist ein ikonographisches Motiv mit einer langen Geschichte in der europäischen Malerei (*vanitas*). Als ein Bild des Verfalls bildet der Schädel durch seine Zugehörigkeit zur jenseitigen Welt eine Warnung hinsichtlich der Vergänglichkeit des Lebens. Seine Bedeutung wird durch die verwelkten Blumen unterstrichen, die auf die Vergänglichkeit von Jugend und Schönheit anspielen.¹⁴ Diese Aussage wird durch die Inschrift unterhalb des gemeinsamen Wappens der Familien Herberstheim und Gottmeister vervollständigt (*Wo Tugend und Weißheit/die Seelen bewohnen/Da schmücket der Adel/Das Haupte mit Cronen*). Bei dem *Bildnis des Martinus Closius*¹⁵ (Kat.nr. 5) und dem *Bildnis des Joseph von Drauth*¹⁶ (Kat.nr. 4), letzteres ein Werk des Kronstädter Malers Joseph Ölhán senior¹⁷, fällt auf, dass in den Hintergrund eine Öffnung der Landschaft zu eingeführt wurde. Während es sich bei dem Porträt des Martinus Closius um eine imaginäre Landschaft mit Symbolcharakter handelt, stellt Joseph Ölhán senior einen realen Ort dar und zwar das Rathaus und den dazugehörigen Platz. Ohne den Rahmen traditioneller siebenbürgischer Porträtistik zu durchbrechen, betonen die weiblichen Porträts durch die genaue und sorgfältige Darstellung der Schmuckstücke und der Kleidung die Tendenz zum Prachtvollen und Dekorativen. Beispielhaft für diese Typologie ist das *Bildnis der Anna Maria Closius*¹⁸ (Kat.nr. 6), das die Offenheit für das Modell der barocken Porträts aufzeigt. Der Einfluss des barocken Adligenporträts, wie es sich im deutschen Raum im 17.- 18. Jh. herausgebildet hatte, ist am *Bildnis*

baroc, este *Portretul Annei Maria Closius*¹⁸ (**Nr. cat. 6**). Înfrâurirea portretului aristocratic baroc, așa cum se conturase în spațiul german în secolele XVII-XVIII, este vizibilă în *Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen* (**Nr. cat. 3**), realizat de Joseph Ölhan senior. Pictorul abandonează schemele compoziționale tradiționale, artificiale și convenționale, optând pentru o postură portretistică mai firească. Atena individualizare a personajului, accentul pus pe redarea eleganței costumului, care dobândește un rol central în scenografia tabloului, confirmă afinitățile cu portretistica barocă. Evidente analogii stilistico-compoziționale și elemente de consonanță formală cu *Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen* prezintă *Portretul lui Samuel Herbert de Herbertsheim – tată*¹⁹ și *Portretul lui Samuel Herbert de Herbertsheim – fiu*²⁰ (**Nr. cat. 2**). Gravura transilvăneană din secolul XVIII este reprezentată în colecția muzeului prin portretul lui Sámuel Köleséri²¹, gravură atribuită pictorului și gravorului sibian Andreas Hermann²² (**Nr. cat. 43**).

La sfârșitul secolului XVIII, prin intermediul lui Johann Martin Stock²³ și al lui Franz Neuhauser cel Tânăr²⁴, precursori ai picturii transilvănene din secolul XIX, se impune o manieră portretistică realistă și austeră. Imaginea trece printr-un proces de epurare, fiind abandonată fastuoasa scenografie barocă. Pregătirea profesională temeinică și contactul direct cu pictura vieneză au făcut ca, după revenirea în patrie, Johann Martin Stock să devină o personalitate proeminentă a picturii transilvănene de la sfârșitul secolului XVIII. Portretul căpitanului de grenadieri Samuel Joseph Seuler de Seulen (**Nr. cat. 7**), datat în anul 1790, este reprezentativ pentru portretul burghez,

des Joseph Gottlieb Seuler von Seulen (**Kat.nr. 3**) von Joseph Ölhan senior erkennbar. Der Maler verzichtet auf die traditionellen, künstlichen und konventionellen Kompositionsschemata und bevorzugt einen natürlicheren Ansatz. Die sorgfältige Individualisierung der Gestalt, der auf die Wiedergabe der Eleganz der Kleidung, die eine zentrale Rolle in der szenischen Gestaltung des Bildes erhält, gesetzte Schwerpunkt, bestätigen den Bezug auf die barocke Porträtistik. Das *Bildnis des Samuel Herbert von Herbertsheim – Vater*¹⁹ und das *Bildnis des Samuel Herbert von Herbertsheim – Sohn*²⁰ (**Kat.nr. 2**) weisen klare stilistisch-kompositionelle Analogien und Elemente formaler Ähnlichkeiten mit dem *Bildnis des Joseph Gottlieb Seuler von Seulen* auf. Die siebenbürgische Gravierkunst des 18. Jh. ist in der Museumssammlung durch das Porträt des Sámuel Köleséri²¹ vertreten, das dem Hermannstädter Künstler Andreas Hermann²² (**Kat.nr. 43**) zugeschrieben wird.

Ende des 18. Jh. setzt sich durch Johann Martin Stock²³ und Franz Neuhauser dem Jüngeren²⁴, die Vorläufer der siebenbürgischen Malerei des 19. Jh., eine realistische, sparsame Porträtierweise durch. Die Darstellungsweise durchläuft einen Reinigungsprozess, die prächtige barocke Szenengestaltung wird aufgegeben. Aufgrund der gründlichen beruflichen Ausbildung und des direkten Kontakts mit der Wiener Malerei wird Johann Martin Stock nach seiner Rückkehr in die Heimat zu einer hervorragenden Persönlichkeit der siebenbürgischen Malerei vom Ende des 18. Jh. Das *Bildnis des Grenadierhauptmanns Samuel Joseph Seuler von Seulen* (**Kat.nr. 7**), 1790 datiert, ist repräsentativ für das von Stock

Franz Neuhauser
cel Tânăr/
Franz Neuhauser
der Jüngere
*Panorama Sibulului
la 1817/
Panorama von
Hermannstadt 1817*
Inv. nr./Inv.nr. 3579

sobru și auster, pe care pictorul îl introduce în Transilvania.

Portretistica lui Johann Martin Stock și-a găsit un continuator în Franz Neuhauser cel Tânăr. Personalitate complexă și polivalentă, pictor, gravor, profesor de desen și restaurator, Franz Neuhauser cel Tânăr s-a remarcat ca un adevărat deschizător de drumuri în mai multe domenii, fiind primul litograf transilvănean și autorul primului catalog al colecției de pictură a Muzeului Brukenthal. În cele două portrete pandant aflate în colecția Muzeului de Artă Brașov (**Nr. cat. 8 și 9**), Franz Neuhauser cel Tânăr rămâne tributary barocului transilvănean, neajungând încă la sobrietatea compozițională a portretului neoclasic atinsă în alte portrete. Pe lângă activitatea sa de portretist, prin cele câteva zeci de lucrări

in Siebenbürgen eingeführte, schmucklos und sparsam ausgeführte Bürgerporträt.

Johann Martin Stocks Porträtmalerei fand in Franz Neuhauser dem Jüngeren ihren Nachfolger. Als komplexe, vielseitig begabte Persönlichkeit, Maler, Graveur, Zeichenlehrer und Restaurator, erweist sich Franz Neuhauser d. J. als wahrer Wegbereiter in mehreren Bereichen, so ist er der erste siebenbürgische Lithograph und Verfasser des ersten Katalogs zur Bildersammlung des Brukenthal-Museums. Bei den zwei zusammengehörigen Porträts aus der Sammlung des Kronstädter Kunstmuseums (**Kat.nr. 8 und 9**), ist Franz Neuhauser d. J. noch dem siebenbürgischen Barock verpflichtet und erreicht noch nicht die andere Bildnisse prägende kompositionelle Schlichtheit des neo-

aparținând genului, Franz Neuhauser cel Tânăr poate fi considerat întemeietorul peisagisticii transilvănene.²⁵ În *Panorama Sibiului la 1817*²⁶ pictorul reia un subiect tratat anterior în *Vedere generală a Sibiului la 1808*, lucrare executată la comanda primarului de atunci al orașului, Martin von Hochmeister, și păstrată în colecția Muzeului Național Brukenthal. Structurată pe registre orizontale succesive, lucrarea oferă o perspectivă vastă asupra Sibiului și împrejurimilor. Elementele de arhitectură și topografie sunt descrise cu acuratețe, fapt ce-i conferă statutul de veritabil document vizual privitor la Sibiul începutului de secol XIX. Pictorul nu este interesat doar de consemnarea cu exactitate a aspectului general al orașului. În egală măsură interesul îi este trezit de concetățenii săi. Influențat de peisagistica flamandă, pe care a avut prilejul să o cunoască la Viena și în colecția baronului Brukenthal, Franz Neuhauser cel Tânăr populează planul apropiat cu numeroase figuri angajate în activități cotidiene, redată cu minuțiozitate (*staffage*). Scena animată și plină de viață reconstituie un episod din viața de zi cu zi a orașului, nelipsind nici unele aspecte anecdotice. Categoria socială căreia îi aparțin personajele este atent indicată, prin costum și gesturi, rezultând o frescă a societății sibiene de acum două secole.

Începuturile litografiei în Transilvania sunt legate de fondarea Institutului Litografic de la Sibiu. Prima litografie transilvăneană, reproducând portretul lui Martin Luther de Lucas Cranach, este imprimată la 24 mai 1821 în atelierul deschis de Ioan Piurariu-Molnar la Sadu, după un desen realizat de Franz Neuhauser cel Tânăr.²⁷ Activitatea de grafician a lui Franz Neuhauser

klassizistischen Porträts. Abgesehen von seiner Porträtmalerei kann Franz Neuhauser d. J. durch seine -zig einschlägigen Bilder als Begründer der siebenbürgische Landschaftsmalerei angesehen werden.²⁵ In *Panorama von Hermannstadt 1817*²⁶ nimmt der Maler das Sujet von *Ansicht von Hermannstadt 1808* wieder auf, ein Bild, das auf Bestellung des damaligen Bürgermeisters Martin von Hochmeister ausgeführt wurde und im Bestand des Brukenthal-Nationalmuseums erhalten geblieben ist. Die in sukzessive horizontale Ebenen gegliederte Arbeit bietet einen weit umfassenden Blick auf Hermannstadt und seine Umgebung. Die architektonischen und topographischen Elemente sind sehr genau ausgeführt, was das Bild zu einem authentischen, visuellen Zeitdokument im Bezug auf das Hermannstadt des 18. Jh. macht. Der Maler ist jedoch nicht nur an der genauen Wiedergabe der Stadtansicht interessiert. Gleichmaßen interessieren ihn auch seine Mitbürger. Von der flämischen Landschaftsmalerei, die er in Wien und durch die Baron-Brukenthalsche Sammlung kennengelernt hatte, beeinflusst, bevölkert Franz Neuhauser d. J. den Vordergrund mit einer Vielzahl von minutiös wiedergegebenen Gestalten, die alltäglichen Beschäftigungen nachgehen. (*Staffage*). Die belebte Szene bietet einen Einblick in den städtischen Alltag, anekdotische Aspekte eingeschlossen. Der soziale Stand der Gestalten wird detailliert durch Kleidung und Gesten angezeigt, so dass ein Abbild der Hermannstädter Gesellschaft vor 200 Jahren entsteht.

Die Anfänge der Lithographie in Siebenbürgen hängen mit der Gründung des Lithographischen Instituts in Hermannstadt

cel Tânăr este ilustrată în colecția Muzeului de Artă Brașov prin două portrete, înfățișându-i pe Lucas și Apollonia Hirscher (**Nr. cat. 44 și 45**). Lucrările fac parte din ciclul de litografii pe care Franz Neuhauser cel Tânăr le-a dedicat unor personalități din epoca Reformei. *Poarta Ecaterinei*²⁸, lucrare atribuită artistului, poate fi pusă în legătură cu implicarea lui Neuhauser în proiectul executării ciclului de litografii „Călătorie pitorească prin Transilvania” (*Pittoreske Reise durch Siebenbürgen*).²⁹ Surprinzând o defilare a junilor șcheieni, desenul reprezintă o mărturie documentară prețioasă, fiind una dintre primele reprezentări ale acestei obicei. Rigoarea descriptivă, evidentă în redarea elementelor de arhitectură și costum, se îmbină cu interesul pentru pitoresc și anecdotică.³⁰

În prima jumătate a secolului XIX, producția grafică din Transilvania se diversifică. În legătură cu interesul pentru limbă și specific național, deșteptat în anii premergători revoluției de la 1848, se află lucrările lui Georg Gottlieb Schnell³¹, autor al unui ciclu de 19 litografii înfățișând costumele popoarelor din Transilvania³². Imaginile erau destinate ilustrării „Manualului de desen pentru Școala Normală Superioară și Gimnaziul Evanghelic” (*Lehrer der Zeichenkunst an der k. Normal Hauptschule und dem ev. Gymnasium*).³³ În colecția Muzeului de Artă Brașov se păstrează cinci dintre aceste litografii³⁴. Portrete documentare, având un scop eminent pedagogic, imaginile reiau o schemă compozițională stereotipă. Costumul constituie centrul de interes al imaginii, fapt ce determină, atunci când este necesar, recursul la licențe vizuale. Preocuparea lui Georg Gottlieb Schnell

zusammen. Die erste siebenbürgische Lithographie, ein Porträt Martin Luthers von Lukas Cranach, wurde am 24. Mai 1821 im Atelier des Ioan Piuariu-Molnar in Sadu (Zoodt) nach einer Zeichnung von Franz Neuhauser dem Jüngeren²⁷ ausgeführt. Franz Neuhausers Tätigkeit als Grafiker ist in der Sammlung des Kronstädter Kunstmuseums durch die Porträts von Lucas und Apollonia Hirscher (**Kat.nr. 45 und 46**) belegt. Die Arbeiten gehören zu einem Lithographie-Zyklus, den Franz Neuhauser d. J. Persönlichkeiten aus der Zeit der Reformation gewidmet hat. *Das Katharinentor*²⁸, eine dem Künstler zugeschriebene Arbeit, kann mit dem Projekt Neuhausers in Verbindung gebracht werden, einen Lithographiezyklus *Pittoreske Reise durch Siebenbürgen*²⁹ zu erstellen. Die Zeichnung mit dem Aufzug der rumänischen Burschen aus der oberen Vorstadt (Schei) stellt ein wertvolles dokumentarisches Zeugnis dar, da sie eine der ersten Darstellungen dieses Brauchs ist. Die Genauigkeit der Beschreibung, wie sie vor allem in der Wiedergabe architektonischer und trachtenmäßiger Elemente auffällt, verbindet sich mit dem Interesse für das Malerische und Anekdotische.³⁰

In der ersten Hälfte des 19. Jh. wird die grafische Produktion in Siebenbürgen vielfältiger. Die Arbeiten des Georg Gottlieb Schnell³¹, vor allem der Zyklus von 19 Lithographien, die die Trachten siebenbürgischer Volksgruppen darstellen³², sind wohl auf sein im Vorfeld der 1848er Revolution gewecktes Interesse für Sprache und nationale Eigenheiten zurückzuführen. Die Bilder dienten als Illustrationen des Buchs *Lehre der Zeichenkunst an der k. Normal Hauptschule*

de a imprima lucrărilor o notă de naturalețe este dovedită de efortul de a individualiza fizionomiile și de a plasa figurile într-un peisaj veridic. Tot lui Georg Gottlieb Schnell îi aparține o vedere a Brașovului³⁵, datând din anul 1840³⁶.

Veduta s-a bucurat de o largă apreciere pe parcursul secolelor XVII-XVIII. Genul, devenit anacronic, este abandonat de artiști la începutul secolului XIX. Un exemplu întârziat de vedută îl reprezintă *Brașovul în vechime* (**Nr. cat. 40**), lucrare datată în anul 1829. Deși nu există date cu privire la autorul lucrării, Fr. Georg Fuhrman, maniera naivă și stângăciile de desen indică un modest artist local. Interesul artistului este îndreptat cu precădere spre descrierea topografică exactă, desenul fiind migălos și descriptiv, mergând până la anecdotic în redarea anumitor detalii.³⁷

O intensă activitate au desfășurat în domeniul graficii Theodor Glatz³⁸ și Robert Krabs³⁹, activi la Sibiu la mijlocul secolului XIX. Muzeul de Artă Brașov deține două lucrări din creația grafică a lui Theodor Glatz, *Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului*⁴⁰ și *Șteamp din Roșia Montană* (**Nr. cat. 48**). Peisajul din Șchei face parte dintr-o serie dedicată Brașovului și împrejurimilor.⁴¹ Crochiu spontan, lucrarea surprinde o scenă animată de personaje angrenate în activități cotidiene, dominată de un fundal arhitectonic din care se detașează turla Bisericii Sfântul Nicolae, profilată pe silueta plină de fantezie a Tâmpiei. De o severă rigurozitate, litografia *Șteamp din Roșia Montană* ne relevă în Glatz un „documentarist prin structură, observator corect, pasionat de detaliu”⁴², sacrificând adesea calitatea plastică a lucrării în favoarea preciziei și exactității notației. Bogata producție a atelierului litografic deschis de

und dem ev. Gymnasium.³³ In der Sammlung des Kronstädter Kunstmuseums werden fünf dieser Lithographien aufbewahrt.³⁴ Als dokumentarische Porträts mit vorrangig pädagogischem Zweck nehmen die Bilder immer wieder ein stereotypes Kompositionsschema auf. Die Kleidung steht im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit, was, wo nötig, das Zurückgreifen auf bildliche Versatzstücke bedingt. Das Bestreben Georg Gottlieb Schnells, den Bildern eine natürliche Note zu verleihen, erweist sich in den Bemühungen um individualisierte Physiognomien und um einen realen landschaftlichen Hintergrund für die Gestalten. Ebenfalls von Georg Gottlieb Schnell stammt eine Ansicht von Kronstadt³⁵ aus dem Jahr 1840³⁶.

Die Vedute erfreute sich im 17. und 18. Jh. einer allgemeinen Beliebtheit. Das anachronistisch gewordene Genre wird Anfang des 19. Jh. von den Künstlern aufgegeben. *Das alte Kronstadt* (**Kat.nr. 40**) von 1829 stellt ein spätes Beispiel einer Vedute dar. Obwohl es keine Daten zu Fr. Georg Fuhrman, dem Autor dieses Werkes gibt, lassen die naive Manier und die linkische Zeichnung auf einen bescheidenen lokalen Künstler schließen. Das Interesse des Künstlers gilt vor allem der topographisch genauen Beschreibung, die Zeichnung ist sehr genau und beschreibend, in der Wiedergabe einiger Details sogar anecdotisch.³⁷

Eine intensive Tätigkeit im Bereich der Grafik entfaltet in Mitte des 19. Jh. Theodor Glatz³⁸ und Robert Krabs³⁹ in Hermannstadt. Das Kunstmuseum aus Kronstadt besitzt zwei Arbeiten aus dem grafischen Werk von Theodor Glatz, *Die Nikolauskirche in der Oberen Vorstadt*⁴⁰ und

Robert Krabs la Sibiu este reprezentată în cadrul colecției muzeului prin *Portretul Baronului Samuel Brukenthal*⁴³ și mai multe peisaje transilvănene⁴⁴. Tot lui Robert Krabs îi datorăm două acuarele, *Hotelul „La Împăratul Romanilor”* (Nr. cat. 41) și *Turnul Bisericii din Apoldul Mare*⁴⁵. Fără să fie lipsite de calitate artistică, ca și în cazul lui Glatz, lucrările lui Krabs sunt interesante în primul rând din punct de vedere documentar. Lui Ludwig Schuller⁴⁶ îi aparține litografia *Portretul lui Karl Steinler*⁴⁷ (Nr. cat. 49), realizată la Paris în anul 1851.⁴⁸

În condițiile în care societatea transilvăneană, conservatoare și provincială, manifesta o receptivitate redusă față de viața artistică, supremația academismului, moderat de receptarea pe filieră vieneză a unor elemente Biedermeier și romantice, a rămas necontestată pe parcursul secolului XIX. La mijlocul secolului XIX, principalul centru artistic al sașilor transilvăneni era Sibiuul. Aici activa un cerc de pictori grupați în jurul lui Theodor Glatz⁴⁹. Theodor Sockl⁵⁰, apreciat în epocă ca fiind un talentat portretist, este autorul portretului Clarei Adelheid Soterius von Sachsenheim⁵¹, soția sa (Nr. cat. 10). Proiectat pe fundalul unui peisaj bucolic, portretul, ilustrativ pentru maniera portretistică a lui Sockl, îmbină într-o compoziție echilibrată o remarcabilă capacitate de a surprinde individualitatea modelului, cromatica rafinată și sugestia delicată a materialității carnației și vestimentației de o eleganță discretă. Aceste calități, la care se adaugă sensibilitatea și o notă de intimitate, ne îndreptățesc să socotim portretul lui Sockl printre lucrările „demne de a reprezenta stilul Biedermeier pe plan transilvănean”⁵².

Stampfmühle aus Roșia Montană (Kat.nr. 49). Die Ansicht aus der Oberen Vorstadt gehört zu einer Reihe von Grafiken zu Kronstadt und Umgebung.⁴¹ Als spontane Skizze hält die Arbeit eine Szene fest, belebt von in Alltagsgeschäften befangenen Gestalten, dominiert von dem architektonischen Hintergrund, von dem sich der Glockenturm der Nikolauskirche vor den phantasievoll gestalteten Umrissen der Zinne abhebt. In der von strenger Genauigkeit geprägten Lithographie *Stampfmühle aus Roșia Montană* erweist sich Glatz als ein „Dokumentarist von der Persönlichkeit her, genauer Beobachter, detailbesessen”⁴², der oft die plastische Qualität der Arbeit der präzisen Aufzeichnung opfert. Die Vielzahl der Arbeiten aus Robert Krabs Hermannstädter lithographischem Atelier sind in der Sammlung des Museums durch das *Bildnis des Barons Samuel Brukenthal*⁴³ und mehrere siebenbürgische Landschaften⁴⁴ vertreten. Ebenfalls Robert Krabs sind zwei Aquarelle zu verdanken, *Hotel „Römischer Kaiser”* (Kat.nr. 41) und *Der Kirchturm von Großpold*⁴⁵. Trotz gewisser künstlerischer Qualitäten haben die Arbeiten von Krabs wie auch jene von Glatz in erster Reihe dokumentarischen Wert. Von Ludwig Schuller⁴⁶ stammt die Lithographie *Bildnis des Karl Steinler*⁴⁷ (Kat.nr. 49), Paris, 1851.⁴⁸

Da die konservative und provinzielle siebenbürgische Gesellschaft eine geringe Rezeptivität der Kunstwelt gegenüber an den Tag legte, blieb die Vorherrschaft der Akademischen Malerei, abgemildert durch über Wien eingedrungene romantische und Biedermeierelemente, bis ins 19. Jh. unangefochten. Mitte des 19. Jh. war Hermannstadt das wichtigste Kunstzentrum der

Viața artistică a Transilvaniei a fost impulsivă constant în secolul XIX de artiști peregrini care, atrași de oportunitățile oferite de modesta ofertă artistică și un public relativ numeros, s-au stabilit aici pentru o perioadă, unii rămânând definitiv în țara de adopție. La mijlocul secolului XIX sunt prezenți la Brașov pictorii Anton Fiala⁵³ și Samuel Herter⁵⁴. Anton Fiala a fost unul dintre cei mai activi portrețiști ai burgheziei și intelectualității săsești din Transilvania.⁵⁵ Portretistica sa depășește rigidele convenții academice, resimțind influența portretului Biedermeier. De numele său se leagă începuturile timide ale picturii istorice din Transilvania. În 1848, în legătură cu proiectul lui Ștefan Ludwig Roth de a realiza un ciclu de picturi inspirate din istoria sașilor, Fiala pictează *Lupta de la Feldioara dintre Michael Weiss și Gabriel Báthori*⁵⁶ (**Nr. cat. 11**), evocând episodul istoric al uciderii judeului brașovean Michael Weiss⁵⁷ în bătălia din 16 octombrie 1612 cu trupele lui Báthori. Prim-planul este dominat de scena în care Michael Weiss, ajuns de oștenii principelui Transilvaniei, se prăbușește, pregătindu-se de ultima înfruntare. În planul secund deslușim tumultul bătăliei, cetatea Feldioarei și satul. Stângăciile de desen și compoziționale, perspectiva naivă și peisajul schematic, ne arată limitele lui Fiala ca pictor istoric. Cu toate acestea, lucrarea marchează o etapă importantă în evoluția picturii transilvănene, fiind una dintre primele încercări de pictură istorică. Din creația portretistică a lui Samuel Herter s-a păstrat un *Portret de bărbat necunoscut* (**Nr. cat. 12**), lucrare circumscrisă riguros formulelor academice.

În a doua jumătate a secolului XIX își des-

Siebenbürger Sachsen. Dort wirkte ein Malerkreis, geschart um Theodor Glatz⁴⁹. Theodor Sockl,⁵⁰ zu seiner Zeit als talentierter Porträtmaler geschätzt, malte auch das Porträt seiner Frau, Clara Adelheid Soterius von Sachsenheim⁵¹ (**Kat.nr. 10**). Das vor dem Hintergrund einer bukolischen Landschaft dargestellte Porträt illustriert Sockls Porträtmanier durch die ausgewogene Komposition, die bemerkenswerte Fähigkeit, die Individualität des Modells zu erfassen, die raffinierte Chromatik und zarte Andeutung der Körperlichkeit des Fleisches und der Kleidung von diskreter Eleganz. Diese Vorzüge, wie auch die Einfindsamkeit und die intime Note berechtigen dazu, Sockls Porträt zu jenen Arbeiten zu zählen, „die es wert sind, den Siebenbürgischen Biedermeier zu vertreten“.⁵²

Das Kunstleben Siebenbürgens erhielt im Verlauf des 19. Jh. in konstanter Weise neue Impulse durch fremde Künstler, die sich für eine Weile oder auch endgültig in der neuen Wahl heimat niederließen, angezogen von den Möglichkeiten, die ein bescheidenes künstlerisches Angebot bei einem relativ zahlreichen Publikum eröffnete. In der Mitte des 19. Jh. leben in Kronstadt die Maler Anton Fiala⁵³ und Samuel Herter⁵⁴. Anton Fiala war einer der aktivsten Porträtmaler des sächsischen Bürgertums und der Intellektuellen aus Siebenbürgen.⁵⁵ Seine Porträts überwinden die starren akademischen Konventionen und weisen Einflüsse des Biedermeier-Porträts auf. Mit seinem Namen sind die schüchternen Anfänge der historischen Malerei in Siebenbürgen verbunden. 1848, im Rahmen eines Projekts von Stefan Ludwig Roth bezüglich eines aus der Geschichte der Siebenbürger Sachsen inspirierten

fășoară activitatea și brașoveanul Wilhelm Kamner⁵⁸. Muzeul de Artă Brașov deține o importantă colecție Kamner, care documentează evoluția sa artistică din perioada studiilor până la maturitatea artistică. Portretistica lui Kamner nu se abate de la normele academismului. Proiectate pe fundaluri neutre, portretele sale sunt tributare unei scheme compoziționale rigide. Paleta cromatică este sobră și restrânsă, lipsită de strălucire (*Portret de bărbat*, nr. cat. 13). În peisagistică se îndepărtează însă de academism. În peisaje ca *Brazi*, *Interior de pădure*, *Râpă între stânci*, *Luminiș*⁵⁹, Kamner se orientează spre studiul direct al naturii, care tinde să devină, la modul ideal, „natură pură”. Decupajul strict al unui motiv din natură, transformat în temă centrală a operei de artă, anunță afirmarea în pictura transilvăneană a unei atitudini moderne față de peisaj. Nu lipsesc din creația pictorului brașovean nici peisaje panoramice, aflate mai aproape de tradiția peisagisticii transilvănene, în care perspectiva se deschide spre spații vaste, printre care se numără: *Țara Bârsei*, *Piatra Mare*, *Munții Făgăraș*, *Cetatea Rupea*, *Pod peste râul Timiș*, *Valea Timișului*⁶⁰. Wilhelm Kamner este atras de documentarismul peisagistic, arhitectonic și etnografic. În acuarele ca *Valea Oltului*⁶¹ și *Schitul Ialomicioara* (Nr. cat. 42) artistul accentuează descriptivismul, acordând detaliilor o atenție meticuloasă. Interesul său pentru documentarism este pus în evidență de caietele de schițe⁶² (Nr. cat. 76 și 77), în care regăsim o gamă vastă de preocupări: crochiuri peisagistice, copii după vechi portrete, monumente istorice și îndeosebi elemente etnografice din Țara Bârsei.⁶³ Activitatea de litograf a lui Kamner este ilustrată

Bilderzyklus, malt Fiala *Die Schlacht von Marienburg zwischen Michael Weiss und Gabriel Báthori*⁵⁶ (Kat.nr. 11), das das historische Ereignis der Ermordung des Kronstädter Stadtrichters Michael Weiss⁵⁷ durch die Truppen Báthoris in der Schlacht vom 16. Oktober 1612 darstellt. Der Vordergrund wird von der Szene beherrscht, als Michael Weiss vom Heer des siebenbürgischen Fürsten erreicht wird, stürzt und sich für den letzten Kampf rüstet. Im Hintergrund erkennen wir das Schlachtgetümmel, die Marienburg und das dazu gehörige Dorf. Die Ungelenkheit der Zeichnung und des Aufbaus, die naive Perspektive und die schematische Landschaft zeigen Fialas Grenzen als historischer Maler auf. Trotzdem bildet das Werk einen Meilenstein in der Entwicklung der siebenbürgischen Malerei, da es einen der ersten Versuche historischer Malerei darstellt. Aus dem porträtistischen Werk Samuel Herters hat sich ein *Bildnis eines unbekanntes Mannes* (Kat.nr. 11) erhalten, das sich streng den Vorgaben Akademischer Malerei unterwirft.

Ebenfalls in der zweiten Hälfte des 19. Jh. wirkt auch der Kronstädter Wilhelm Kamner.⁵⁸ Das Kronstädter Kunstmuseum besitzt eine erhebliche Anzahl seiner Werke, die seinen künstlerischen Werdegang von der Studienzeit an bis zur künstlerischen Reife belegen. Kamners Porträtmalerei weicht von den Normen des Akademismus nicht ab. Die Porträts auf neutralem dunklem Hintergrund sind einem starren Kompositionsschema verpflichtet, die beschränkte Farbpalette ist ernst und glanzlos (*Männerbildnis*, Kat.nr. 13). Doch in der Landschaftsmalerei entfernt er sich vom Akademismus. In Landschaftsbildern wie

de lucrarea *Portret de bărbat (Johann Schuller)* (Nr. cat. 50). Prin prisma preocupărilor pentru folclor, ilustrate de caietele sale de schițe, Kamner poate fi considerat unul dintre primii etnografi din Țara Bârsei.

Ecourile documentarismului se prelungesc în Transilvania, stimulate de interesul sporit pentru trecutul istoric, până în ultimul deceniu al secolului XIX. Lui Josef Teutsch, profesor de desen la Școala Germană de Fete din Brașov, îi datorăm o serie de vederi asupra unor monumente istorice din sud-estul Transilvaniei, printre care se numără *Biserica din Saschiz* și *Cetatea Râșnov, latura sudică* (Nr. cat. 53 și 54). Un interes similar pentru moștenirea istorică regăsim în peisajele *Râșnov* (Nr. cat. 51) și *Cetatea Râșnov, fântâna* (Nr. cat. 52), semnate E.K. și datate în anul 1891. Lucrările, care-i pot fi atribuite lui Ernst Kühlbrandt⁶⁴, reflectă o arie de preocupări înrudită⁶⁵. Deși împărtășesc un interes comun pentru descrierea exactă a monumentelor, cei doi artiști sunt despărțiți de afinități și abilități diferite. Desenele atribuite lui Ernst Kühlbrandt

*Tannen, Waldesmitte, Felsenschlucht, Lichtung*⁵⁹, wendet sich Kamner dem unmittelbaren Betrachten der Natur zu, die danach strebt, im Idealfall zur „reinen Natur“ zu werden. Die Tatsache, dass ein Motiv unmittelbar der Natur entnommen und zum zentralen Thema eines Kunstwerks umgewandelt wird, kündigt in der siebenbürgischen Malerei eine moderne Haltung der Landschaft gegenüber an. Aus dem Oeuvre des Kronstädter Malers fehlen nicht die der siebenbürgischen Landschaftsmalerei nächstehenden Panorama-Landschaften, in denen sich die Perspektive auf weite Räume hin öffnet, wie: *Das Burzenland*, *Der Hohenstein*, *Die Fogarascher Berge*, *Die Repser Burg*, *Brücke über die Tömösch*, *Tömöschta*⁶⁰. Wilhelm Kamner beschäftigt sich mit landschaftlichem, architektonischem und ethnographischem Dokumentarismus. In Aquarellen wie *Das Allta*⁶¹ oder *Kloster Ialomicioara* (Kat.nr. 42) betont der Künstler das Deskriptive, indem er allen Details sorgfältige Aufmerksamkeit schenkt. Sein dokumentarisches Interesse wird durch seine Skizzenhefte belegt⁶² (Kat.nr. 76 und 77), die eine große Bandbreite an Beschäftigungen widerspiegeln: Landschaftsskizzen, Kopien alter Bildnisse, historische Denkmäler und vor allem ethnographische Elemente aus dem Burzenland.⁶³ Kamners lithographische Tätigkeit bezeugt ein *Männerbildnis (Johann Schuller)* (Kat.nr. 50). Bezogen auf seine Beschäftigung mit der Volkskunst, wie sie die Skizzenhefte belegen, können wir Kamner als einen der ersten Ethnographen des Burzenlandes ansehen.

Vom verstärkten Interesse für die geschichtliche Vergangenheit getragen, wirkt

Hans Bulhardt
Țara Bârsei II/
Das Burzenland II
Inv. nr./Inv.nr. 230

denotă o solidă formație de specialitate, sobrietate și rigoare. Mai puțin înzestrat, Josef Teutsch recurge la un desen laborios, de multe ori naiv, punctat de accente anecdotice, fiind însă preocupat să surprindă atmosfera locului.

În ultimele două decenii ale secolului XIX arta transilvăneană a traversat o perioadă de tranziție spre modernitate. Promotori ai modernismului artistic, în sud-estul Transilvaniei, au fost elevii profesorului sibian Carl Dörschlag⁶⁶. Mediul conservator și provincial, mentalitatea și educația artiștilor transilvăneni, formați în respectul formelor clasice, au determinat îmbrățișarea unui ethos artistic caracterizat prin interferența tradiției (academismul) cu un modernism moderat (romantism, simbolism, Artă 1900). Asimilarea elementelor moderne s-a realizat treptat, organic, fără cezuri radicale.

Deși nu aparține acestui grup de artiști, creația lui Hans Bulhardt⁶⁷, artist stabilit la Brașov în anul 1889, corespunde acestui tipar. Format în atmosfera cosmopolită și rafinată a Vienei, Bulhardt era la curent cu cele mai noi tendințe din arta vremii. O realizare portretistică remarcabilă este *Autoportretul* (**Nr. cat. 14**) pictat în perioada studiilor vieneze. Marcată de o notă romantică, lucrarea stă mărturie cu privire la calitățile sale de portretist. La scurt timp după sosirea la Brașov, Bulhardt a realizat o serie de peisaje dedicate melegurilor adoptive. Datat în anul 1895, ciclul peisagistic „Țara Bârsei”⁶⁸ este alcătuit din patru lucrări similare ca structură, compoziție și colorit. Pensulația spontană, aparentă, paleta cromatică caldă și luminoasă, preocuparea pentru surprinderea efectelor de lumină, dovedesc orientarea către pictura în *plen-air* și apropiere

der Dokumentarismus in Siebenbürgen bis ins letzte Jahrzehnt des 19. Jh. nach. Josef Teutsch, Zeichenlehrer an der Kronstädter deutschen Mädchenschule, haben wir eine Reihe von Ansichten historischer Denkmäler aus dem Südosten Siebenbürgens zu verdanken, wie *Die Kirche von Keisd* und *Rosenauer Burg, Südeite* (**Kat.nr. 53** und **54**). Ein ähnliches Interesse für das historische Erbe zeigt sich in den Landschaften *Rosenau* (**Kat.nr. 51**) und *Rosenauer Burg, Brunnen* (**Kat.nr. 52**), mit E.K. signiert und 1891 datiert. Die Arbeiten, die Ernst Kühlbrandt⁶⁴ zugeschrieben werden können, widerspiegeln eine Reihe von miteinander verwandten Beschäftigungen⁶⁵. Obwohl sie ein gemeinsames Interesse an der genauen Beschreibung der Denkmäler haben, unterscheiden sich die zwei Künstler doch durch ihre unterschiedlichen Fertigkeiten und Schwerpunkte. Die Ernst Kühlbrandt zugeschriebenen Zeichnungen deuten auf eine solide Fachausbildung, Ernsthaftigkeit und Zielstrebigkeit. Der weniger begabte Josef Teutsch zeichnet mühselig, oft naiv, mit anekdotischen Akzenten versetzt, ist aber bemüht, die Atmosphäre der Landschaft zu vermitteln.

In den letzten zwei Jahrzehnten des 19. Jh. machte die siebenbürgische Kunst eine Zeit des Übergangs zur Moderne durch. Die Vorreiter der künstlerischen Moderne waren im Südosten Siebenbürgens die Schüler des Hermannstädter Lehrers Carl Dörschlag⁶⁶. Die konservative und provinzielle Umgebung, die Mentalität und Erziehung der vom Respekt vor den klassischen Formen geprägten siebenbürgischen Künstler, bedingen die Ausformung eines künstlerischen

rea de experiența impresionistă.⁶⁹ În colecția Muzeului de Artă Brașov se păstrează un *Album de desene (Nr. cat. 78)*, care constituie o adevărată radiografie a evoluției sale artistice. Neînd destinate publicului, exercițiile sale grafice au un grad sporit de libertate care dezvăluie valențe și disponibilități multiple. Repertoriul tematic și stilistic este unul ambivalent. Observația veridică, exactă, coexistă cu compoziții cu temă mitologică sau alegorică și peisaje imaginare, fantastice. Prima orientare corespunde tradiției grafice transilvănene din secolul al XIX-lea, în care se încadrează și *Peisaj (Nr. cat. 58)*. A doua tendință se sustrage îngustului cerc provincial. Regăsim în schițele sale compoziții cu teme specifice simbolismului, ecouri ale romantismului, lucrări decorative în spiritul Artei 1900 și note de factură pre-expresionistă.⁷⁰

Creația lui Emerich Tamás⁷¹ reflectă o asimilare mai profundă a spiritului artistic specific Europei Centrale în preajma anului 1900, caracterizat printr-un modernism sintetic în care „formele și atitudinile estetice ale curentelor Art Nouveau sau ale Sezessiunilor prezintă constante interferențe, aproape inextricabile, cu simbolismul”⁷². Personalitate complexă, multilaterală, atras de misticism și ezoterism, Emerich Tamás a lăsat în puținii ani de viață o operă surprinzător de bogată, păstrată în mare măsură în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov. Tamás poate fi considerat unul dintre artiștii care „vor fi denumiți mai târziu, în expresionismul german, Ichkünstler, sondându-și neîncetat personalitatea”⁷³. Interesul pentru explorarea propriei individualității este dovedit de numeroasele autoportrete realizate în

Ethos, der Tradition (Akademische Malerei) und eine moderate Moderne (Romantik, Symbolismus, Art Nouveau) in sich vereint. Die Übernahme moderner Elemente wurde stufenweise, organisch, ohne radikale Zäsuren vollzogen. Obwohl er nicht dieser Künstlergruppe angehörte, entspricht das Schaffen von Hans Bulhardt⁶⁷, der sich 1889 in Kronstadt niedergelassen hatte, diesem Muster. Durch die Ausbildung in der stilvollen, kosmopolitischen Atmosphäre von Wien kannte Bulhardt die neuesten Tendenzen in der Kunst jener Zeit. Ein bemerkenswertes Porträt ist das *Selbstbildnis (Kat.nr. 14)* aus der Wiener Studienzeit. Das von einer romantischen Note geprägte Werk bescheinigt seine Fähigkeiten als Porträtmaler. Bald nach seiner Ankunft in Kronstadt malt Bulhardt eine Reihe von Landschaften aus seiner Wahlheimat. Der 1895 datierte Landschaftszyklus „Das Burzenland”⁶⁸ besteht aus vier, bezüglich Struktur, Komposition und Farbgebung ähnlichen Arbeiten. Die sichtbare, spontane Pinselführung, die hellen, warmen Farben, das Bemühen, Lichteffekte einzufangen zeigen eine Hinwendung zur Freilichtmalerei und die Nähe zur impressionistischen Malerei auf.⁶⁹ Zum Bestand des Kronstädter Kunstmuseums gehört ein *Heft mit Zeichnungen (Kat.nr. 78)*, das ein wahres Röntgenbild seines künstlerischen Werdegangs darstellt. Da sie nicht für das Publikum gedacht waren, weisen seine grafischen Übungen ein erhöhtes Maß an Freiheit auf, das multiple Valenzen und Neigungen enthüllt. Das thematische und stilistische Repertoire ist mehrdeutig. Genaue Beobachtung, Darstellungen mythologischer oder allegorischer Themen und imaginäre, phantastische Landschaften stehen

tehnici diferite (pictură, grafică, sculptură). Din autoportretele sale răzbate dorința de a „pătrunde în zonele ascunse ale existenței umane”⁷⁴. Dacă în desen autoportretele sale păstrează încă aerul unor studii academice, în pictură și sculptură (Nr. cat. 15, 16 și 79) chipul său dobândește o expresivitate fascinantă, stranie și misterioasă, în spiritul simbolismului. Grafica lui Tamás surprinde evoluția sa de la primele încercări stângace din perioada anilor de școală până la lucrările mature din perioada studiilor müncheneze, reflectând adeziunea treptată a tânărului artist la un limbaj plastic inovator. Majoritare sunt portretele, care îi oferă prilejul unui „permanent dialog cu eul celui reprezentat”⁷⁵. Alături de portrete, se remarcă peisajele *Bastionul Țesătorilor* (Nr. cat. 56) și *Peisaj*⁷⁶. Peisaje solitare, lipsite de prezența elementului uman, desenele emană o intensă melancolie. Adeziunea la universul plastic al simbolismului este indicată de atmosfera misterioasă a gravurii *Călăreț în pădure* (Nr. cat. 55). Alături de bustul lui Tamás, sculptura transilvăneană de la începutul secolului XX este reprezentată în colecția muzeului de basorelieful lui Georg Donath reprezentându-l pe Johann Honterus.⁷⁷

Centrul artistic brașovean, aflat până atunci în umbra Sibiului, a cunoscut, în primii ani ai secolului XX, o veritabilă înnoire prin activitatea lui Arthur Coulin⁷⁸ și Friedrich Miess⁷⁹. Cei doi artiști au constituit un exemplu și un factor de emulație pentru tânăra generație. Frecventând atelierelor lor vor deprinde primele noțiuni artistice unii dintre cei mai importanți artiști brașoveni din perioada interbelică (Hans Eder, Hans MattisTeutsch, Margarete Depner, Eduard

nebeneinander. Die erste Ausdrucksweise entspricht der siebenbürgischen grafischen Tradition des 19. Jh., in die sich auch *Landschaft* (Kat.nr. 58) einfügt. Die zweite Tendenz entzieht sich dem engen provinziellen Kreis. In seinen Skizzen finden sich Arbeiten zu typisch symbolistischen Themen, Anklänge an die Romantik, dekorative Blätter im Sinne der Art Nouveau und solche mit einer vorexpressionistischen Note.⁷⁰

Das Werk von Emerich Tamás⁷¹ widerspiegelt eine tiefgründigere Auseinandersetzung mit dem mitteleuropäischen Kunstverständnis um 1900, worin sich wie in einer Synthese Merkmale der Moderne erkennen lassen, so dass die „Formen und ästhetischen Ansichten der Art Nouveau oder der Sezession konstant unauflösliche Interferenzen mit dem Symbolismus aufweisen.”⁷² Emerich Tamás war eine komplexe, vielseitige Persönlichkeit mit einem Hang zu Mystik und Esoterik; trotz der kurzen Lebensspanne hat er ein erstaunlich reiches Werk hinterlassen, das zum größten Teil zum Bestand des Kunstmuseums Kronstadt gehört. Tamás kann als einer jener Künstler betrachtet werden, die „später, im deutschen Expressionismus, Ich-Künstler genannt werden, die unaufhörlich ihr Wesen ausloten”⁷³. Das Interesse an der Erforschung der eigenen Individualität erweist sich in den zahlreichen, in unterschiedlichen Techniken ausgeführten Selbstbildnissen (Malerei, Grafik, Skulptur). Aus seinen Selbstbildnissen lässt sich der Wunsch ablesen, „in die geheimen Winkel der menschlichen Existenz vorzudringen.”⁷⁴ Wenn auch die gezeichneten Selbstbildnisse noch an akademische Studien erinnern, so

Friedrich Miess
*Femeie în grădină/
Frau im Garten*
Inv. nr./Inv.nr. 895

trägt sein Antlitz in der Malerei oder Skulptur (**Kat. 15, 16 und 79**) im Sinne des Symbolismus einen faszinierenden, seltsam geheimnisvollen Ausdruck. Tamás' Grafik hält seine Werdegang fest, von den ersten linkischen Versuchen der Schulzeit bis zu den reifen Werken der Münchner Studienzeit, und widerspiegelt die stufenweise Annäherung des jungen Künstlers an einen neuen plastischen Ausdruck. In der Mehrzahl handelt es sich um Porträts, die ihm die Möglichkeit zu einem „ständigen Dialog mit dem Dargestellten“⁷⁵ bieten. Außer den Porträts sind auch die Ansichten *Die Weberbastei* (**Kat.nr. 56**) und *Landschaft*⁷⁶ bemerkenswert. Als einsame Landschaften, der menschlichen Anwesenheit verlustig gegangen, verströmen die Zeichnungen eine intensive Melancholie. Die Aneignung der Formenwelt des Symbolismus wird durch die geheimnisvolle Atmosphäre des Sticks *Reiter im Wald* (**Kat.nr. 55**) angezeigt. Die siebenbürgischen Bildhauer vom Anfang des 20. Jh. sind in der Sammlung des Museums durch die Büste von Tamás und einem Flachrelief von Georg Donath, Johannes Honterus darstellend, vertreten.⁷⁷

Kronstadt, das als Kunstzentrum bis dahin immer von Hermannstadt in den Schatten gestellt worden war, erlebte in den ersten Jahren des 20. Jh. eine wahre Erneuerung dank dem Wirken von Arthur Coulin⁷⁸ und Friedrich Miess⁷⁹. Die beiden Künstler wurden zum erstrebenswerten Vorbild für die junge Generation. Einige der wichtigsten Kronstädter Künstler der Zwischenkriegszeit wurden durch den Besuch in ihren Ateliers mit den ersten künstlerischen Begriffen vertraut (Hans Eder, Hans Mattis-Teutsch, Margarete Depner, Eduard

Morres, Ernst Honigberger etc.).⁸⁰ Opera lui Friedrich Miess, bine reprezentată în colecția muzeului, ilustrează coexistența dintre tradiție și modernismul artistic, caracteristică artei

transilvănene de la cumpăna secolelor XIX și XX, artistul reușind „să aducă înnoiri mai degrabă în limbajul formal și, mult mai rar, în aspectele conceptuale ale artei”⁸¹. Format sub influența academismului, nu s-a eliberat niciodată definitiv de influența sa, deși a asimilat elemente ale unor curente artistice moderne (impresionism, simbolism, Arta 1900). Formația academică este vizibilă mai ales în portretistică. În lucrări ca *Portretul lui Franz Hiemesch*, *Portretul lui Karl Schnell*, *Portret de bărbat* și *Portretul lui Franz Joseph* ⁸² „artistul se menține în limitele portretisticii academice de reprezentare în care principalul scop este acela de reproducere fidelă a modelului și de subliniere a poziției sociale”⁸³. Deschiderea spre noi modalități de expresie este dovedită de abordarea portretului în peisaj. *Femeie în grădină*, *Portret de femeie în port săsesc*⁸⁴ și *Portretul lui Victor Teutsch (Nr. cat. 18)* sunt lucrări în care se resimte influența impresionismului german. Prin calitățile sale decorative, *Portretul de față (Olandeză) (Nr. cat. 17)* dovedește apropierea de spiritul Artei 1900. Talentul său de desenator ne este relevat de un impresionant *Autoportret (Nr. cat. 67)*, datând din ultimii ani de viață.

Viața artistică a Brașovului a cunoscut în perioada interbelică o puternică dinamică ascendentă, datorată afirmării unei noi generații, dominată de personalitățile unor artiști de origine germană. Brașovul devine unul dintre cele mai importante centre artistice ale Transilvaniei, jucând un rol semnificativ în difuzarea modernismului și avangardei în spațiul românesc. Artiștii brașoveni vor oscila între tentația avangardei, un modernism temperat și o

Morres, Ernst Honigberger usw.)⁸⁰ Das im Bestand des Museums gut vertretene Werk von Friedrich Miess zeigt die Koexistenz von Tradition und Moderne, wie sie für die siebenbürgische Kunst um die Wende vom 19. zum 20. Jh. charakteristisch ist, auf. Dem Künstler gelingen „Neuerungen eher im formalen Bereich und viel seltener das Kunstkonzept betreffend”⁸¹. Unter dem Einfluss des Akademismus ausgebildet, konnte er sich diesem nie ganz entziehen, obwohl er Elemente der Kunstströmungen der Moderne übernommen hat (Impressionismus, Symbolismus, Art Nouveau). Der akademische Stil ist vor allem bei den Porträts ersichtlich. In Arbeiten wie *Bildnis des Franz Hiemesch*, *Bildnis des Karl Schnell*, *Männerbildnis* und *Bildnis von Franz Joseph* ⁸² „verbleibt der Künstler in den Grenzen der akademischen Repräsentationsporträtistik, deren Hauptanliegen die naturgetreue Wiedergabe des Modells und das Hervorheben von dessen sozialem Rang ist.”⁸³ Die Offenheit neuen Ausdrucksmöglichkeiten gegenüber zeigt sich darin, dass er Porträts in einer Landschaft malt. *Frau im Garten*, *Bildnis einer Frau in sächsischer Tracht*⁸⁴ und *Bildnis des Victor Teutsch (Kat. nr. 18)* sind Arbeiten, an denen der Einfluss des deutschen Impressionismus erkennbar ist. Durch seine dekorativen Eigenschaften erweist das *Mädchenbildnis (Holländerin) (Kat.nr. 17)* seine Nähe zur Art Nouveau. Sein Zeichentalent ist uns durch ein beeindruckendes *Selbstbildnis (Kat.nr. 67)* aus den letzten Lebensjahren überliefert.

Das Kunstleben Kronstadt erfuhr in der Zwischenkriegszeit eine starke dynamische Steigerung durch eine neue Generation, aus der sich einige deutsche Künstler besonders

viziune realist-tradițională (*Heimatkunst*).

Hans Mattis-Teutsch⁸⁵ și Hans Eder⁸⁶, „personalități a căror activitate s-a făcut intens resimțită în evoluția artei plastice din Brașov”⁸⁷, sunt, fără îndoială, artiștii cei mai proeminenți ai generației interbelice. Muzeul de Artă Brașov deține o importantă colecție Mattis-Teutsch (pictură, sculptură, grafică), care surprinde parcursul său artistic, începând cu peisajele din primii ani de creație, până la ciclul *Imagini ale vieții* de la sfârșitul anilor '50. Dintre artiștii brașoveni din perioada interbelică, Mattis-Teutsch se desparte cel mai tranșant de tradiția picturii transilvănene, alăturându-se mișcării avangardiste din România (*Contimporanul, Integral*), Ungaria (*MA*) și Germania (*Der Blaue Reiter, Der Sturm*). Opțiunea curajoasă pentru avangardă, sincronizarea cu cele mai noi tendințe din arta europeană, au fost întâmpinate cu reticență în mediul cultural săsesc, rămas în mare măsură conservator și tradițional.⁸⁸ Apropierea de mișcarea avangardistă este prefațată de peisajele de factură postimpresionistă, cu accente coloristice de inspirație fovă, realizate între anii 1910-1915. Simplificarea și esențializarea treptată a elementelor naturale fac tranziția spre ciclul de linogravuri, care, la rândul lor, conduc la traspunerea acestor experiențe plastice cvasi-abstracte în ulei și acuarelă, în ciclul *Florilor Sufletești*. Această evoluție graduală, de la postimpresionism la expresionism muzical, este ilustrată de lucrări reprezentative aflate în colecția muzeului. Dintre acestea amintim seria de linogravuri (**Nr. cat. 59, 60, 61 și 63**) și lucrările din ciclul *Flori Sufletești* (**Nr. cat. 23 și 24**). Pericolul decorativismului facil și interesul pentru

hervorhoben. Kronstadt wird zu einem der wichtigsten Kunstzentren Siebenbürgens und spielt eine wichtige Rolle beim Vermitteln der Moderne und Avantgarde an das rumänische Umfeld. Die Kronstädter Künstler schwanken zwischen der verlockenden Avantgarde, einer gedämpften Moderne und einer realistisch-traditionellen Sichtweise (*Heimatkunst*).

Hans Mattis-Teutsch⁸⁵ und Hans Eder⁸⁶, „Persönlichkeiten, deren Wirken sich in der Entwicklung der bildenden Kunst in Kronstadt intensiv bemerkbar machte”⁸⁷, sind zweifellos die hervorragendsten Künstler der Zwischenkriegsgeneration. Das Kunstmuseum aus Kronstadt besitzt eine wichtige Mattis-Teutsch Sammlung (Malerei, Skulptur, Grafik), die seinen künstlerischen Werdegang von den Landschaften der ersten Schaffensperiode bis zum Zyklus vom Ende der '50er Jahre belegt. Von den Kronstädter Künstlern der Zwischenkriegszeit trennt sich Mattis-Teutsch am entschlossensten von der Tradition der siebenbürgischen Malerei, indem er sich der Avantgarde-Bewegung aus Rumänien (*Contimporanul, Integral*), Ungarn (*MA*) und Deutschland (*Der Blaue Reiter, Der Sturm*) anschließt. Die mutige Option für die Avantgarde, die unmittelbare Übernahme der neuesten europäischen Kunstrichtungen wurde von den größtenteils konservativen sächsischen Kulturkreisen mit Zurückhaltung betrachtet.⁸⁸ Der Annäherung an die Avantgarde gingen die in den Jahren 1910-1915 gemalten Landschaften postimpressionistischer Prägung, mit fauvistischen Farbakzenten voraus. Die stufenweise Vereinfachung der Naturelemente macht den Übergang zum Zyklus von

problematica socială îl determină pe Mattis-Teutsch să adere la programul constructivismului. Geometrizarea câștigă treptat teren, lucrarea *Muncitori fizici și intelectuali* (Nr. cat. 27) marcând îmbrățișarea unei noi viziuni artistice, preocupată de aspectele sociale și centrată pe căutarea proporțiilor „omului nou”, tip uman reprezentativ pentru epoca tehnică și industrială. Nouă viziune artistică își va găsi expresia ideală în cadrul proiectelor de frescă realizate după 1930, printre care se numără și *Banda Rulantă*⁸⁹. Diferitele abordări conceptuale și stilistice sunt reflectate fidel de sculptura lui Mattis-Teutsch din această perioadă, de la compoziții abstracte ca *Ornament*

Linolschnitten, die wiederum zum Übertragen dieser quasi-abstrakten plastischen Erfahrungen auf Ölmalerei und Aquarell führen, und zwar im Zyklus *Seelenblumen*. Diese graduelle Entwicklung vom Postimpressionismus zu einem musikalischen Expressionismus wird von repräsentativen Arbeiten aus dem Bestand des Museums illustriert. Davon seien hier eine Reihe von Linolschnitten (Kat.nr. 59, 60, 61 und 63) und Arbeiten aus dem Zyklus *Seelenblumen* (Kat.nr. 23 und 24) genannt. Die Gefahr eines gefälligen Dekorativismus und sein Interesse an der Gesellschaftsproblematik lassen Mattis-Teutsch zum Programm des Konstruktivismus wechseln. Die Bilder werden stufenweise geometrischer. Die Arbeit *Physisch und intellektuell Arbeitende* (Kat. nr. 27) vermittelt den eine neue Kunstauffassung, die sich mit sozialen Aspekten beschäftigt, auf die Suche nach den Proportionen des „neuen Menschen“, der für das technische und industrielle Zeitalter repräsentative Menschentypus. Die neue künstlerische Vision findet ihren idealen Ausdruck im Rahmen der nach 1930 erstellten Fresken, zu denen auch *Fließband*⁸⁹ zählt. Die stilistisch und konzeptmäßig unterschiedlichen Vorgehensweisen von Mattis-Teutsch widerspiegeln sich treu in den Skulpturen dieser Zeit, von den abstrakten Kompositionen wie *Blumenornament II* (Kat.nr. 81) zu den auf ihre Essenz reduzierten Akte der `30 Jahre (Kat. nr. 82). Nach 1945 versucht Mattis-Teutsch seiner künstlerischen Überzeugung aus den `30er Jahren treu zu bleiben, indem er sein soziales Engagement verstärkt. Er hoffte, dass seine von ihm selbst „konstruktiver Realismus“⁹⁰ benannte Kunst vom neuen regime akzeptiert würde.

floral II (Nr. cat. 81) la nudurile esențializate de la începutul anilor `30 (Nr. cat. 82). După 1945 Mattis-Teutsch a încercat să rămână fidel crezului artistic din anii `30, accentuându-și angajamentul social. Spera ca arta sa, desemnată de el însuși prin termenul „realism-constructiv”⁹⁰, să fie acceptată de noul regim. Însă, demersul artistului va fi primit cu răceală de autorități, fiind considerat idealist și rupt de realitate și, din acest motiv, neconform cu arta promovată de Partid.⁹¹ Dezamăgirea și tracasările vor determina o diminuare accentuată a creativității, lucrările sale din această perioadă fiind de multe ori convenționale și terne.

Creația lui Hans Eder parcurge un traseu de o complexitate similară. Pornind din zona realismului și a postimpresionismului, cu surprinzătoare apropiere de Arta 1900, Eder aderă la expresionism. Integrarea în universul expresionist, bântuit de angoasă și suferință, este determinată de presentimentul crizei civilizației europene, confirmat brutal de atrocitățile războiului. Între perioada studiilor la Bruges (1910-1911), de care se leagă apropierea de expresionism⁹², și primii ani de după război, limbajul său plastic devine de o virulență explozivă. Violența expresivă se domolește treptat în perioada interbelică, reflectând evoluția spre un expresionism moderat, formal și convențional (*manierism expresionist*). Hans Eder a aparținut integral culturii europene. Mărturisesc în acest sens anii petrecuți în cosmopolitele metropole ale continentului (München, Paris, Viena etc.), prietenii ce l-au legat de Heinrich Mann, Ștefan Zweig, Oskar Kokoschka, Erich Mühsam, Franz Blei și legăturile strânse cu reprezentanții de frunte ai vieții culturale a sașilor transilvăneni (Paul Richter,

Doch die Behörden betrachteten sein Vorgehen unbeteiligt, sahen in ihm einen wirklichkeitsfernen Idealisten und demgemäß ungeeignet für die von der Partei geförderte Kunst.⁹¹ Enttäuschung und Schikanen bedingen ein erkennbares Nachlassen der Kreativität, so dass die Arbeiten aus dieser Zeitspanne oft konventionell und matt sind.

Hans Eder Schaffen durchläuft einen ähnlich komplexen Werdegang. Ausgehend vom Realismus und Postimpressionismus, mit erstaunlichen Annäherungen an die Art Nouveau schließt er sich letztendlich den Expressionisten an. Der Eintritt in das von Leid und Beklemmung geprägte expressionistische Universum ist durch das Vorgefühl einer Krise der europäischen Zivilisation bedingt, das von den Kriegsgräueln brutal bestätigt wurde. Während der in Brügge (1910-1911) verbrachten Zeit, wo auch die Annäherung an den Expressionismus stattfindet,⁹² und in den ersten Nachkriegsjahren erreicht sein plastischer Ausdruck eine explosive Kraft. Die expressive Gewalt beruhigt sich in der Zwischenkriegszeit allmählich und widerspiegelt damit die Entwicklung zu einem moderaten, formalen und konventionellen Expressionismus (*expressionistischer Manierismus*) hin. Hans Eder gehörte vollkommen der europäischen Kultur an. Das bezeugen die in den kosmopolitischen Großstädten Europas (München, Paris, Wien u.a.), verbrachten Jahre, die Freundschaft mit Heinrich Mann, Ștefan Zweig, Oskar Kokoschka, Erich Mühsam, Franz Blei und die enge Verbindung zu den führenden Köpfen des siebenbürgisch-sächsischen Kulturlebens (Paul Richter, Adolf Meschendörfer, Harald Krasser), aber auch zu herausragenden kulturellen Persönlichkeiten

Adolf Meschendörfer, Harald Krasser), dar și cu personalități de seamă ale culturii interbelice (Lucian Blaga, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Oscar Walter Cisek, Tiberiu Brediceanu).

Colecția Eder aflată în patrimoniul Muzeului de Artă Brașov surprinde doar parțial etapele acestei sinuoase evoluții artistice. Din primii ani de creație datează un *Portret de bătrână*⁹³, „un profil delicat desenat, cu o fizionomie aspră, de o nobilă severitate”, realizat cu mijloace „tipice postimpresionismului”⁹⁴. Momentul Bruges este reprezentat prin *Peisaj din Bruges (Nr. cat. 19)*, lucrare păstrând încă o solidă factură postimpresionistă, și *Piața de pește din Bruges (Nr. cat. 20)*, în care elementele grotești și caricaturale anunță apropierea de expresionism. Faza de vârf a adeviziunii la expresionism nu este ilustrată în colecția muzeului. În schimb, anii interbelici și cei de după 1945 sunt bine reprezentați. Predomină portretele, oscilând între realizări portretistice excepționale (*Portret de bărbat, nr. cat. 25*) și portrete mai degradă convenționale. La fel ca mulți alți artiști din perioada interbelică, Eder a fost atras de peisajul meridional, pictând la Balcic și în sudul Franței. În peisaje ca *Saint Tropez* și *Peisaj din Balcic*⁹⁵ limbajul plastic este cel al unui sobru postimpresionism de sorginte cézanniană. În *Peisaj*⁹⁶, sub impresia intensă a arzătorului soare al sudului, Eder crează un peisaj dramatic, recurgând la forme simplificate, esențializate, construite prin tușe păstoase de culoare, spontane și exaltate, care generează o explozie cromatică de o fervoare expresionistă. Naturile statice aflate în patrimoniul muzeului reflectă cele două moduri în care Eder se raportează la acest

der Zwischenkriegszeit (Lucian Blaga, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Oscar Walter Cisek, Tiberiu Brediceanu).

Die Eder-Sammlung aus dem Bestand des Kronstädter Kunstmuseums widerspiegelt nur teilweise die Etappen dieses gewundenen künstlerischen Werdegangs. Aus seiner ersten Schaffenszeit stammt das *Bildnis einer Alten*⁹³, „ein zart gezeichnetes Profil, mit herber Physiognomie, von edler Strenge”, mit „typisch postimpressionistischen”⁹⁴ Mitteln geschaffen. Der Aufenthalt in Brügge schlägt sich nieder in den Bildern *Ansicht von Brügge (Kat.nr. 19)*, von noch stark postimpressionistischem Gepräge, und *Fischmarkt in Brügge (Kat.nr. 20)*, in dem die grotesken und karikierenden Elemente schon den Expressionismus ankündigen. Der Höhepunkt seiner expressionistischen Zeit ist in der Sammlung des Museums nicht belegt. Dagegen ist die Zwischenkriegszeit und die zeit nach 1945 gut mit Werken vertreten. Porträts herrschen vor, in der Bandbreite von außerordentlicher Porträtkunst (*Männerbildnis, Kat.nr. 25*) bis hin zu eher konventionellen Bildnissen. Wie viele andere Künstler der Zwischenkriegszeit fühlte sich auch Eder von der südlichen Landschaft angezogen, so dass er in Balcic und in Südfrankreich malte. Der plastische Ausdruck in Landschaften wie *Saint Tropez* und *Ansicht von Balcic*⁹⁵ verrät einen ersten Postimpressionismus Cézannescher Herkunft. In *Landschaft*⁹⁶ schafft Eder unter dem starken Eindruck der sengenden Sonne des Südens eine dramatische Landschaft, indem er vereinfachte, auf die Essenz reduzierte Formen aus mit spontanen, exaltierten Pinselstrichen pastös aufgetragener Farbe entstehen lässt, was

gen. *Natură moartă cu cactus*⁹⁷ aparține ciclului de lucrări în care natura statică se îmbină cu peisajul (Piața Sfatului văzută de la fereastra unei clădiri de pe Șirul Grâului) dintr-o perspectivă „de tipul «tablou în tablou», valorificând și «motivul ferestrei» nu doar ca vedere asupra lumii, ci chiar mai mult, ca loc de trecere între două lumi, între două universuri”⁹⁸. În alte două lucrări, *Natură statică cu fructe și obiecte* și *Natură statică*⁹⁹, Eder adoptă o modalitate mai tradițională de abordare a naturii statice, preferând să se concentreze asupra unui colț de interior restrâns, interesul său îndreptându-se în acest caz spre redarea materialității proprii fiecărui obiect.

Exemplul lui Eder și contactele cu mediile artistice din Germania au încurajat și alți artiști brașoveni să îmbrățișeze o pictură în care apar elemente derivate din expresionism,

eine Farbexplosion expressionistischer Inbrunst ergibt. Die Stilleben aus dem Museumsbestand widerspiegeln die zwei Weisen, auf die sich Eder mit diesem Genre befasst hat. *Stilleben mit Kaktus*⁹⁷ gehört zu dem Zyklus von Werken, die das Stilleben mit einer Ansicht verbinden (der Rathausplatz gesehen aus dem Fenster des Walbaumschen Hauses an der Kornzeile), „als ‚Bild im Bild‘-Arbeiten wobei das Motiv des Fensters eingesetzt wird, das nicht bloß als Sicht auf die Welt, sondern mehr noch als Ort des Übergangs zwischen zwei Welten gewertet wird.”⁹⁸ In zwei anderen Arbeiten, *Stilleben mit Früchten und Gegenständen* und *Stilleben*⁹⁹, verwendet Eder eine traditionellere Herangehensweise, indem er es vorzieht, sich auf einen engen Raumausschnitt zu konzentrieren, wobei sich sein Interesse in diesem Fall auf die Wiedergabe der jedem Gegenstand eigenen Körperlichkeit richtet.

Eders Beispiel und die Kontakte zu Künstlerkreisen in Deutschland ermutigten auch andere Kronstädter Künstler einen Malstil mit vom Expressionismus abgeleitete Elementen zu pflegen, diese jedoch gedämpft und vor allem in formaler und thematischer Hinsicht reduziert eingesetzt. Repräsentativ dafür ist Josef Strobach¹⁰⁰. Der thematische Bereich seines Schaffens umfasst Jahrmarktszenen, Masken, religiöse Kompositionen, Kriegsszenen usw. In den Grenzen eines konventionellen Expressionismus bewegen sich auch die Werke *Masken*¹⁰¹ und *Der Aufstand* (Kat.nr. 30). Eine damit verwandte künstlerische Auffassung finden wir bei Waldemar Schachl¹⁰². Zu den wenigen Werken des Kronstädter Künstlers, die überdauert haben, gehört *Neben der Burg* (Kat.

Hans Eder
Natură moartă cu cactus/
Stilleben mit Kaktus
 Inv. nr./Inv.nr.508

însă temperate și reduse mai ales la aspecte de ordin formal și tematic. Reprezentativ este cazul lui Josef Strobach¹⁰⁰. Sfera tematică a creației sale cuprinde scene de bălci, măști, compoziții religioase, scene de război etc. În limitele unui expresionism convențional se înscriu compozițiile *Măști*¹⁰¹ și *Răscoala* (**Nr. cat. 30**). O viziune artistică de o filiație apropiată regăsim la Waldemar Schachl¹⁰². Printre puținele lucrări care au supraviețuit din creația artistului brașovean se află și *Lângă cetățuie* (**Nr. cat. 31**). Influența expresionismului se resimte și în opera lui Ernst Honigberger¹⁰³ și a lui Fritz Kimm¹⁰⁴, două dintre cele mai mature și originale personalități ale generației interbelice. Datând din scurta perioadă petrecută de Ernst Honigberger la Brașov în anii de după Primul Război Mondial (1918-1921), înainte de a părăsi definitiv orașul natal, *Portretul lui Adolf Meschendörfer*¹⁰⁵ (**Nr. cat. 22**) amintește, prin remarcabila forță de sugestie, de portretele lui Eder. De o expresivitate similară este și litografia *Cap de bătrân* (**Nr. cat. 62**). Raporturile lui Fritz Kimm cu expresionismul sunt poate mai puțin evidente. Considerăm însă că portretele sale, fără a recurge la deformări formale sau excese coloristice, rămân prin cromatica vibrată și expresivitatea conturilor apropiate de aceeași sensibilitate artistică (*Portret de bărbat*, **nr. cat. 26**). Talentul deosebit de desenator este pus în evidență de numeroasele desene în cărbune, majoritatea cu o tematică inspirată de lumea satului transilvănean care prin expresia concisă, de natură să maximizeze valențele expresive, conturează un stil grafic propriu, de o incontestabilă originalitate (**Nr. cat. 66**). Ecourile expresionismului s-au prelungit în cadrul centrului

nr. 31). Der Einfluss des Expressionismus ist auch in den Werken von Ernst Honigberger¹⁰³ und Fritz Kimm¹⁰⁴ spürbar, zwei der reifsten und originellsten Künstlerpersönlichkeiten der Zwischenkriegszeit. Aus der kurzen Zeitspanne, die Ernst Honigberger nach dem Ersten Weltkrieg in Kronstadt verbrachte (1918-1921), bevor er seine Heimatstadt endgültig verließ, stammt das *Bildnis von Adolf Meschendörfer*¹⁰⁵ (**Kat.nr. 22**), das durch seine bemerkenswerte Suggestivkraft an Eders Porträts erinnert. Von ähnlicher Ausdruckskraft ist auch die Lithographie *Kopf eines alten Mannes* (**Kat.nr. 62**). Fritz Kimms Bezüge zum Expressionismus sind vielleicht weniger ersichtlich. Wir meinen jedoch, dass seine Porträts, ohne auf formale Verformungen oder chromatische Exzesse zurückzugreifen, durch die vibrierende Farbgebung und die Ausdruckskraft der Konturen von der gleichen künstlerischen Sensibilität zeugen. (*Männerbildnis*, **Kat.nr. 26**). Sein besonderes Zeichentalent zeigt sich in den zahlreichen Kohlezeichnungen, mit einer sich mehrheitlich aus der siebenbürgischen Dorfwelt inspirierenden Thematik, die durch ihren konzisen, die Ausdrucksmöglichkeiten steigernden Ausdruck einen eigenen grafischen Stil von unwiderlegbarer Originalität schaffen (**Kat.nr. 66**). Expressionistische Einflüsse klingen im Kunstzentrum Kronstadt in den Werken von Karl Hübner¹⁰⁶, Artur Leiter¹⁰⁷ und Friedrich von Bömches¹⁰⁸ nach. Das Werk von Karl Hübner widerspiegelt die Konvergenz eines verspäteten Expressionismus mit der Neuen Sachlichkeit, ersichtlich aus Arbeiten wie *Backofen in der Dobrudscha*¹⁰⁹ und *Die Lastenträger* (**Kat.nr. 29**).

Hermann Morres¹¹⁰, Henrich Schunn¹¹¹

artistic brașovean prin opera lui Karl Hübner¹⁰⁶, Artur Leiter¹⁰⁷ și Friedrich von Bömches¹⁰⁸. Creația din perioada interbelică a lui Karl Hübner reflectă convergența dintre un expresionism întârziat și Noua Obiectivitate (*Neue Sachlichkeit*), ilustrată de lucrări precum *Cuptor din Dobrogea*¹⁰⁹ și *Cărăușii* (**Nr. cat. 29**).

În primul rând peisagiști, pictori ai naturii, Hermann Morres¹¹⁰, Henrich Schunn¹¹¹ și Conrad Vollrath/Veleanu¹¹², sunt reprezentanții unui modernism temperat, tributar mai ales postimpresionismului. Peisagistica lui Hermann Morres confirmă această opțiune. Un remarcabil talent de acuarelist este dovedit de peisajele păstrate în colecția muzeului, printre care se numără *Balcic – motiv III* și *Aspecte din Brașovul vechi*¹¹³. Ciclu *Cele patru anotimpuri*¹¹⁴ se singularizează prin tematică și receptarea formală a unor elemente expresioniste. Sensibilitatea sa artistică rămâne însă străină de spiritul expresionismului. După 1945 opera lui Hermann Morres este marcată de adeziunea la realism socialism. Peisagistica lui Heinrich Schunn, excelând de asemenea în acuarelă, se situează pe coordonate apropiate, dar individualizată printr-o pregnantă notă idilică (**Nr. cat. 28**). Stabilit în 1927 la Brașov, pictorul Conrad Vollrath/Veleanu s-a integrat în viața artistică a orașului timp de mai multe decenii. Lucrările lui Vollrath/Veleanu relevă un „temperament liric-impresionist” și o certă vocație de colorist puse în slujba unui program artistic care își propune să fixeze cu acuratețe datele percepției senzoriale, redarea nemijlocită a naturii, într-o viziune sintetic-post-impresionistă (*Peisaj din Veneția*, **nr. cat. 21**).¹¹⁵

Unei orientări de factură tradițională

und Conrad Vollrath/Veleanu¹¹², vorrangig Landschafts- und Naturmaler, sind Vertreter einer moderaten Moderne, vor allem dem Postimpressionismus verpflichtet. Die Landschaftsmalerei von Hermann Morres bestätigt diese Option. Sein bemerkenswertes Talent als Aquarellmaler zeigt sich in den Landschaften aus der Sammlung des Museums, wie *Balcic – Motiv III* und *Ansichten aus dem alten Kronstadt*¹¹³. Der Zyklus *Die vier Jahreszeiten*¹¹⁴ ist von der Thematik und der formalen Rezeption expressionistischer Elemente her einzigartig. Seinem künstlerischen Empfinden bleibt der Expressionismus jedoch fremd. Nach 1945 ist das Werk von Hermann Morres vom sozialistischen Realismus geprägt. Die Landschaften von Heinrich Schunn, auch er ein hervorragender Aquarellmaler, lassen sich ähnlichen Koordinaten zuordnen, heben sich aber durch eine prägnante idyllische Note hervor (**Kat.nr. 28**). Der Maler Conrad Vollrath/Veleanu, der sich 1927 in Kronstadt niederließ, gehörte für mehrere Jahrzehnte zum Kunstleben der Stadt. Seine Arbeiten unterstreichen sein „lyrisch-impresionistisches Temperament“, eine wahre Berufung in der Farbgebung, die in den Dienst eines Kunstprogramms gestellt werden, das sich vornimmt, in einer synthetisch-postimpressionistischen Vision Sinneswahrnehmungen sehr genau wiederzugeben, die Natur unmittelbar darzustellen (*Ansicht aus Venedig*, **Kat.nr. 21**).¹¹⁵

Eduard Morres¹¹⁶ und Hans Hermann¹¹⁷ pflegen eine eher traditionelle Malweise. Eduard Morres verblieb konsequent in der Sphäre der realistischen Malerei mit einigen postimpressionistischen Elementen versetzt. Er ist ein Maler der heimatlichen Landschaft,

fi apartin Eduard Morres¹¹⁶ și Hans Hermann¹¹⁷. Eduard Morres s-a menținut consecvent în sfera unei picturi realiste, pe care s-au greșit elemente postimpresioniste. Morres este un pictor al ținuturilor natale, față de care dovedește un puternic atașament, realizând o autentică frescă în culori a peisajului transilvănean și a vieții din satele săsești din Țara Bârsei. Reprezentative pentru peisagistica sa sunt lucrări ca *Peisaj ardelean*, *Peisaj din Poiana Brașov*¹¹⁸ și *În curtea castelului Cincșor (Nr. cat. 33)*, în care rigiditatea observației exacte și riguroase este atenuată de o cromatică caldă și luminoasă. În portretistică Eduard Morres se menține în limitele unui realism obiectiv, fixând cu o deosebită acuratețe vizuală datele fizionomice și fizice ale modelului, dar încercând și o subtilă caracterizare psihologică (*Autoportret, nr. cat. 32*).

Pe o direcție similară a evoluat opera gravorului și pictorului Hans Hermann. Muzeul de Artă Brașov deține o importantă colecție de grafică Hans Hermann (247 lucrări), acoperind peste cinci decenii de activitate artistică. Gravurile lui Hans Hermann, realizate într-o varietate de tehnici (acvaforte, acvatinta, mezzotinta, ac rece, xilogravură etc.), dovedesc o deplină stăpânire a meșteșugului. Câteva gravuri din anii de debut ni-l arată sensibil la influența simbolismului (**Nr. cat. 57**). Aceste căutări vor fi abandonate curând în favoarea unei abordări de factură realistă. În repertoriul tematic al creației sale predomină lucrările care descriu un spațiu transilvănean tradițional: vechile burguri săsești (în egală măsură atenția fiindu-i atrasă de monumente reprezentative sau de colțuri anonime), cetăți țărănești, peisaje și scene rurale, personaje în

der er sich stark verbunden erweist, indem er durch seine Malerei ein authentisches Bild der siebenbürgischen Landschaft und des Dorflebens im Burzenland vermittelt. Repräsentativ für seine Landschaftsmalerei sind Werke wie *Siebenbürgische Landschaft, Ansicht von der Schullerau*¹¹⁸ und *Im Hof des Kastells von Kleinschenk (Kat.nr. 33)*, in denen die Strenge der genauen Beobachtung durch eine warme, leuchtende Farbgebung abgemildert wird. In der Porträtistik verbleibt Eduard Morres in den Grenzen eines objektiven Realismus, indem er mit besonderer Genauigkeit der Wahrnehmung Physiognomie und Gestalt des Modells festhält, aber auch eine subtile psychologische Charakterisierung versucht (*Selbstbildnis, Kat. nr. 32*).

In ähnlicher Weise verlief auch die Entwicklungslinie im Werk des Kupferstechers und Malers Hans Hermann. Das Kunstmuseum Kronstadt besitzt eine wichtige Hans-Hermann Grafiksammlung (247 Werke) aus über fünf Jahrzehnten künstlerischer Tätigkeit. Die technisch vielfältigen Stiche von Hans Hermann (Aquaforde, Aquatinta, Mezzotinto, Kaltnadel, Holzschnitt usw.) beweisen eine vollkommene Beherrschung dieses Handwerks. Einige Stiche aus der Anfangszeit zeigen ihn empfänglich für den Einfluss des Symbolismus. (**Kat.nr. 57**). Diese Versuche wird er bald zugunsten einer realistischen Darstellungsweise aufgeben. Thematisch gesehen, herrschen in seinem Repertoire Arbeiten mit der Darstellung des traditionellen siebenbürgischen Raums vor: die mittelalterlichen sächsischen Ortschaften (wobei gleichermaßen repräsentative Gebäude

costume populare, peisaje montane etc. (Nr. cat. 64, 65, 69 și 70). Imaginea rămâne întotdeauna fidelă reprezentării obiective, indicând „un spirit metodic punând multă grijă în redarea fidelă a adevărului plastic al lucrurilor, insistând asupra detaliilor cu acea atenție specifică gravorului”, dar care reușește „să dea unitate amănuntului făcându-l expresiv”¹¹⁹. Pictura se menține în aceeași sferă tematică, apelând însă la o execuție de factură impresionistă, pusă în evidență de tușele păstoase, așternute nervos pe pânză. Hans Hermann menține însă integritatea formelor, imprimând imaginii o structură de esență realistă (Nr. cat. 34).

Printre sculptorii activi la Brașov în perioada interbelică se numără: Hans Guggenberg¹²⁰, Ernst Boege¹²¹, Oskar Netoliczka¹²², Johann Barthel¹²³ și Margarete Depner¹²⁴. Dintre aceștia doar Margarete Depner este prezentă în patrimoniul muzeului printr-o importantă colecție de sculptură. Apelând la un modelaj de inspirație clasică, creația sa sculpturală așează în centrul său de interes omul. Sculpturile sale își trag „substanța și valoarea din contactul cu natura, din observația pătrunzătoare și atentă a modelului”¹²⁵. Remarcăm interesul pentru valorificarea expresivității chipurilor și gesturilor, care o determină uneori să exploreze chiar și sfera grotescului. Înainte să se dedice sculpturii a fost activă în calitate de pictor și grafician. Activitatea de grafician este ilustrată de un sensibil *Cap de fetiță* (Nr. cat. 71). Din creația lui Hans Guggenberger s-au păstrat în colecția muzeului câteva portrete de copii¹²⁶, reflectând opțiunea pentru o sculptură fidelă datelor realității, de o expresie sobră și austeră. Ernst Boege manifestă

und namenlose Winkel seine Aufmerksamkeit erregen), Bauernburgen, Dorflandschaften und Dorfszenen, Trachtenträger, Gebirgslandschaften usw. (Kat.nr. 64, 65, 69 und 70). Das Werk bleibt der objektiven Darstellung immer treu, durch „eine methodische Art, die viel Wert auf die getreue Wiedergabe der wahren Gestalt der Dinge legt, mit jener Graveuren eigenen Aufmerksamkeit für das Detail“, der es aber gelingt „die Einzelheiten durch ihre Ausdruckskraft zu einer Einheit zu fügen”¹¹⁹. Die Malerei verbleibt in der gleichen thematischen Sphäre, ist in der Ausführung jedoch impressionistisch geprägt, auffällig durch die eilig auf die Leinwand geworfenen pastösen Pinselstriche. Hans Hermann behält jedoch die Integrität der Formen bei, und verleiht dem Bild dadurch eine realistische Essenz (Kat.nr. 34).

Zu den Bildhauern, die in der Zwischenkriegszeit in Kronstadt wirken, zählen: Hans Guggenberg¹²⁰, Ernst Boege¹²¹, Oskar Netoliczka¹²², Johann Barthel¹²³ und Margarete Depner¹²⁴. Von diesen ist allein Margarete Depner mit einer wichtigen Sammlung an Skulpturen im Bestand des Museums vertreten. Ihre Skulpturen folgen einer klassisch geprägten Formgebung und stellen den Menschen in den Mittelpunkt. Ihre bildhauerischen Werke erhalten „Substanz und Wert aus dem Kontakt mit der Natur, aus der durchdringenden und aufmerksamen Beobachtung des Modells.”¹²⁵ Man bemerkt das Interesse für die Darstellung der Ausdruckskraft von Gesicht und Gesten, was sie zuweilen dazu bringt, sogar den Bereich des Grotesken auszuloten. Bevor sie sich der Bildhauerei zuwandte, wirkte sie als Malerin und Grafikerin. Für ihr grafisches Werk steht ein zart ausgeführter

receptivitate față de cele mai noi tendințe ale sculpturii din perioada interbelică, îndepărtându-se de tradiția sculpturii figurative. În *Portretul lui Aurel Bordenache*¹²⁷ trăsăturile individuale ale modelului sunt supuse unui proces de epurare, fiind reduse la forme primare, esențializate.

Caracterul distinct al artei germane din Transilvania s-a diminuat treptat în perioada postbelică sub impactul procesului de centralizare și uniformizare inițiat de regimul comunist în domeniul creației artistice, dar și ca urmare a emigrării unor artiști. Impunerea realismului socialist ca model estetic oficial și subordonarea artei din punct de vedere tematic propagandei regimului a afectat și artiștii de origine germană, care au fost nevoiți să se adapteze noilor condiții. O parte a artiștilor afirmați în perioada interbelică își continuă activitatea la Brașov după 1945: Hans Eder, Hans Mattis-Teutsch, Waldemar Schachl, Karl Hübner, Heinrich Schunn, Hermann Morres, Eduard Morres, Conrad Vollrath/Veleanu, Margarete Depner, Hans Guggenberg, dar și Friedrich von Bömches, Artur Leiter, Harald Meschendörfer¹²⁸, Helfried Weiss¹²⁹ și Victor Stürmer¹³⁰, artiști care deși debutează în anii anteriori războiului vor cunoaște consacrarea în perioada postbelică. La Sibiu dintre reprezentanții generației interbelice rămân activi: Hans Hermann, Trude Schullerus¹³¹ și Ferdinand Mazanek¹³². Deși au făcut inevitabile concesii realismului socialist și tematicii oficiale, mulți artiști au încercat să conserve elementele definitorii ale creației lor din perioada anterioară. La începutul anilor '60, după abandonarea dogmei realismului socialist, unii se vor întoarce la stilul practicat în perioada interbelică, iar alții

Mädchenkopf (Kat.nr. 71). Aus dem Werk von Hans Guggenberger sind im Museum nur einige Kinderporträts¹²⁶ erhalten, wahrheitsgetreue Skulpturen mit verschlossenem und ernstem Ausdruck. Ernst Boege erweist sich gegenüber den neuesten Tendenzen in der Bildhauerei der Zwischenkriegszeit offen und entfernt sich von der Tradition figurativer Skulptur. Im *Porträt des Aurel Bordenache*¹²⁷ durchlaufen die individuellen Züge des Modells einen Bereinigungsprozess, in dem sie auf essentielle, primäre Formen reduziert werden.

Die Eigenständigkeit der deutschen Kunst aus Siebenbürgen verringert sich allmählich in der Nachkriegszeit unter dem Einfluss der Zentralisierung und Vereinheitlichung, die das kommunistische Regime dem Kunstbereich verordnete, aber auch als Folge der Aussiedlung einiger Künstler. Der Zwang zum Sozialistischen Realismus als offiziellem ästhetischem Modell und die Unterordnung der künstlerischen Thematik der Propaganda des Regimes betraf auch die deutschen Künstler, die sich an die neuen Bedingungen anpassen mussten. Ein Teil der etablierten Künstler der Zwischenkriegszeit setzen ihre Tätigkeit in Kronstadt nach 1945 fort: Hans Eder, Hans Mattis-Teutsch, Waldemar Schachl, Karl Hübner, Heinrich Schunn, Hermann Morres, Eduard Morres, Conrad Vollrath/Veleanu, Margarete Depner, Hans Guggenberg, aber auch Friedrich von Bömches, Artur Leiter, Harald Meschendörfer¹²⁸, Helfried Weiss¹²⁹ und Victor Stürmer¹³⁰, also Künstler, die zwar vor dem Krieg debütieren, sich aber erst in der Nachkriegszeit künstlerisch entfalten. In Hermannstadt wirken von der Zwischenkriegsgeneration weiterhin:

își vor înnoi creația experimentând noi abordări stilistice.

Muzeul de Artă Brașov deține o importantă colecție de pictură și grafică Bömches. Friedrich von Bömches a fost mereu fidel unei picturi cu o puternică vocație a expresiei subiective, care se revendică de la lecția expresionismului. Raoul Șerban observa: „Pictura lui Bömches este o artă a zbuciumului. Nelinıştea se manifestă ca o presiune asupra expresiei, ca o expansiune a acesteia în protest. Zbuciumul e prezent și în componentele emoției și în cele ale formelor”¹³³. Lucrări reprezentative pentru perioada de maturitate a picturii sale sunt *Cine-i ?* și *Toledo* (Nr. cat. 37 și 38). Desenele lui Bömches dau impresia unei spontaneități extreme în care: „Linii aleargă, vertiginose, alunecă într-o vârtoare, traversează spații, aspirate și aplatizate de suport, uneori în evoluții delicate, alteori brutal îngroșate...”¹³⁴

Pictura lui Artur Leiter are un pronunțat caracter sintetic, în care sunt decelabile elemente postimpresioniste, expresioniste și cubiste. Universul tematic al creației sale este axat pe legătura dintre satul transilvănean și natură, privită dintr-o perspectivă simbolică și panteistă. *Podul de la Ilieni și Odihnă* (Nr. cat. 35 și 39) sunt lucrări reprezentative pentru cele două extreme între care evoluează în plan stilistic, de la peisaje fidele realității figurative, de tip postimpresionist, la compoziții simbolice, în care apare tentația abstractizării. În *Odihnă* este vizibilă influența lucrărilor lui Franz Marc, pe care Artur Leiter îl considera unul dintre modelele definitorii pentru traiectoria picturii sale: „Reproducțiile operelor expresioniste ale lui Franz Marc m-au făcut să

Hans Hermann, Trude Schullerus¹³¹ und Ferdinand Mazanek¹³². Obwohl sie dem Sozialistischen Realismus und der offiziellen Thematik Zugeständnisse machen mussten, versuchten viele Künstler ihre eigene Note zu bewahren. Anfang der `60er Jahre, als der Sozialistische Realismus als Dogma aufgegeben wurde, kehren einige zu ihrem Stil aus der Zwischenkriegszeit zurück, andere erneuern ihre Kunst durch neue stilistische Versuche.

Das Kunstmuseum Kronstadt besitzt eine wichtige Bömches Malerei- und Grafiksammlung. Friedrich von Bömches steht immer für eine Malerei mit starkem Hang zum subjektiven Ausdruck, der auf den Expressionismus zurückgeht. Raoul Șerban bemerkt: „Bömches' Malerei ist eine Kunst der Unrast. Die Unruhe äußert sich als Druck auf den Ausdruck, als dessen Expansion im Protest. Die Unrast ist sowohl in den Komponenten des Gefühls als auch jenen der Formen erkennbar.”¹³³ Repräsentativ für die Zeit der künstlerischen Reife in der Malerei sind *Wer da?* und *Toledo* (Kat.nr. 37 und 38). Desenele lui Bömches' Zeichnungen vermitteln den Eindruck extremer Spontaneität: „Die Linien eilen, taumelnd, schlittern in einen Wirbel, durchqueren Räume, vom Untergrund angesogen, abgeplattet, zuweilen in zarter Abwicklung, ein andermal brutal verdickt ...”¹³⁴

Artur Leiters Malerei hat einen betont synthetischen Charakter, man kann postimpresionistische, expressionistische und kubistische Elemente darin entziffern. Die Themenwelt seines Werkes gründet auf die aus einer symbolischen und pantheistischen Perspektive wahrgenommene Verbindung

realizez că menirea artei nu este de a înfrumuseța realitatea, ci de a o compara cu abisurile conștiinței umane și cu universul său sufletesc”¹³⁵.

Cei mai importanți reprezentanți ai generației afirmată în anii de după război, sunt Kaspar Teutsch¹³⁶, Renate Mildner-Müller¹³⁷ și Ortwin Weiss¹³⁸, artiști care, alături de mai vârstnicii Harald Meschendörfer, Helfried Weiss și Victor Stürmer, continuă tradiția graficii brașovene. Creația lor grafică impresionează prin diversitatea preocupărilor, acoperind un spectru stilistic larg, de la reprezentarea figurativă obiectivă la conceptualizarea cvasi-abstractă, o gamă variată de tehnici, tradiția stând alături de inovație, și genuri diverse ale graficii (ilustrație de carte, afiș, grafică de timbru etc.).

Xilografurile lui Helfried Weiss (**Nr. cat. 75**), tehnică în care a excelat, rămân fidele din punct de vedere stilistic și tematic unui realism tradițional (scene rurale și istorice, monumente medievale etc.). În paralel Helfried Weiss experimentează tehnici și mijloace de expresie inovatoare. O evoluție asemănătoare are Harald Meschendörfer, grafica descriptivă și tehnicile tradiționale lăsând treptat locul unor lucrări

zwischen dem siebenbürgischen Dorf und der Natur. *Die Brücke von Ilieni und Ruhe* (Kat.nr. 34 und 38) sind repräsentativ für die zwei stilistischen Extreme seiner Bilder, von realitätsgetreuen Landschaften postimpressionistischer Prägung bis hin zu symbolischen Kompositionen mit Tendenz zur Abstraktion. In *Ruhe* ist der Einfluss Franz Marcs erkennbar, den Artur Leiter als prägendes Vorbild für seine Malerei betrachtete: „Die reproduktionen der expressionistischen Werke von Franz Marc haben mir begreiflich gemacht, dass die Kunst die Wirklichkeit nicht verschönern, sondern sie zur Tiefe des menschlichen Bewusstseins und der menschlichen Gefühlswelt ins Verhältnis stellen soll.”¹³⁵

Die wichtigsten Vertreter der künstlerischen Nachkriegsgeneration sind Kaspar Teutsch¹³⁶, Renate Mildner-Müller¹³⁷ und Ortwin Weiss¹³⁸, die zusammen mit den älteren Künstlern Harald Meschendörfer, Helfried Weiss und Victor Stürmer die Tradition der Kronstädter Grafik fortführen. Ihr grafisches Werk beeindruckt durch eine große stilistische Bandbreite von der objektiven, figurativen Darstellung zur quasi-abstrakten Konzeptualisation, vielfältige Techniken, Tradition und Innovation, und unterschiedliche Bereiche der Grafik (Buchillustrationen, Plakate, Briefmarken u.a.).

Helfried Weiss ist ein Meister des Holzschnitts (**Kat.nr. 75**), seine Werke bleiben stilistisch und thematisch vom traditionellen Realismus geprägt (ländliche und historische Szenen, mittelalterliche Bauten u.a.). Gleichzeitig experimentiert Helfried Weiss mit völlig neuen Techniken und Ausdrucksmitteln. Harald Meschendörfer hat einen ähnlichen

conceptual-sintetice realizate într-o varietate de tehnici mixte (**Nr. cat. 72**). Victor Stürmer și Renate Mildner-Müller se mențin în cadrul figurativului, înclinând spre o stilizare accentuată (Renate Mildner-Müller) sau către o viziune în care uneori „expresionismul și suprarealismul se întîlnesc”¹³⁹ (Victor Stürmer). Ambii desfășoară o meritorie activitate și în domeniul ilustrației de carte. Grafica lui Ortwin Weiss (**Nr. cat. 74**) și Kaspar Teutsch este intens conceptualizată, tinzând spre abstract. Kaspar Teutsch este activ și în calitate de pictor. Pictura, plasată în continuitatea graficii, se situează la „zona de intersecție dintre figurativ și nonfigurativ, reținând note din expresionism și gestualism”¹⁴⁰ (**Nr. cat. 36**).

Werdegang - die beschreibende Grafik und traditionellen Techniken werden allmählich ersetzt durch konzeptuell-synthetische Arbeiten in einer Vielzahl von Techniken erstellt. (**Kat. nr. 72**). Victor Stürmer und Renate Mildner-Müller bleiben im Rahmen des Figurativen, mit einem Hang zu betonter Stilisierung (Renate Mildner-Müller) oder zu einer Sicht, in der sich zuweilen „Expressionismus und Suprerealismus begegnen”¹³⁹ (Victor Stürmer). Beide machen sich auch im Bereich der Buchillustration verdient. Die Grafik von Ortwin Weiss (**Kat.nr. 74**) und Kaspar Teutsch ist stark konzeptualisiert und strebt dem Abstrakten zu. Kaspar Teutsch wirkt auch als Maler. Die Malerei wird als Fortführung der Grafik verstanden, im „Bereich der Überschneidung von Figurativ und Nichtfigurativ und bewahrt Anklänge an Expressionismus und Abstrakten Expressionismus”¹⁴⁰ (**Kat.nr. 36**).

NOTE

¹ Considerăm că acest concept, deși apărut târziu, la sfârșitul secolului XIX, și caracterizat de unii dintre autorii care l-au analizat ca o „construcție mentală” cu „o semnificație variabilă”, poate fi un instrument util pentru a desemna apartenența culturală a Transilvaniei în perioada secolelor XI-XX. Prin „Europa Centrală” avem în vedere un spațiu geografic ale cărui limite pot fi reconsiderate în funcție de contextul istoric, în care curentele culturale dominante au provenit din Occident, fiind o prelungire extremă a acestuia și o zonă de interferență cu Europa Răsăriteană. Vezi în acest sens: Adriana Babeți, Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997; Iulia Mesea, *Mitul cultural al Europei Centrale*, în „Brukenthal Acta Musei”, I.2., 2006, pp. 113-122.

² Arthur Coulin, principalul artizan al înnoirii artei sașilor

ANMERKUNGEN

¹ Wir betrachten diese Auffassung als hilfreich, um die kulturelle Zugehörigkeit Siebenbürgens im 19. und 20. Jh. zu beschreiben, auch wenn sie sich erst spät, Ende des 19. Jh., herausgebildet hat und von einigen Autoren, die sie untersucht haben, als „mentale Konstruktion“ mit „variabler Bedeutung“ beschrieben wird. Als „Mitteleuropa“ betrachten wir einen geographischen Raum, dessen Grenzen je nach dem historischen Kontext neu bedacht werden können, in dem die dominanten kulturellen Strömungen aus dem Abendland kamen, dessen extreme Verlängerung er bildete, zugleich auch ein Raum der Interferenz mit dem morgenländischen Europa. Siehe: Adriana Babeți, Cornel Ungureanu (Hrsg.): *Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii*. Polirom Verlag, Iași, 1997; Iulia Mesea: *Mitul cultural al Europei Centrale*. In „Brukenthal Acta Musei”, I.2., 2006, S. 113-122.

transilvăneni de la începutul secolului XX, afirma: „Numai acela este în stare să rămână întra-devăr german, care îndeplinește de bună voie cerințele firii germane, adică cel ce năzuiește mereu să fie purtătorul unei culturi autentice și de deosebită distincție”.

Arthur Coulin, *Unsere bildende Kunst*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, XXXI, 20 martie 1904, nr. 9196.

³ Gregor Moler/Gregorius Pictor (1490-1553). Pictor. Activ la Brașov între anii 1523-1553. Gernot Nussbächer, *Das Bildnis des Stadtrichters Lukas Hirscher – Zum Werk des Kronstädter Renaissance-Malers Gregorius Pictor*, în Brigitte Stephani (coord.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, pp. 95-101.

⁴ *Ibidem*, p. 96.

⁵ Konrad Klein, *Siebenbürgische Bildnisse der Reformationszeit*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, XXI, 1998, nr. 2, p. 131.⁶ Această datare poate fi avansată pe baza inscripției originare, în prezent parțial acoperită, plasată în stânga lucrării pe fusul coloanei dorice: AETATIS SUE/...XXXVIII/(1)599.

⁷ Pornind de la inscripția din partea superioară, adăugată ulterior (monogramă/Judex Coronensis/Aet. sue Año. 44/1604), Julius Bielz și Friedrich Stenner consideră că portretul îl reprezintă pe Valentin Hirscher (?-1603), jude al Brașovului (1597-1603). Julius Bielz, *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, vol. XLIX, 1936, p. 43/nr. 490; Friedrich Stenner, *Die Beamte der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart*, Brassó (Kronstadt), 1916, p. 70. În Erich Jekelius, *Genealogie Kronstädter Familien* (tehnoredactat, Archiv und Bibliothek der Honterusgemeinde Brașov), vol. IV, Brașov, 1965, p. 101, figurează un anume Valentin Hirscher (1551-1599), căsătorit cu Anna Barbara ?, fiica primarului Sibiului, Wayda Johann. Acest fapt coroborat cu inscripția originară a portretului ne permite să presupunem că personajul reprezentat poate fi și acest Valentin Hirscher. Rămâne în sarcina unei cercetări ulterioare clarificarea identității personajului reprezentat.

⁸ Jeremias Stranovius cel Bătrân (?-1702). Pictor originar din Trenčín (Slovacia). Se stabilește la Sibiu în anul 1765. Nicolae Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2005, p. 37.

⁹ Simon Drauth cel Bătrân (1615-1664). Jude al Brașovului (1664). Ulei pe pânză, 105,5 x 82 cm, nesemnat, nedatat (sfârșitul secolului XVII), inv. nr. 2508. Inscripție verso: Simon Drauth/Judex

² Arthur Coulin, der wichtigste Gestalter der Kunsterneuerung der Siebenbürger Sachsen zu Beginn des 20. Jh. sagte: „Nur der ist im Stande, wirklich deutsch zu bleiben, der die Forderung echten Deutschtums willig erfüllt, d. i. der allzeit ein Träger vornehmster, echter Kultur zu sein trachtet.” Arthur Coulin: *Unsere bildende Kunst*. In: „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, XXXI, 20. März 1904, Nr. 9196.

³ Gregor Moler/Gregorius Pictor (1490-1553). Maler. Arbeitete in Kronstadt in der Zeitspanne 1523-1553. Gernot Nussbächer: *Das Bildnis des Stadtrichters Lukas Hirscher – Zum Werk des Kronstädter Renaissance-Malers Gregorius Pictor*. In: Brigitte Stephani (Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca, Dacia Verlag, 1985, S. 95-101.

⁴ *Ebenda*, S. 96.

⁵ Konrad Klein: *Siebenbürgische Bildnisse der Reformationszeit*. In: „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, XXI, 1998, Nr. 2, S. 131.

⁶ Die Datierung kann aufgrund der zur Zeit teilweise überdeckten Originalinschrift gemacht werden, links im Bild auf der Spindel der dorischen Säule: AETATIS SUE/...XXXVIII/(1)599.

⁷ Ausgehend von der später hinzugefügten Inschrift im oberen Teil (Monogramm/Judex Coronensis/Aet. sue Año. 44/1604), meinen Julius Bielz und Friedrich Stenner, das Porträt zeige Valentin Hirscher (?-1603), Richter von Kronstadt (1597-1603). Julius Bielz: *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen*. In: „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, Bd. XLIX, 1936, S. 43/Nr. 490; Friedrich Stenner: *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart*, Brassó (Kronstadt), 1916, S. 70. In Erich Jekelius: *Genealogie Kronstädter Familien* (Maschinenschrift, Archiv und Bibliothek der Honterusgemeinde Brașov), Bd. IV, Kronstadt, 1965, S. 101, figuriert ein gewisser Valentin Hirscher (1551-1599), verheiratet mit Anna Barbara?, Tochter des Hermannstädter Bürgermeisters Johann Wayda. Dieser Hinweis zusammen mit der Originalinschrift des Porträts lässt auch die Vermutung zu, es handele sich um den oben genannten Valentin Hirscher. Es bleibt die Aufgabe weiterer Forschungen, die Identität der dargestellten Gestalt zu klären.

⁸ Jeremias Stranovius der Ältere (?-1702). Maler, gebürtig aus Trenčín (Slowakei). Lasst sich 1765 in Hermannstadt nieder. Nicolae Sabău: *Metamorfoze ale barocului transilvan*. Bd. II, Cluj-Napoca, Mega Verlag, 2005, S. 37.

⁹ Simon Drauth der Ältere (1615-1664). Stadtrichter von Kronstadt (1664). Öl auf Leinwand, 105,5 x 82 cm, nicht signiert, undatiert

Coronensis/Obiit Ano. 1664.d. 28 Oct/cum vixisset/Annos 48.

¹⁰ Simon Drauth cel Tânăr (1647-1693). Jude al Braşovului (1688-1690, 1692-1693). Ulei pe pânză, 105 x 82 cm, nesemnăt, nedatată (sfârşitul secolului XVII), inv. nr. 2513. Inscriptie verso: Simon Drauth/Judex Coronensis/Obiit Ao M.D.C.XC.III. die 27 AUG./cum vixisset/Annos 46. mens 3.

¹¹ Lucas Seuler cel Bătrân (1661-1735). Doctor în medicină şi jude al Braşovului (1733). Ulei pe pânză, 85 x 75 cm, nesemnăt, nedatată (cca. 1726), inv. nr. 2512. Inscriptie verso: Lucas Seuler/de Seulen/Judex Coron:/et/Medic: Doct:/nat: 1661./denat: 1735.

¹² Simon Drauth (1673-1729). Paroh la Codlea. Ulei pe pânză, 105 x 82,5 cm, nesemnăt, nedatată (cca. 1726), inv. nr. 243. Inscriptie verso: Simon de Drauth/Pastor Zeidensis/Nat: 673 d: 29 Nov Ob: 729/D: 14 Nov.

¹³ Justina de Gottmeister (1695-1757). Soţia judelui Braşovului Samuel Herbert de Herbertsheim. Ulei pe pânză, 87,5 x 73,5 cm, nesemnăt, nedatată (cca. 1750), inv. nr. 244. Inscriptie: Wo Tugend und Weißheit/die Seelen bewohnen/Da schmücket der Adel das/Haupt mit Cronen. Inscriptie verso: Justina nata de Gottmeister/Uxor Luc: de Seule./Orat:/eoq defuncto/de Herbertsheim. Cons: Gub:/nat: 1695 /denat: 1757.

¹⁴ Radu Popica, *Artă şi status – portretele patriciatului săsesc din colecţia Muzeului de Artă Braşov*, în „Cumidava”, XXVIII, 2005, pp. 203-204.

¹⁵ Martinus Closius (1687-1752). Jude al Braşovului (1748).

¹⁶ Joseph von Drauth (1709-1762). Senator al oraşului Braşov.

¹⁷ Joseph Ölhan senior (?-1763). Pictor. Activ la Braşov între anii 1736-1763. Radu Popica, *Johann Ölhan senior-un pictor braşovean din secolul al XVIII-lea*, în „Ţara Bârsei”, IV (XV), serie nouă, nr. 4, 2005, pp. 145-150; Radu Popica, *Familia pictorilor Ölhan-o mărturie privind pictura transilvăneană din secolul XVIII*, studiu în curs de apariţie în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai, seria Historia Artium”.

¹⁸ Anna Maria Closius (1726-1772). Născută Tartler. Soţia lui Stephan von Closius (1717-1781), doctor şi senator al oraşului Braşov.

¹⁹ Samuel Herbert de Herbertsheim (1693-1747). Consilier al Guberniului Transilvaniei şi jude al Braşovului (1737-1740, 1742-1747). Ulei pe pânză, 86,5 x 69,5 cm, nesemnăt, nedatată (cca. 1740), inv. nr. 237. Inscriptie: ...NN... MDCCXX... Inscriptie verso: Samuel Herbert/de Herbertsheim/Consiliarius Gub: Tr:/et/Jud: Cor:/nat: 1693./denat: 1747.

(Ende des 17. Jh.), Inv.nr. 2508. Inscript auf der Rückseite: Simon Drauth/Judex Coronensis/Obiit Ano. 1664.d. 28 Oct/cum vixisset/Annos 48.

¹⁰ Simon Drauth der Jüngere (1647-1693). Stadtrichter von Kronstadt (1688-1690, 1692-1693). Öl auf Leinwand, 105 x 82 cm, nicht signiert, undatiert (Ende des 17. Jh.), Inv.nr. 2513. Inscript auf der Rückseite: Simon Drauth/Judex Coronensis/Obiit Ao M.D.C.XC.III. die 27 AUG./cum vixisset/Annos 46. mens 3.

¹¹ Lucas Seuler der Ältere (1661-1735). Doktor der Medizin und Stadtrichter von Kronstadt (1733). Öl auf Leinwand, 85 x 75 cm, nicht signiert, undatiert (um 1726), Inv.nr. 2512. Inscript auf der Rückseite: Lucas Seuler/de Seulen/Judex Coron:/et/Medic: Doct:/nat: 1661./denat: 1735.

¹² Simon Drauth (1673-1729). Pfarrer in Zeiden. Öl auf Leinwand, 105 x 82,5 cm, nicht signiert, undatiert (um 1726), Inv.nr. 243. Inscript auf der Rückseite: Simon de Drauth/Pastor Zeidensis/Nat: 673 d: 29. Nov Ob: 729/D: 14 Nov.

¹³ Justina von Gottmeister (1695-1757). Gattin des Kronstädter Stadtrichters Samuel Herbert von Herbertsheim. Öl auf Leinwand, 87,5 x 73,5 cm, nicht signiert, undatiert (um 1750), Inv nr. 244. Inscript: Wo Tugend und Weißheit/die Seelen bewohnen/Da schmücket der Adel das/Haupt mit Cronen. Inscript auf der Rückseite: Justina nata de Gottmeister/Uxor Luc: de Seule./Orat:/eoq defuncto/de Herbertsheim. Cons: Gub:/nat: 1695 /denat: 1757.

¹⁴ Radu Popica: *Artă şi status – portretele patriciatului săsesc din colecţia Muzeului de Artă Braşov*. In: „Cumidava”, XXVIII, 2005, S. 203-204.

¹⁵ Martinus Closius (1687-1752). Stadtrichter von Kronstadt (1748).

¹⁶ Joseph von Drauth (1709-1762). Stadtsenator von Kronstadt.

¹⁷ Joseph Ölhan Senior (?-1763). Maler. Arbeitete in Kronstadt in der Zeitspanne 1736-1763. Radu Popica: *Johann Ölhan senior-un pictor braşovean din secolul al XVIII-lea*. In: „Ţara Bârsei”, IV (XV), neue Reihe, Nr. 4, 2005, S. 145-150; Radu Popica: *Familia pictorilor Ölhan-o mărturie privind pictura transilvăneană din secolul XVIII*. Studie, soll erscheinen in: „Studia Universitatis Babeş-Bolyai, seria Historia Artium”.

¹⁸ Anna Maria Closius (1726-1772), geborene Tartler. Gattin des Stephan von Closius (1717-1781), Arzt und Stadtsenator von Kronstadt.

¹⁹ Samuel Herbert von Herbertsheim (1693-1747). Berater des Siebenbürgischen Guberniums und Stadtrichter von Kronstadt

- ²⁰ Samuel Herbert de Herbertsheim (1720-1761). Fiul judeului Brașovului Samuel Herbert de Herbertsheim. Senator al orașului Brașov.
- ²¹ Sámuel Köleséri de Keres-éer (1663-1732). Studii de filozofie, teologie și medicină la universitățile din Franeker și Leyden. Secretar al Guvernului Transilvaniei și inspector al minelor din Transilvania. Autor al tratului de minerit „Auraria Romano -Dacica” (1717).
- ²² Julius Bielz, *Die Graphik in Siebenbürgen*, Sibiu, 1947, p. 12; Maria Ordeanu, *Gravura transilvăneană din secolul XVIII în colecția Muzeului Brukenthal*, în „Ars Transilvaniae”, VI, 1996, nr. 6, p. 95
- ²³ Johann Martin Stock (1742-1800, Sibiu). Pictor. Fiul pictorului sibian Martin Stock (1693-1752). Studiază la Academia de Arte Frumoase din Viena cu pictorul Martin van Meytens (1763-1771) și la Academia de Gravură din Viena (1771-1773). Julius Bielz, *Johann Martin Stock, Siebenbürgischer Bildnismaler des 18. Jahrhunderts*, în Brigitte Stephani, *op. cit.*, pp. 141-146.
- ²⁴ Franz Neuhauser cel Tânăr (1763, Viena-1836, Sibiu). Pictor și litograf. Fiul pictorului vienez Franz Adam Neuhauser (1734-1785). A studiat la Academia de Gravură din Viena. S-a stabilit la Sibiu în anul 1783. Julius Bielz, *Familia pictorilor Neuhauser și începuturile peisagisticii transilvănene*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, 1956, III, nr. 1-2, pp. 318-332.
- ²⁵ Julius Bielz, *op. cit.*, p. 325.
- ²⁶ Ulei pe pânză maruflată pe placaj (după restaurare), 125 x 217 cm, nesemnăat, nedatată, nr. inv. 3579.
- ²⁷ Radu Popica, *Grafică transilvăneană din colecția Muzeului de Artă Brașov (1800-1914)*, în „Brukenthal Acta Musei”, IV.2, 2009, p. 474.
- ²⁸ Laviu, 23 x 35,6 cm, nesemnăat, nedatată (cca. 1828-1836), nr. inv. 2764.
- ²⁹ Julius Bielz, *Die Graphik...*, p. 16; Rodica Fota, *Franz Neuhauser d. j. als Graphiker*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XXIV, 1981, nr. 1, pp. 93-97; Doina Pungă, *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*, București, Editura Oscar Print, 2009, p. 32.
- ³⁰ Radu Popica, *op. cit.*, p. 475.
- ³¹ Georg Gottlieb Schnell (1791-1843, Brașov). Profesor de desen la Școala Medie Evanghelică din Brașov începând din 1821. Konrad Klein, *Biedermeierliche Stadtansichten und Trachtenbilder. Zum Wirken des Kronstädter Zeichenlehrers Georg Gottlieb Schnell*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 49, 2006, pp. 89-90.
- (1737-1740, 1742-1747). Öl auf Leinwand, 86,5 x 69,5 cm, nicht signiert, undatiert (um 1740), Inv.nr. 237. Inschrift: ...NN... MDCCXX... Inschrift auf der Rückseite: Samuel Herbert/de Herbertsheim/Consiliarius Gub: Tr:/et/Jud: Cor:/nat: 1693./denat: 1747.
- ²⁰ Samuel Herbert von Herbertsheim (1720-1761). Sohn des Stadtrichters von Kronstadt Samuel Herbert von Herbertsheim. Stadtsenator von Kronstadt.
- ²¹ Sámuel Köleséri von Keres-éer (1663-1732). Studium der Philosophie, Theologie und Medizin an den Universitäten von Franeker und Leyden. Sekretär des Siebenbürgischen Guberniums und Bergbauinspektor der siebenbürgischen Bergwerke. Autor des Bergbautraktats „Auraria Romano -Dacica” (1717).
- ²² Julius Bielz: *Die Graphik in Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1947, S. 12; Maria Ordeanu: *Gravura transilvăneană din secolul XVIII în colecția Muzeului Brukenthal*. In: „Ars Transilvaniae”, VI, 1996, Nr. 6, S. 95.
- ²³ Johann Martin Stock (1742-1800, Hermannstadt). Maler. Sohn des Hermannstädter Malers Martin Stock (1693-1752). Zusammen mit dem Maler Martin van Meytens (1763-1771) Studium an der Akademie der schönen Künste Wien und an der Gravurakademie Wien (1771-1773). Julius Bielz: *Johann Martin Stock, Siebenbürgischer Bildnismaler des 18. Jahrhunderts*. In: Brigitte Stephani, *a. a. O.*, S. 141-146.
- ²⁴ Franz Neuhauser der Jüngere (1763, Wien - 1836, Hermannstadt). Maler und Lithograph. Sohn des Wiener Malers Franz Adam Neuhauser (1734-1785). Studium an der Gravurakademie Wien. Ließ sich 1783 in Hermannstadt nieder. Julius Bielz: *Familia pictorilor Neuhauser și începuturile peisagisticii transilvănene*. In: „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, 1956, III, nr. 1-2, S. 318-332.
- ²⁵ Julius Bielz, *a. a. O.*, S. 325.
- ²⁶ Öl auf Leinwand, auf Spanplatte geleimt (nach der Restaurierung), 125 x 217 cm, nicht signiert, undatiert, Inv. Nr. 3579.
- ²⁷ Radu Popica: *Grafică transilvăneană din colecția Muzeului de Artă Brașov (1800-1914)*. In: „Brukenthal Acta Musei”, IV.2, 2009, S. 474.
- ²⁸ Lavur, 23 x 35,6 cm, nicht signiert, undatiert (um 1828-1836), Inv. Nr. 2764.
- ²⁹ Julius Bielz: *Die Graphik...*, S. 16; Rodica Fota: *Franz Neuhauser d. J. als Graphiker*. In: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XXIV, 1981, Nr. 1, S. 93-97; Doina Pungă: *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*.

- ³² Unele dintre litografiile din acest ciclu au ca sursă de inspirație acuarele aparținând lui Franz Neuhauser cel Tânăr. Konrad Klein, *op. cit.*, p. 92.
- ³³ Julius Bielz, *op. cit.*, p. 23.
- ³⁴ *Orășeană săsoaică din secolul XVIII (Nr. cat. 46)*; *Un orășean sas din secolul XVIII (Nr. cat. 47)*; *Țăran sas în costum de sărbătoare de vară*, litografie colorată, 13 x 9,9, 15,3 x 11, 20,3 x 15,8 cm, semnat stânga jos: *Schnell. del.*, inv. nr. 534; *Un paroh sas*, litografie colorată, 13 x 9,9, 15,3 x 11, 20,2 x 16,1 cm, semnat stânga jos: *Schnell. del.*, inv. nr. 534; *Mireasă săsoaică din secolul XVII*, litografie, 13 x 9,8, 15,3 x 11, 20,3 x 15,9 cm, semnat stânga jos: *Schnell. del.*, inv. nr. 534.
- ³⁵ *Kronstadt*, cromolitografie, 22,4 x 31,6 cm, nesemnat, nedatat, inv. nr. 510.
- ³⁶ Konrad Klein, *op. cit.*, p. 93.
- ³⁷ Radu Popica, *op. cit.*, p. 475.
- ³⁸ Theodor Glatz (1818, Viena-1871, Sibiu). Pictor și litograf. Studiază la Academia de Arte Frumoase din Viena cu Josef Mössmer. Profesor de desen la Gimnaziul Evanghelic din Sibiu și la Școala de Arte și Meserii de Duminică. Julius Bielz, *op. cit.*, p.23.
- ³⁹ Friedrich August Robert Krabs (1817, Leipzig-1884, Sibiu). Litograf. S-a stabilit în 1836 la Sibiu în calitate de ajutor de librar. În 1844 cumpără librăria Thiery și în 1854 atelierul litografic al lui Michael Bielz. Julius Bielz, *op. cit.*, p. 22-23; Rodica Irimie-Fota, *Forme și culori, Artele plastice sibiene de la izvoare în contemporanitate*, Sibiu, Editura Revistei Transilvania, 1983, p. 29.
- ⁴⁰ Creion, 17,4 x 21,8 cm, semnat dreapta jos în monogramă: TG, datat: 14/7 (1)846, inv. nr. 492.
- ⁴¹ Iulia Mesea, *Desenul și fotografia lui Theodor Glatz*, în „Studia Universitas Babeș-Bolyai, seria Historia Artium”, LII, 2007, nr. 3, p. 27.
- ⁴² Iulia Mesea, *op. cit.*, p. 28.
- ⁴³ Litografie, 21,5 x 13,5 cm, semnat central jos: *Lith. Anst. v. R. Krabs in Hermannstadt*, nedatat, inv. nr. 520.
- ⁴⁴ *Ocna Sibiului* litografie, 9 x 14,7, 11,4 x 18,7 cm, semnat dreapta jos: *Lith Anst. v. R. Krabs in Hermannstadt*, inv. nr. 534; *Brașov*, litografie, 12 x 15,1, 18,5 x 22,5 cm, semnat dreapta jos: *F.A.R. Krabs W.H. Thierry'sche Buchhandlung in Hermannstadt*, nedatat, inv. nr. 494; *Casa Sfatului*, litografie, 11, x 15,6. 18,2 x 22,8 cm, semnat dreapta jos: *F.A.R. Krabs W.H. Thierry'sche Buchhandlung in Hermannstadt*, nedatat, inv. nr. 495.
- ⁴⁵ Acuarelă, 28,5 x 21,5 cm, nesemnat, nedatat, inv. nr. 486.
- ⁴⁶ Johann Ludwig Friedrich Schuller (1826, Teffernitz, Austria-1906, București, Oscar Print Verlag, 2009, S. 32.
- ³⁰ Radu Popica, *a. a. O.*, S. 475.
- ³¹ Georg Gottlieb Schnell (1791-1843, Kronstadt). Zeichenlehrer an der Kronstädter evangelischen Mittelschule seit 1821. Konrad Klein: *Biedermeierliche Stadtansichten und Trachtenbilder. Zum Wirken des Kronstädter Zeichenlehrers Georg Gottlieb Schnell*. In: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 49, 2006, S. 89-90.
- ³² Einige der Lithographien aus diesem Zyklus gehen auf Aquarelle von Franz Neuhauser d. J. zurück. Konrad Klein, *a. a. O.*, S. 92.
- ³³ Julius Bielz, *a. a. O.*, S. 23.
- ³⁴ *Sächsische Städterin aus dem XVIII. Jh. (Katnr. 46)*; *Sächsischer Städter aus dem XVIII. Jh. (Kat.nr. 47)*; *Sächsischer Bauer in Festtagstracht*, Farblitographie, 13 x 9,9, 15,3 x 11, 20,3 x 15,8 cm, signiert links unten: *Schnell. del.*, Inv.nr. 534; *Sächsischer Pfarrer*, Farblitographie, 13 x 9,9, 15,3 x 11, 20,2 x 16,1 cm, signiert links unten: *Schnell. del.*, Inv.nr. 534; *Sächsische Braut aus dem XVII. Jh.*, Litographie, 13 x 9,8, 15,3 x 11, 20,3 x 15,9 cm, signiert links unten: *Schnell. del.*, Inv.nr. 534.
- ³⁵ *Kronstadt*, Chromolithographie, 22,4 x 31,6 cm, nicht signiert, undatiert, Inv.nr. 510.
- ³⁶ Konrad Klein, *a. a. O.*, S. 93.
- ³⁷ Radu Popica, *a. a. O.*, S. 475.
- ³⁸ Theodor Glatz (1818, Wien-1871, Hermannstadt). Maler und Lithograph. Studiert an der Akademie der Schönen Künste in Wien mit Josef Mössmer. Zeichenlehrer am Evangelischen Gymnasium in Hermannstadt und an der Sonntagsschule für Kunstgewerbe. Julius Bielz, *a. a. O.*, S. 23.
- ³⁹ Friedrich August Robert Krabs (1817, Leipzig-1884, Hermannstadt). Lithograph. Lässt sich 1836 in Hermannstadt als Buchhändlersgehilfe nieder. 1844 kauft er die Thiery Buchhandlung, 1854 das lithographische Atelier von Michael Bielz. Julius Bielz, *a.a.O.*, S. 22f; Rodica Irimie-Fota(1983): *Forme și culori. Artele plastice sibiene de la izvoare în contemporanitate*. Sibiu: Verlag Revistei Transilvania, S. 29.
- ⁴⁰ Bleistift, 17,4 x 21,8 cm, signiert rechts unten mit Monogramm: TG, datiert: 14/7 (1)846, Inv. nr. 492.
- ⁴¹ Iulia Mesea, *Desenul și fotografia lui Theodor Glatz*. In: „Studia Universitas Babeș-Bolyai, seria Historia Artium”, LII, 2007, Nr. 3, S. 27.
- ⁴² Iulia Mesea, *a. a. O.*, S. 28.
- ⁴³ Lithographie, 21,5 x 13,5 cm, signiert Mitte unten: *Lith. Anst. v. R. Krabs in Hermannstadt*, undatiert, Inv. nr. 520.
- ⁴⁴ *Salzburg*, Lithographie, 9 x 14,7, 11,4 x 18,7 cm, signiert

Sighișoara). Pictor, litograf și fotograf. Studiază la Institutul Litografic Josef Wagner din Klagenfurt (1843-1845) și la Academia de Arte Frumoase din Viena (1845-1846). Din 1849 se află la Paris. Studiază cu pictorii Bremond și Gleyre și urmează pentru un an cursurile Academiei de Arte Frumoase (1850-1851). Din 1857 se stabilește la Sighișoara, ocupând catedra de desen a Gimnaziului Evanghelic. Friedrich Schuller, *Ludwig Friedrich Schuller*, în „Die Karpathen”, II, 1909, nr. 21, pp. 619-623.

⁴⁷ Karl Steilner (? Zagăr, jud. Mureș – 1889, Lasea, jud. Mureș). Paroh la Seliștat (1864-1886) și profesor la Sighișoara începând din 1864.

⁴⁸ Radu Popica, *op. cit.*, p. 477.

⁴⁹ Julius Bielz, *Ein Hermannstädter Malerkreis um 1850*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XIII, 1970, nr. 1, pp. 37-66. Din acest cerc făceau parte pictorii: Theodor Benedikt Sockl, Albert Gustav Schivert/Schiwert (1826-1888), Heinrich Trenk (1818 – 1892) și Heinrich Zutter (?).

⁵⁰ Theodor Benedikt Sockl (1815, Viena-1861, Sibiu). Pictor. Studiază la Academia de Arte Frumoase din Viena (1834-1836). Se stabilește la Sibiu în 1846. Julius Bielz, *op. cit.*, p. 46.

⁵¹ Portretul este o copie executată pentru medicul sibian Arthur von Sachsenheim, vărul soției sale. Celălalt portret se afla în 1970 într-o colecție particulară din Londra. Julius Bielz, *op. cit.*, p. 47 și 49.

⁵² Viorica Guy Marica, *Arta germană din Transilvania*, în „Steaua”, Cluj-Napoca, XV, nr. 6, p. 44.

⁵³ Anton Fiala (1812, Nimburg, Cehia-1863, Sibiu ?). Pictor și fotograf. Activ la Pesta, Timișoara, Sibiu și Brașov. Prezența lui Anton Fiala la Brașov este semnalată începând din anul 1847. În anul 1849 a ocupat provizoriu catedra de desen a Gimnaziului Evanghelic. Rămâne la Brașov până în anul 1851, revenind apoi în oraș între anii 1853-1861. Konrad Klein, *Anton Fiala, ein böhmischer Maler und Fotograf um 1850 in Siebenbürgen*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 28(99), 2005, vol. I, pp. 22-39.

⁵⁴ Samuel Herter (1830, Pfeffingen, Germania-1880, București). Pictor și fotograf. Se stabilește din 1846 în Transilvania. Între anii 1853-1879 este activ la Brașov. Walter Myss (coord.), *Lexikon der Siebenbürger Sachsen*, Editura Wort und Welt, Thaur bei Innsbruck, 1993, p. 192.

⁵⁵ Konrad Klein, *op. cit.*, pp. 34-39.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 26-28.

rechts unten: *Lith Anst. v. R. Krabs in Hermannstadt*, Inv. nr. 534; *Kronstadt*, Lithographie, 12 x 15,1, 18,5 x 22,5 cm, signiert rechts unten: *F.A.R. Krabs W.H. Thierry'sche Buchhandlung in Hermannstadt*, undatiert, Inv. nr. 494; *Das Rathaus*, Lithographie, 11, x 15,6. 18,2 x 22,8 cm, signiert rechts unten: *F.A.R. Krabs W.H. Thierry'sche Buchhandlung in Hermannstadt*, undatiert, Inv. nr. 495.

⁴⁵ Aquarell, 28,5 x 21,5 cm, unsigniert, undatiert, Inv. nr. 486.

⁴⁶ Johann Ludwig Friedrich Schuller (1826, Teffernitz, Österreich-1906, Schäßburg). Maler, Lithograph und Fotograf. Studiert am Institut für Lithographie Josef Wagner in Klagenfurt (1843-1845) und an der Akademie der Schönen Künste in Wien (1845-1846). Ab 1849 in Paris. Lernt bei den Malern Bremond und Gleyre und besucht ein Jahr lang die Vorlesungen der Akademie der Schönen Künste (1850-1851). 1857 lässt er sich in Schäßburg nieder, als Lehrer am Evangelischen Gymnasium. Friedrich Schuller, *Ludwig Friedrich Schuller*. In: „Die Karpathen”, II, 1909, Nr. 21, S. 619-623.

⁴⁷ Karl Steilner (? Rode, Lk. Mureș – 1889, Lasseln, Lk. Mureș). Pfarrer in Seligstadt (1864-1886), ab 1864 Lehrer in Schäßburg.

⁴⁸ Radu Popica, *a.a.O.*, S. 477.

⁴⁹ Julius Bielz: *Ein Hermannstädter Malerkreis um 1850*. In: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XIII, 1970, Nr. 1, S. 37-66. Zu diesem Kreis gehörten die Maler: Theodor Benedikt Sockl, Albert Gustav Schivert/Schiwert (1826-1888), Heinrich Trenk (1818 – 1892) und Heinrich Zutter (?).

⁵⁰ Theodor Benedikt Sockl (1815, Wien-1861, Hermannstadt). Maler. Studiert an der Akademie der Schönen Künste in Wien (1834-1836). Lässt sich 1846 in Hermannstadt nieder. Julius Bielz, *a.a.O.*, S. 46.

⁵¹ Das Porträt ist eine Kopie im Auftrag des Hermannstädter Arztes Arthur von Sachsenheim, der Vetter seiner Frau. Das andere Porträt befand sich 1970 in einer privaten Sammlung in London. Julius Bielz, *a.a.O.*, S. 47 und 49.

⁵² Viorica Guy Marica: *Arta germană din Transilvania*. In: „Steaua”, Cluj-Napoca, XV, Nr. 6, S. 44.

⁵³ Anton Fiala (1812, Nimburg, Tschechien-1863, Hermannstadt ?). Maler und Fotograf. Arbeitete in Pest, Temeswar, Hermannstadt und Kronstadt. In Kronstadt ist Anton Fiala ab 1847 verbürgt. 1849 provisorisch als Zeichenlehrer am Evangelischen Gymnasium. Bleibt bis 1851 in Kronstadt, erneuter Aufenthalt in den Jahren 1853-1861. Konrad Klein: *Anton Fiala, ein böhmischer Maler*

⁵⁷ Michael Weiss (1569-1612). Istoric și jude al Brașovului (1612). Reprezentant al Brașovului în dieta transilvăneană (1594).

⁵⁸ Wilhelm Gottlieb Kamner (1831-1901, Brașov). Pictor, profesor și paroh. Studiază la Berlin în atelierul lui Hermann Brücke și la Academia Regală de Arte Frumoase München cu Moritz Carrière. Revine la Brașov în 1857. Ocupă postul de profesor de desen la Gimnaziul Evanghelic și la Școala de Arte și Meserii. Renunță la cariera didactică, devenind paroh la Bod (1877-1895). Luise Treiber-Netoliczka, *Un pictor sas brașovean din secolul al XIX-lea – mare admirator al culturii populare românești*, în „Drum Nou”, XIII, nr. 3718, 29 noiembrie 1956; Radu Popica, *Wilhelm Kamner – un artist brașovean puțin cunoscut din secolul al XIX-lea*, în „Țara Bârsei”, V (XVI), serie nouă, 2006, nr. 5, pp. 91-99.

⁵⁹ Ulei pe hârtie, 35,5 x 50 cm, semnat dreapta jos, zgâriat în pastă: W. Kamner, datat: 1866, nr. inv. 308; Ulei pe hârtie, 35,5 x 49,5 cm, semnat dreapta jos, zgâriat în pastă: W. Kamner, datat: 1864, nr. inv. 313; Ulei pe hârtie, 46 x 67,1 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 320; Ulei pe hârtie, 49,5 x 34,5 cm, nesemnat, nedatat nr. inv. 325.

⁶⁰ Ulei pe hârtie, 35,2 x 40,6 cm, semnat stânga jos, zgâriat în pastă: WKamner, datat: 1864/5, nr. inv. 288; Ulei pe pânză, 34,5 x 41 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 296; Ulei pe hârtie, 22,5 x 29,5 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 297; Ulei pe hârtie, 28 x 67,5 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 298; Ulei pe hârtie, 25 x 33,8 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 299; Ulei pe hârtie, 35,4 x 49 cm, semnat dreapta jos, zgâriat în pastă: W. Kamner, datat: 1866, nr. inv. 315.

⁶¹ Ulei pe hârtie, 34,5 x 41,5 cm, semnat stânga jos cu negru: WKamner, datat: 1865, nr. inv. 300.

⁶² *Album cu desene*, creion, 41,7 x 31,1 cm, datat: 1864, nr. inv. 3504; *Albume cu schițe*, 4 exemplare, creion, nr. inv. 890.

⁶³ Radu Popica, *op. cit.*, pp. 94-96.

⁶⁴ Ernst Kühlbrandt (1857-1933, Brașov). Poet și istoric de artă. Profesor de desen la Școala de Arte și Meserii din Brașov între anii 1882-1927. A editat împreună cu Adolf Meschendörfer revista *Die Karpathen* și colecția *Das Burzenland*, în colaborare cu Erich Jekelius. Walter Myss, *op. cit.*, p. 286.

⁶⁵ Probabil desenele au fost realizate ca documentare pentru monografia *Die Rosenauer Burg*, întocmită de Ernst Kühlbrandt împreună cu Julius Gross în anul 1896.

⁶⁶ Carl Dörschlag (1832, Hohen-Lukow, Germania-1917, Sibiu). Pictor. Studiază la Academia Regală de Arte Frumoase din Berlin. Studii de pictură la München și Düsseldorf. S-a stabilit în Transilvania în 1862, fiind profesor de desen la Reghin, Mediaș

und Fotograf um 1850 in Siebenbürgen. In: „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 28(99), 2005, Bd. I, S. 22-39.

⁵⁴ Samuel Herter (1830, Pfeffingen, Deutschland-1880, Bukarest). Maler und Fotograf. Lässt sich 1846 in Siebenbürgen nieder. Zwischen 1853 und 1879 wirkt er in Kronstadt. Walter Myss (Hrsg.): *Lexikon der Siebenbürger Sachsen*. Wort und Welt Verlag, Thaur bei Innsbruck, 1993, S. 192.

⁵⁵ Konrad Klein, *a.a.O.*, S. 34-39.

⁵⁶ *Ebenda*, S. 26ff.

⁵⁷ Michael Weiss (1569-1612). Historiker und Stadtrichter von Kronstadt (1612). Vertreter Kronstadt im Siebenbürgischen Landtag (1594).

⁵⁸ Wilhelm Gottlieb Kamner (1831-1901, Kronstadt). Maler, Lehrer und Pfarrer. Studiert in Berlin im Atelier von Hermann Brücke und an der Königlichen Akademie für Schöne Künste München bei Moritz Carrière. Kehrt 1857 nach Kronstadt zurück. Erhält die Stelle eines Zeichenlehrers am Evangelischen Gymnasium und an der Kunstgewerbeschule. Gibt den Lehrerberuf zugunsten einer Pfarrstelle in Brenndorf auf (1877-1895). Luise Treiber-Netoliczka: *Un pictor sas brașovean din secolul al XIX-lea – mare admirator al culturii populare românești*. In: „Drum Nou”, XIII, Nr. 3718, 29. November 1956; Radu Popica: *Wilhelm Kamner – un artist brașovean puțin cunoscut din secolul al XIX-lea*. In: „Țara Bârsei”, V (XVI), neue Reihe, 2006, Nr. 5, S. 91-99.

⁵⁹ Öl auf Papier, 35,5 x 50 cm, signiert rechts unten, eingekratzt: W. Kamner, datiert: 1866, Inv.nr. 308; Öl auf Papier, 35,5 x 49,5 cm, signiert rechts unten, eingekratzt: W. Kamner, datiert: 1864, Inv.nr. 313; Öl auf Papier, 46 x 67,1 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 320; Öl auf Papier, 49,5 x 34,5 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 325.

⁶⁰ Öl auf Papier, 35,2 x 40,6 cm, signiert links unten, eingekratzt: WKamner, datiert: 1864/5, Inv.nr. 288;

Öl auf Leinwand, 34,5 x 41 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 296;

Öl auf Papier, 22,5 x 29,5 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 297;

Öl auf Papier, 28 x 67,5 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 298; Öl

auf Papier, 25 x 33,8 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 299; Öl auf

Papier, 35,4 x 49 cm, signiert rechts unten, eingekratzt: W. Kamner,

datiert: 1866, Inv.nr. 315.

⁶¹ Öl auf Papier, 34,5 x 41,5 cm, signiert links unten mit Schwarz:

WKamner, datiert: 1865, Inv.nr. 300.

⁶² *Heft mit Zeichnungen*, Bleistift, 41,7 x 31,1 cm, datiert: 1864, Inv. nr. 3504; *Skizzenheft*, 4 Exemplare, Bleistift, Inv.nr. 890.

⁶³ Radu Popica, *a.a.O.*, S. 94ff.

și Sibiu (1867). Victor Roth, *Carl Dörschlag*, în Brigitte Stephani, *op. cit.*, pp. 175-183. Printre artiștii formați sub îndrumarea lui Dörschlag se numără: Robert Wellmann (1866-1946), Octavian Smigelschi (1866-1912), Fritz Schullerus (1866-1898) și Arthur Coulin (1869-1912).

⁶⁷ Hans Bulhardt (1858, Câmpulung Moldovenesc-1937, Brașov). Pictor. Studiază la Academia de Arte Frumoase din Viena cu Eduard von Lichtenfels, Carl Leopold Müller și Hans Makart. Studiază arhitectura cu Theophil Hansen. Participă la expoziția internațională de artă organizată în 1887 la Sibiu. Radu Popica, *Hans Bulhardt – tradiție și inovație în arta transilvăneană*, în „Țara Bârsei”, VI (XVII), serie nouă, nr. 6, 2007, pp. 151-159.

⁶⁸ *Țara Bârsei I*, ulei pe pânză, 78 x 98 cm, inv. nr. 229; *Țara Bârsei II*, ulei pe pânză, 78 x 98 cm, inv. nr. 230; *Țara Bârsei III*, ulei pe pânză, 78 x 106 cm, inv. nr. 231; *Țara Bârsei IV*, ulei pe pânză, 78 x 106 cm, inv. nr. 232.

⁶⁹ Radu Popica, *op. cit.*, p. 154.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 154-156.

⁷¹ Emerich Tamás (1876, Vulcan, jud. Brașov-1901, Brașov). Pictor. Urmează cursurile Gimnaziului Evanghelic din Brașov. Studiază la Academia de Desen din Budapesta (1896-1900). Lucrează în colonia artistică de la Baia-Mare (1898-1900). Obține o bursă de studiu la München. Iulia Mesea, *Emerich Tamás. Refuzul realității și retragerea într-o lume imaginară*, în „Emerich Tamás 1876-1901” (catalog de expoziție), Muzeul de Artă Brașov, 2001, pp. 6-15.

⁷² Theodor Enescu, *Simbolismul și pictura. Un capitol în evoluția picturii și a gustului artistic la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*, în vol. „Scrieri despre artă”, București, Editura Meridiane, 2000, p. 153.

⁷³ Gheorghe Vida, *Emerich Tamás*, în „Arta”, XXXIV, 1987, nr. 3, p. 14.

⁷⁴ Iulia Mesea, *op. cit.*, pp. 25-26.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁷⁶ Creion, 61 x 46 cm, nesemnăat, nedatat, inv. nr. 855

⁷⁷ Victor Roth, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, J. H. E. Heitz, 1906, p. 175. *Honerus*, Gips patinat, 53 x 31,5 x 7 cm, semnat dreapta jos: G. Donath, datat: (19)05, nr. inv. 862.

⁷⁸ Arthur Coulin (1869, Sibiu-1912, Heidelberg, Germania). Pictor. Studiază la Academia Regală de Arte Frumoase din München (1889-1891). Între anii 1892-1900 s-a stabilit la Budapesta. Activ la Brașov între anii 1901-1908. Harald Krasser, *Arthur Coulin*, București, Editura Meridiane, 1970.

⁶⁴ Ernst Kühlbrandt (1857-1933, Kronstadt). Dichter und Kunsthistoriker. Zeichenlehrer an der Kunstgewerbeschule in Kronstadt 1882-1927. Gab zusammen mit Adolf Meschendörfer die Zeitschrift *Die Karpathen* und mit Erich Jekelius die Reihe *Das Burzenland* heraus. Walter Myss, *a.a.O.*, S. 286.

⁶⁵ Wahrscheinlich wurden die Zeichnungen als Dokumentation für die 1896 von Ernst Kühlbrandt zusammen mit Julius Gross verfasste Monografie *Die Rosenauer Burg* erstellt.

⁶⁶ Carl Dörschlag (1832, Hohen-Lukow, Deutschland-1917, Hermannstadt). Maler. Studiert an der Königlichen Akademie für Schöne Künste in Berlin. Studium der Malerei in München und Düsseldorf. Lässt sich 1862 in Siebenbürgen nieder, wirkt als Zeichenlehrer in Sächsisch-Reen, Mediasch und Hermannstadt (1867). Victor Roth: *Carl Dörschlag*. In: Brigitte Stephani, *a.a.O.*, S. 175-183. Zu den von Dörschlag ausgebildeten Künstlern gehören: Robert Wellmann (1866-1946), Octavian Smigelschi (1866-1912), Fritz Schullerus (1866-1898) und Arthur Coulin (1869-1912).

⁶⁷ Hans Bulhardt (1858, Câmpulung Moldovenesc-1937, Kronstadt). Maler. Studiert an der Akademie für Schöne Künste in Wien bei Eduard von Lichtenfels, Carl Leopold Müller und Hans Makart. Studiert Architektur bei Theophil Hansen. Beteiligt sich an der Internationalen Kunstausstellung 1887 in Hermannstadt. Radu Popica: *Hans Bulhardt – tradiție și inovație în arta transilvăneană*. In: „Țara Bârsei”, VI (XVII), neue Reihe, Nr. 6, 2007, S. 151-159.

⁶⁸ *Das Burzenland*, Öl auf Leinwand, 78 x 98 cm, Inv.nr. 229; *Das Burzenland II*, Öl auf Leinwand, 78 x 98 cm, Inv.nr. 230; *Das Burzenland III*, Öl auf Leinwand, 78 x 106 cm, Inv.nr. 231; *Das Burzenland IV*, Öl auf Leinwand, 78 x 106 cm, Inv.nr. 232.

⁶⁹ Radu Popica, *a.a.O.*, S. 154.

⁷⁰ *Ebenda*, S. 154ff.

⁷¹ Emerich Tamás (1876, Wolkendorf, Lk. Kronstadt -1901, Kronstadt). Maler. Evangelisches Gymnasium in Kronstadt. Studiert an der Zeichenakademie in Budapest (1896-1900). Arbeitet in der Künstlerkolonie von Baia-Mare (1898-1900). Erhält ein Stipendium in München. Iulia Mesea: *Emerich Tamás. Refuzul realității și retragerea într-o lume imaginară*. In: „Emerich Tamás 1876-1901” (Ausstellungskatalog), Kunstmuseum Kronstadt, 2001, S. 6-15.

⁷² Theodor Enescu: *Simbolismul și pictura. Un capitol în evoluția picturii și a gustului artistic la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*. In: Scrieri despre artă. Bukarest: Meridiane Verlag, 2000, S. 153.

⁷⁹ Friedrich Miess (1854-1935, Braşov). Pictor. Studiază la Academia de Arte Frumoase din Viena (1883- 1885) și la Academia Regală de Arte Frumoase din München (1885-1889). Activ la Braşov între anii 1897-1935. Iulia Mesea, *Restituiri: Friedrich Miess (1854 – 1953)*, în „Tribuna”, 2006, nr. 5-6, p. 122-132.

⁸⁰ Vezi vizitor la rolul lui Arthur Coulin în afirmarea centrului artistic braşovean: Radu Popica, *Arthur Coulin și centrul artistic braşovean (1901-1908)*, în „Arthur Coulin” (catalog de expoziție), Muzeul de Artă Braşov, Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, Braşov, 2010, pp. 97-103.

⁸¹ Iulia Mesea, *op. cit.*, p. 125.

⁸² Ulei pe pânză, 65 x 50 cm, semnat dreapta jos cu roşu: Miess, nedatat, nr. inv. 2505; Ulei pe pânză, 95 x 77,5 cm, semnat dreapta jos cu roşu: Miess, nedatat, nr. inv. 2506; Ulei pe pânză, 92 x 108,7 cm, semnat dreapta jos cu roşu: Miess, nedatat, nr. inv. 1231; Ulei pe pânză, 52 x 43 cm, semnat stânga jos cu roşu: Miess, datat: (18)91, nr. inv. 214.

⁸³ Iulia Mesea, *op. cit.*, p. 123.

⁸⁴ Ulei pe pânză, 172,5 x 83 cm, semnat dreapta jos cu roşu: Miess, datat: 1890, nr. inv. 897; Ulei pe pânză, 172,5 x 82 cm, semnat stânga jos cu roşu: f. Miess, datat: 1898, nr. inv. 895.

⁸⁵ Hans Mattis-Teutsch (1884-1960, Braşov). Pictor, grafician și sculptor. Studii la Școala Națională Regală de Arte și Meserii din Budapesta (1901-1902) și Academia Regală de Arte Frumoase din München (1902-1905). Banner Zoltán, *Mattis-Teutsch*, București, Editura Meridiane, 1970.

⁸⁶ Hans Eder (1883-1960, Braşov). Pictor. Studiază la München între anii 1903-1908 (școala de grafică a lui Moritz Heymann și școala de pictură a profesorului Hugo von Habermann). Studii la Paris (atelierul-școală „La palette”, 1908) și Bruges (1910-1911). Mihai Nadin, *Hans Eder*, București, Editura Meridiane, 1973.

⁸⁷ Mihai Nadin, *Pictori din Braşov*, București, Editura Meridiane, 1975, p. 12.

⁸⁸ Gudrun-Liane Iltu, *Receptarea operelor lui Hans Mattis-Teutsch în periodicele germane din Transilvania*, în „Mattis-Teutsch, artist al avangardei”, Muzeul de Artă Braşov, 2009, pp. 31-37.

⁸⁹ Tempera și ulei pe carton maruflat pe pânză (după restaurare), 100 x 70 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 1963.

⁹⁰ Concepția sa despre artă din această perioadă va fi exprimată în scrierea *Reflecții asupra creației artiștilor plastici în epoca socialistă*: „Artistul plastic socialist este cel care formulează sinteza observațiilor și emoțiilor sale într-o formă constructiv-realistă.”

⁷³ Gheorghe Vida: *Emerich Tamás*. In: *Arta*, XXXIV, 1987, Nr. 3, S. 14.

⁷⁴ Iulia Mesea, *a.a.O.*, S. 25f.

⁷⁵ *Ebenda*, S. 26.

⁷⁶ Bleistift, 61 x 46 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 855.

⁷⁷ Victor Roth: *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*. J. H. E. Heitz, 1906, S. 175. *Honerus*, patinierter Gips, 53 x 31,5 x 7 cm, signiert rechts unten: G. Donath, datiert: (19)05, Inv.nr. 862.

⁷⁸ Arthur Coulin (1869, Hermannstadt-1912, Heidelberg, Deutschland). Maler. Studiert an der Königlichen Akademie der Schönen Künste in München (1889-1891). 1892-1900 wohnhaft in Budapeșt. Wirkt in Kronstadt in den Jahren 1901-1908. Harald Krasser: *Arthur Coulin*. Bukarest: Meridiane Verlag, 1970.

⁷⁹ Friedrich Miess (1854-1935, Kronstadt). Maler. Studiert an der Akademie der Schönen Künste in Wien (1883- 1885) und an der Königlichen Akademie der Schönen Künste in München (1885-1889). Wirkt in Kronstadt in den Jahren 1897-1935. Iulia Mesea: *Restituiri: Friedrich Miess (1854 – 1953)*. In: *Tribuna*, 2006, Nr. 5-6, S. 122-132.

⁸⁰ Siehe zur Rolle Arthur Coulins für die Etablierung des Kunstzentrums Kronstadt: Radu Popica: *Arthur Coulin și centrul artistic braşovean (1901-1908)*. In: „Arthur Coulin” (Ausstellungskatalog), Kunstmuseum Kronstadt, Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, Kronstadt, 2010, S. 97-103.

⁸¹ Iulia Mesea, *a.a.O.*, S. 125.

⁸² Öl auf Leinwand, 65 x 50 cm, signiert rechts unten mit Rot: Miess, undatiert, Inv.nr. 2505; Öl auf Leinwand, 95 x 77,5 cm, signiert rechts unten mit Rot: Miess, undatiert, Inv.nr. 2506; Öl auf Leinwand, 92 x 108,7 cm, signiert rechts unten mit Rot: Miess, undatiert, Inv.nr. 1231; Öl auf Leinwand, 52 x 43 cm, signiert rechts unten mit Rot: Miess, datiert: (18)91, Inv.nr. 214.

⁸³ Iulia Mesea, *a.a.O.*, S. 123.

⁸⁴ Öl auf Leinwand, 172,5 x 83 cm, signiert rechts unten mit Rot: Miess, datiert: 1890, Inv.nr. 897; Öl auf Leinwand, 172,5 x 82 cm, signiert rechts unten mit Rot: f. Miess, datiert: 1898, Inv.nr. 895.

⁸⁵ Hans Mattis-Teutsch (1884-1960, Kronstadt). Maler, Grafiker und Bildhauer. Studium an der Königlichen Kunstgewerbeschule in Budapeșt (1901-1902) und an der Königlichen Akademie der Schönen Künste in München (1902-1905). Banner Zoltán: *Mattis-Teutsch*. Bukarest: Meridiane Verlag, 1970.

⁸⁶ Hans Eder (1883-1960, Kronstadt). Maler. Studiert 1903-1908 in München (Graphik bei Moritz Heymann und Malerei bei Professor Hugo von Habermann). Studium in Paris (Unterrichtsatelier „La

Hans Mattis-Teutsch, *Reflecții asupra creației artiștilor plastici în epoca socialistă*, apud Banner Zoltan, op. cit., p. 30.

⁹¹ Radu Popica, *Arta în slujba propagandei – centrul artistic brașovean sub semnul realismului socialist (1944-1964)*, în „Arta sub comunism. Arta oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)” (catalog de expoziție), Editura Muzeului de Artă Brașov, 2011, pp. 14-15.

⁹² Radu Popica, *Miracol și deznădejde – considerații privind semnificația compozițiilor religioase din creația lui Hans Eder*, în „Hans Eder. 125 de ani de la naștere” (catalog de expoziție), Muzeul de Artă Brașov, 2008, pp. 43-44.

⁹³ Ulei pe pânză, 79,5 x 39,5 cm, semnat stânga jos impasto: Hans Eder, nedatat, nr. inv. 2424.

⁹⁴ Mihai Nadin, *Hans Eder*, p. 9.

⁹⁵ Ulei pe pânză, 85 x 110 cm, semnat dreapta jos cu brun, monogramă: HE St. tropez, nedatat, nr. inv. 3068; Ulei pe pânză, 44 x 60,3 cm, semnat dreapta jos cu albastru, monogramă: HE, datat: (19)30, nr. inv. 3090.

⁹⁶ Ulei pe placaj, 45 x 63 cm, semnat stânga jos cu negru, monogramă: HE, datat: (19)25, nr. inv. 3066.

⁹⁷ Ulei pe pânză, 115,4 x 93,2 cm, semnat stânga jos cu negru, monogramă: HE, nedatat, nr. inv. 508.

⁹⁸ Iulia Mesea, *Peisajul unei lumi în derivă – Hans Eder (1883-1955)*, în „Hans Eder. Expoziție retrospectivă - 125 de ani de la naștere” (catalog de expoziție), Muzeul de Artă Brașov, 2008, p. 32.

⁹⁹ Ulei pe carton, 58 x 72 cm, semnat dreapta sus cu albastru, monogramă: HE, datat: (19)24, nr. inv. 484; Ulei pe pânză, 47,8 x 64,8 cm, semnat stânga sus cu verde, monogramă: HE, datat: (19)33, nr. inv. 2782.

¹⁰⁰ Josef Walter Strobach (1903-1983). Pictor. Elev al lui Hans Eder. Studiază la Academia de Arte Frumoase din München începând din 1926. Activ la Brașov între anii 1932-1940. Din 1945 se stabilește în Germania (R.F.G.). Michael Galz, *Der Maler und Graphiker Josef W. Strobach †*, în „Siebenbürgische Zeitung”, 33, 15 noiembrie 1983.

¹⁰¹ Ulei pe carton, 99,5 x 70 cm, semnat dreapta jos cu roșu: SJW, datat: (19)38, nr. inv. 2421.

¹⁰² Waldemar Schachl (1893-1957). Pictor. Studiază la Academia de Artă din München între anii 1911-1914 și la Academia de Artă Decorativă din Viena. În perioada interbelică expune la Brașov, Mediaș, Cluj, București, Viena, Berlin și Stuttgart. Walter Myss, op. cit., p. 429.

palette”, 1908) und Brügge (1910-1911). Mihai Nadin: *Hans Eder*. Bukarest: Meridiane Verlag, 1973.

⁹⁷ Mihai Nadin: *Pictori din Brașov*. Bukarest: Meridiane Verlag, 1975, S. 12.

⁹⁸ Gudrun-Liane Ittu: *Receptarea operelor lui Hans Mattis-Teutsch în periodicele germane din Transilvania*. In: Mattis-Teutsch, artist al avangardei. Kunstmuseum Kronstadt, 2009, S. 31-37.

⁹⁹ Tempera und Öl auf Karton, auf Leinwand geleimt (nach der Restaurierung), 100 x 70 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 1963.

⁹⁰ Seine Kunstauffassung in dieser Zeit ist nachzulesen in dem Text *Reflecții asupra creației artiștilor plastici în epoca socialistă*: „Ein sozialistischer bildender Künstler ist jener, der die Synthese seiner Beobachtungen und Gefühle in konstruktiv-realistischer Form ausdrückt.” (freie Übersetzung); Hans Mattis-Teutsch: *Reflecții asupra creației artiștilor plastici în epoca socialistă*. In: Banner Zoltan, a.a.O., S. 30.

⁹¹ Radu Popica: *Arta în slujba propagandei – centrul artistic brașovean sub semnul realismului socialist (1944-1964)*. In: „Arta sub comunism. Arta oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)” (Ausstellungskatalog), Verlag des Kunstmuseums Kronstadt, 2011, S. 14f.

⁹² Radu Popica: *Wunder und Verzweiflung – Betrachtungen zur bedeutung der religiösen Bilder in Hans Eders Schaffen*. In: Hans Eder. Expoziție retrospectivă - 125 de ani de la naștere. (Ausstellungskatalog), Kunstmuseum Kronstadt, 2008, S. 43f.

⁹³ Öl auf Leinwand, 79,5 x 39,5 cm, signiert links unten impasto: Hans Eder, undatiert, Inv.nr. 2424.

⁹⁴ Mihai Nadin: *Hans Eder. a.a.O.*, S. 9.

⁹⁵ Öl auf Leinwand, 85 x 110 cm, signiert rechts unten mit Braun, Monogramm: HE St. tropez, undatiert, Inv.nr. 3068; Öl auf Leinwand, 44 x 60,3 cm, signiert rechts unten mit Blau, Monogramă: HE, datiert: (19)30, Inv.nr. 3090.

⁹⁶ Öl auf Spanplatte, 45 x 63 cm, signiert links unten mit Schwarz, Monogramm: HE, datiert: (19)25, Inv.nr. 3066.

⁹⁷ Öl auf Leinwand, 115,4 x 93,2 cm, signiert links unten mit Schwarz, Monogramm: HE, undatiert, Inv.nr. 508.

⁹⁸ Iulia Mesea: *Das Bild einer Welt im Taumel – Hans Eder (1883-1955)*, In: Hans Eder. Expoziție retrospectivă - 125 de ani de la naștere. (Ausstellungskatalog), Kunstmuseum Kronstadt, 2008, S. 32.

⁹⁹ Öl auf Karton, 58 x 72 cm, signiert rechts oben mit Blau, Monogramm: HE, datiert: (19)24, Inv.nr. 484; Öl auf Leinwand, 47,8 x 64,8 cm, signiert links oben mit Grün, Monogramm: HE,

- ¹⁰³ Ernst Honigberger (1885, Braşov-1974, Wehr/Baden, Germania). Pictor și muzician. Studiază la Academia de Artă din Berlin și la München (școala lui Moritz Heymann și Academia de Arte Frumoase). În 1921 se stabilește la Berlin. Participă la expozițiile organizate de *Novembergruppe*, *Berliner Sezession* și *Neue Sezession*. Profesor la Freie Universität din Berlin. Hans Wühr, *Ernst Honigberger*, München, Editor Heino F. von Damnitz, 1964.
- ¹⁰⁴ Fritz Kimm (1890, Braşov-1979, Lechbruck/Allgäu, Germania). Pictor și grafician. Studiază la Academia de Artă din Budapesta (1909-1914). Activ la Braşov în perioada interbelică. În 1944 emigrează în Germania (R.F.G.). Hans Wühr, *Fritz Kimm*, München, Editura Südostdeutschen Kulturwerks, 1964.
- ¹⁰⁵ Adolf Meschendörfer (1877-1962, Braşov). Scriitor. Studii de filologie, teologie și filozofie la Strasbourg, Viena, Budapesta, Heidelberg, Cluj și Berlin. Editorul revistei „Die Karpathen”. Autorul a numeroase romane și scrieri. Walter Myss, *op. cit.*, p. 333.
- ¹⁰⁶ Karl Hübner (1902, Sighișoara-1991, Braşov). Pictor. Studiază la Academia de Arte Frumoase din Berlin (1920-1925), iar din 1926 cu Ernst Honigberger la Freie Universität din Berlin. Din 1927 până în 1930 a frecventat Școala de Arte Frumoase din București. Radu Popica, *Artiști Brașoveni Uitați 1700 – 1950* (catalog de expoziție), Muzeul de Artă Braşov, 2008.
- ¹⁰⁷ Artur Leiter (1904-1987, Braşov). Pictor. Studii de pictură la Academia de Arte Frumoase din București cu G. D. Mirea și Camil Ressu (1924-1928). Banner Zoltán, *Leiter Artur, Monografie în trei limbi*, 1999.
- ¹⁰⁸ Friedrich Ritter Bömches von Boor (1916, Braşov-2010, Wiehl, Germania). Pictor și grafician. Studii de artă cu Hans Eder, Hans Mattis-Teutsch și Fritz Kimm. Activ la Braşov în perioada postbelică. *Friedrich von Bömches. Leben und Schicksal*, Wiehl, Editura Gronenberg, f. a.
- ¹⁰⁹ Ulei pe pânză, 61 x 68,5 cm, semnat stânga jos cu negru: Hübner, datat: 1938, nr. inv. 2195.
- ¹¹⁰ Hermann Morres (1885-1971, Braşov). Pictor. Studiază la Academia de Artă din Budapesta (1904-1908). Profesor de desen la Școala Germană de Fete din Braşov (1908-1948). Myss Walter, *op. cit.*, p. 345.
- ¹¹¹ Henrich Schunn (1897, Cristian, jud. Braşov-1984, Heidelberg, Germania). Pictor. Studiază la Școala Superioară de Artă din Berlin (1918-1921). Profesor de desen la Gimnaziul Honterus din Braşov (1928-1952). Din 1961 emigrează în Germania. Hans Bergel, *Heinrich Schunn: Ein Maler, sein Werk, seine Zeit*, Innsbruck, datiert: (19)33, Inv.nr. 2782.
- ¹⁰⁰ Josef Walter Strobach (1903-1983). Maler. Schüler von Hans Eder. Studiert ab 1926 an der Akademie der Schönen Künste in München. Wirkt in Kronstadt zwischen 1932-1940. Lebt ab 1945 in Deutschland. Michael Galz: *Der Maler und Graphiker Josef W. Strobach †*. In: Siebenbürgische Zeitung, 33 Jg., 15. November 1983.
- ¹⁰¹ Öl auf Karton, 99,5 x 70 cm, signiert rechts unten mit Rot: SJW, datiert: (19)38, Inv.nr. 2421.
- ¹⁰² Waldemar Schachl (1893-1957). Maler. Studiert 1911-1914 an der Kunstakademie in München und an der Akademie für dekorative Kunst in Wien. Stellt in der Zwischenkriegszeit in Kronstadt, Mediasch, Klausenburg, Bukarest, Wien, Berlin und Stuttgart aus. Walter Myss, *a.a.O.*, S. 429.
- ¹⁰³ Ernst Honigberger (1885, Kronstadt-1974, Wehr/Baden, Deutschland). Maler und Musiker. Studiert an der Kunstakademie in Berlin und München (bei Moritz Heymann und an der Akademie der Schönen Künste). Lässt sich 1921 in Berlin nieder. Beteiligt sich an den Ausstellungen der *Novembergruppe*, *Berliner Sezession* und *Neue Sezession*. Professor an der Freien Universität in Berlin. Hans Wühr: *Ernst Honigberger*, München, Hrsg. Heino F. von Damnitz, 1964.
- ¹⁰⁴ Fritz Kimm (1890, Kronstadt-1979, Lechbruck/Allgäu, Deutschland). Maler und Grafiker. Studiert an der Kunstakademie in Budapest (1909-1914). Wirkt in Kronstadt in der Zwischenkriegszeit. Lebt ab 1944 in Deutschland. Hans Wühr: *Fritz Kimm*. München: Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1964.
- ¹⁰⁵ Adolf Meschendörfer (1877-1962, Kronstadt). Schriftsteller. Studium der Philologie, Theologie und Philosophie in Straßburg, Wien, Budapest, Heidelberg, Klausenburg und Berlin. Herausgeber der Zeitschrift „Die Karpathen”. Verfasser von Romanen und zahlreicher anderer Schriften. Walter Myss, *a.a.O.*, S. 333.
- ¹⁰⁶ Karl Hübner (1902, Schäßburg-1991, Kronstadt). Maler. Studiert an der Akademie der Schönen Künste in Berlin (1920-1925), ab 1926 mit Ernst Honigberger an der Freien Universität in Berlin. Von 1927 bis 1930 besucht er die Kunsthochschule in Bukarest. Radu Popica: *Artiști Brașoveni Uitați 1700 – 1950* (Ausstellungskatalog), Kunstmuseum Kronstadt, 2008.
- ¹⁰⁷ Artur Leiter (1904-1987, Kronstadt). Maler. Malunterricht an der Kunstakademie in Bukarest bei G. D. Mirea und Camil Ressu (1924-1928). Banner Zoltán: *Leiter Artur. Dreisprachige Monografie*. 1999.

Editura Wort und Welt, 1983.

¹¹² Conrad *Vollrath/Veleanu* (1884, București-1979, Brașov). Pictor. Studii de artă la București cu pictorii G. D. Mirea și Ipolit Strâmbulescu. Studiază la Școala Regală de Arte și Meserii din München și cu profesorul Ludwig von Herterich (1901-1905/1906). Radu Popica, *Un artist brașovean uitat: Conrad Vollrath/Veleanu (1884-1977)*, în „Țara Bârsei”, IX (XX), nr. 9, 2010, pp. 182-186.

¹¹³ Acuarelă, 43 x 61 cm, semnat dreapta jos cu brun: H. Morres, datat: (19)53, nr. inv. 1685; Acuarelă, 60 x 85 cm, semnat stânga jos cu brun: H. Morres, datat: 1953, nr. inv.2066.

¹¹⁴ *Primăvara*, 100 x 120 cm, semnat dreapta jos cu albastru: H. Morres, datat: (19)34, nr. inv. 3071; *Vara*, 99,7 x 120,2 cm, semnat dreapta jos cu albastru: H. Morres, datat: (19)34, nr. inv. 3072; *Toamna*, 100 x 120 cm, semnat dreapta jos cu albastru: H. Morres, datat: (19)34, nr. inv. 3073; *Iarna*, 99,7 x 120 cm, semnat dreapta jos cu albastru: H. Morres, datat: (19)34, nr. inv. 3074.

¹¹⁵ Radu Popica, *op. cit.*, pp. 183-184 și p. 186.

¹¹⁶ Eduard Morres (1884, Brașov-1980, Codlea, jud. Brașov). Pictor. Studiază la Academia de Desen din Budapesta (1903-1904), Școala Superioară de Arte Frumoase din Weimar și Academia de Arte Frumoase din München (1906-1908). Din 1942 s-a stabilit la Codlea. Brigitte Stephani, *Eduard Morres, Eine siebenbürgischer Künstler (1884-1980)*, Heidelberg, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V., 2006.

¹¹⁷ Hans Wilhelm Hermann (1885, Brașov-1985, Sibiu). Studiază la Academia de arte din Budapesta (1903-1907). Profesor de desen la Mediaș (1907-1918) și Sibiu (1918-1949). Karin Bertalan, *Hans Hermann*, București, Editura Kriterion, 1982.

¹¹⁸ Ulei pe pânză, 50 x 70 cm, semnat stânga jos cu roșu: E. Morres, nedatat, nr. inv. 1403; Ulei pe pânză, 80 x 120 cm, semnat dreapta jos cu negru: E. Morres, nedat, nr. inv. 1684.

¹¹⁹ Julius Bielz, *Hans Hermann*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956, p. 12.

¹²⁰ Hans Guggenberger (1902, Mediaș-1987, München). Sculptor. Studii la Berlin, München, Viena și Florența între anii 1920-1926. Se specializează în sculptură (1926-1930). În 1931 se stabilește la Brașov. Din 1961 se stabilește în Germania (R.F.G.). Hans Bergel, *Kammermusik in Bronze und Stein, Der Bildhauer Hans Guggenberger*, Thaur bei Innsbruck, Editura Wort und Welt, 1993.

¹²¹ Ernst Richard Boege (1899, ?-1985, ?). Activ la Brașov în perioada interbelică.

¹²² Oskar Gerhard Netoliczka (1897, Brașov-1970, Tutzing/Obb.,

¹⁰⁸ Friedrich Ritter Bömches von Boor (1916, Kronstadt -2010, Wiehl, Deutschland). Maler und Grafiker. Kunststudium mit Hans Eder, Hans Mattis-Teutsch und Fritz Kimm. Wirkt in Kronstadt in der Nachkriegszeit. *Friedrich von Bömches. Leben und Schicksal*. Wiehl, Gronenberg Verlag, o. A.

¹⁰⁹ Öl auf Leinwand, 61 x 68,5 cm, signiert links unten mit Schwarz: Hübner, datiert: 1938, Inv.nr. 2195.

¹¹⁰ Hermann Morres (1885-1971, Kronstadt). Maler. Studiert an der Kunstakademie in Budapest (1904-1908). Zeichenlehrer an der Kronstädter deutschen Mädchenschule (1908-1948). Myss Walter, *a.a.O.*, S. 345.

¹¹¹ Henrich Schunn (1897, Neustadt, Lk. Kronstadt-1984, Heidelberg, Deutschland). Maler. Studiert an der Kunsthochschule in Berlin (1918-1921). Zeichenlehrer am Honterus Gymnasium in Kronstadt (1928-1952). Siedelt 1961 in die B.R.D. aus. Hans Bergel: *Heinrich Schunn: Ein Maler, sein Werk, seine Zeit*. Innsbruck, Wort und Welt Verlag, 1983.

¹¹² Conrad *Vollrath/Veleanu* (1884, Bukarest-1979, Kronstadt). Maler. Kunststudium in Bukarest bei den Malern G. D. Mirea und Ipolit Strâmbulescu. Studiert an der Königlichen Kunstgewerbeschule in München bei Professor Ludwig von Herterich (1901-1905/1906). Radu Popica: *Un artist brașovean uitat: Conrad Vollrath/Veleanu (1884-1977)*. In: „Țara Bârsei”, IX (XX), Nr. 9, 2010, S. 182-186.

¹¹³ Aquarell, 43 x 61 cm, signiert rechts unten Braun: H. Morres, datiert: (19)53, Inv.nr. 1685; Aquarell, 60 x 85 cm, signiert links unten mit Braun: H. Morres, datiert: 1953, Inv.nr. 2066.

¹¹⁴ *Frühling*, 100 x 120 cm, signiert rechts unten mit Blau: H. Morres, datiert: (19)34, Inv.nr. 3071; *Sommer*, 99,7 x 120,2 cm, signiert rechts unten mit Blau: H. Morres, datiert: (19)34, Inv.nr. 3072; *Herbst*, 100 x 120 cm, signiert rechts unten mit Blau: H. Morres, datat: (19)34, Inv.nr. 3073; *Winter*, 99,7 x 120 cm, signiert rechts unten mit Blau: H. Morres, datiert: (19)34, Inv.nr. 3074.

¹¹⁵ Radu Popica, *a.a.O.*, S. 183-184 und S. 186.

¹¹⁶ Eduard Morres (1884, Kronstadt-1980, Zeiden, Lk. Kronstadt). Maler. Studiert an der Zeichenakademie in Budapest (1903-1904), Hochschule der Schönen Künste in Weimar und der Akademie der Schönen Künste in München (1906-1908). Lebt ab 1942 in Zeiden. Brigitte Stephani: *Eduard Morres. Ein siebenbürgischer Künstler (1884-1980)*. Heidelberg, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V., 2006.

¹¹⁷ Hans Wilhelm Hermann (1885, Kronstadt-1985, Hermannstadt).

Germania). Pictor, sculptor, fotograf. Studiază arhitectura la Școala Superioară Tehnică din Dresda. Studii de artă la Academia de Arte Frumoase din Dresda și la Academia de Artă din Kassel. Myss Walter, *op. cit.*, p. 367.

¹²³ Johann Barthel (1875, Vulcan, jud. Brașov-?). Sculptor. Începând din 1894 frecventează Academia de Arte Frumoase de la München. În 1903 se stabilește la Brașov. Balduin Herter, *Der Altar und sein Erbauer*, în „Zeidner Gruss, Heimatblatt der Zeidner Nachbarschaft”, 52, 2005, nr. 98, pp. 3-6.

¹²⁴ Margarete Depner (1885-1970, Brașov). Sculptor, pictor și grafician. Frecventează cursul particular de desen al pictorului Wilhelm Jordan (1905-1906). Studii de artă cu Arthur Coulin, Friedrich Miess și Fritz Kimm. În 1916 se înscrie la școala de desen a profesorului István Réti din Budapesta. *Retrospectiva M. Depner* (catalog de expoziție), Muzeul de Artă Brașov, 1975.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 5.

¹²⁶ *Portret de băiat*, gips, 30 x 22 x 18 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 874; *Portret de fată*, gips, 28 x 21 x 18 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 875; *Portret de fată*, gips, 25x 20 x 15 cm, nesemnat, nedatat, nr. inv. 876;

¹²⁷ Gips patinat, 37 x 19 x 18 cm, semnat dreapta jos: E. R. Boege, nr. inv. 3264.

¹²⁸ Harald Meschendörfer (1909-1984, Brașov). Grafician. Fiul scriitorului Adolf Meschendörfer. Studii de artă la München (1927-1930), Berlin (1930-1932) și Paris (1932). Juliana Fabritius-Dancu, *Harald Meschendörfer*, București, Editura Kriterion, 1984.

¹²⁹ Helfried Weiss (1911, Brașov-2008, Röhrhoos, Germania). Grafician. Studii la Academia de Arte Frumoase din Cluj (1929-1931), Academia „Julien” Paris (1931-1932), Academia de Arte Frumoase din București (1932-1934) și Academia pentru Arte Aplicate din München (1936-1937). Hermann W. Schlandt, *Helfried Weiss*, München, Editura Südostdeutschen Kulturwerk, 1993.

¹³⁰ Victor Stürmer (1914, Caransebeș-1990, Ebermannstadt, Germania). Grafician. Studiază la Școala de Arte Frumoase din București și la Academia de Arte Frumoase din Berlin. Walter Myss, *op. cit.*, p.345.

¹³¹ Trude Schullerus (1889, Agnita – 1981, Sibiu). Studiază la Academia de Arte Frumoase din München (1906-1914) și la Școala Superioară de Grafică din Leipzig (1923-1924). Andreas Möckel, Gerhard Möckel (coord.), *Trude Schullerus: 1889-1981. Eine Siebenbürgische Malerin*, Sibiu, Editura Hora, 2005.

¹³² Ferdinand Mazanek (1901, Brașov-1980, Sibiu). Pictor și

Studiert an der Kunstakademie in Budapest (1903-1907). Zeichenlehrer in Mediasch (1907-1918) und Hermannstadt (1918-1949). Karin Bertalan: *Hans Hermann*. Bukarest: Kriterion Verlag, 1982.

¹¹⁸ Öl auf Leinwand, 50 x 70 cm, signiert links unten mit Rot: E. Morres, undatiert, Inv.nr. 1403; Öl auf Leinwand, 80 x 120 cm, signiert rechts unten mit Schwarz: E. Morres, undatiert, Inv.nr. 1684.

¹¹⁹ Julius Bielz: *Hans Hermann*. Bukarest, Staatsverlag für Literatur und Kunst, 1956, S. 12.

¹²⁰ Hans Guggenberg (1902, Mediasch-1987, München). Bildhauer. Studium in Berlin, München, Wien und Florenz in der Zeit 1920–1926. Widmet sich der Bildhauerei (1926–1930). Lasst sich 1931 in Kronstadt nieder. Lebt ab 1961 in der B.R.Deutschland. Hans Bergel: *Kammermusik in Bronze und Stein. Der Bildhauer Hans Guggenberger*. Thaur bei Innsbruck, Wort und Welt Verlag, 1993.

¹²¹ Ernst Richard Boege (1899, ?-1985, ?). Wirkte in der Zwischenkriegszeit in Kronstadt.

¹²² Oskar Gerhard Netoliczka (1897, Kronstadt -1970, Tutzing/Obb., B.R.Deutschland). Maler, Bildhauer, Fotograf. Studiert Architektur an der Höheren Technischen Schule in Dresden. Kunststudium an der Akademie der Schönen Künste in Dresden und der Kunstakademie in Kassel. Myss Walter, *a.a.O.*, S. 367.

¹²³ Johann Barthel (1875, Wolkendorf, Lk. Kronstadt-?). Bildhauer. Besucht ab 1894 die Akademie der Schönen Künste in München. Lässt sich 1903 in Kronstadt nieder. Balduin Herter: *Der Altar und sein Erbauer*. In: „Zeidner Gruss, Heimatblatt der Zeidner Nachbarschaft”, 52. Jahr., 2005, Nr. 98, S. 3ff.

¹²⁴ Margarete Depner (1885-1970, Kronstadt). Bildhauerin, Malerin und Grafikerin. Besucht den privaten Zeichenkurs des Malers Wilhelm Jordan (1905-1906). Kunststudium mit Arthur Coulin, Friedrich Miess und Fritz Kimm. 1916 schreibt sie sich in die Zeichenschule des Professors István Réti in Budapest ein. *Retrospektive M. Depner* (Ausstellungskatalog), Kunstmuseum Kronstadt, 1975.

¹²⁵ *Ebenda*, S. 5.

¹²⁶ *Jungenporträt*, Gips, 30 x 22 x 18 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 874; *Mädchenporträt*, Gips, 28 x 21 x 18 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 875; *Mädchenporträt*, gips, 25x 20 x 15 cm, unsigniert, undatiert, Inv.nr. 876;

¹²⁷ Patinierter Gips, 37 x 19 x 18 cm, signiert rechts unten: E. R. Boege, Inv.nr. 3264.

grafician. Activ la Sibiu.

¹³³ Raoul Șerban, *Friedrich Bömches*, București, Editura Meridiane, 1975, p. 32.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 35.

¹³⁵ *Apud* Banner Zoltán, *op. cit.*, 1999, p. 66.

¹³⁶ Kaspar Lukas Teutsch (n. 1931, Brașov). Grafician. Absolvent al Institutului de Arte Plastice „Ion Andreescu” (1957-1963). Din 1980 a emigrat în Germania. Walter Myss, *op. cit.*, p. 522.

¹³⁷ Renate Mildner-Müller (n. 1940, Brașov). Grafician. Studii de artă cu Harald Meschendörfer. A absolvit Institutul de Arte Plastice „Ion Andreescu” din Cluj-Napoca (1960-1966). Din 1977 a emigrat în Germania. Walter Myss, *op. cit.*, p. 339.

¹³⁸ Ortwin Gerald Weiss (n. 1953, Brașov). Grafician. Fiul graficianului Helfried Weiss. Absolvent al Institutului de Arte Plastice „Ion Andreescu” (1974-1978). Walter Myss, *op. cit.*, p. 576.

¹³⁹ Mihai Nadin, *Pictori din Brașov*, p. 29.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 34.

¹²⁸ Harald Meschendörfer (1909-1984, Kronstadt). Grafiker. Sohn des Schriftstellers Adolf Meschendörfer. Kunststudium in München (1927-1930), Berlin (1930-1932) und Paris (1932). Juliana Fabritius-Dancu: *Harald Meschendörfer*. București: Kriterion Verlag, 1984.

¹²⁹ Helfried Weiss (1911, Kronstadt Brașov-2008, Röhrmoos, Deutschland). Grafiker. Studium an der Kunstakademie in Klausenburg (1929-1931), der Akademie „Julien” in Paris (1931-1932), der Akademie der Schönen Künste in Bukarest (1932-1934) und an der Akademie für angewandte Kunst in München (1936-1937). Hermann W. Schlandt: *Helfried Weiss*. München, Editura Südostdeutschen Kulturwerk, 1993.

¹³⁰ Viktor Stürmer (1914, Karansebesch-1990, Ebermannstadt, Deutschland). Graphiker. Studiert an der Hochschule der Schönen Künste in Bukarest und an der Studierte an der Akademie der Schönen Künste in Berlin. Walter Myss, *a.a.O.*, S. 345.

¹³¹ Trude Schullerus (1889, Agnetsheln – 1981, Hermannstadt). Studiert an der Akademie der Schönen Künste in München (1906-1914) und an der Akademie für graphische Künste in Leipzig (1923-1924). Andreas Möckel, Gerhard Möckel (Hrsg.): *Trude Schullerus: 1889-1981. Eine Siebenbuergische Malerin*. Sibiu, Hora Verlag, 2005.

¹³² Ferdinand Mazanek (1901, Kronstadt-1980, Hermannstadt). Maler und Grafiker. Wirkte in Hermannstadt.

¹³³ Raoul Șerban: *Friedrich Bömches*. Bukarest: Meridiane Verlag, 1975, S. 32.

¹³⁴ *Ebenda*, S. 35.

¹³⁵ *Apud* Banner Zoltán (1999), *a.a.O.*, S. 66.

¹³⁶ Kaspar Lukas Teutsch (geb. 1931, Kronstadt). Grafiker. Absolvent des Instituts für Bildende Kunst „Ion Andreescu” aus Klausenburg (1957-1963). Siedelte 1980 in die Bundesrepublik Deutschland aus. Walter Myss, *a.a.O.*, S. 522.

¹³⁷ Renate Mildner-Müller (geb. 1940, Kronstadt). Grafikerin. Kunststudium bei Harald Meschendörfer. Absolventin des Instituts für Bildende Kunst „Ion Andreescu” aus Klausenburg (1960-1966). Siedelte 1977 in die Bundesrepublik Deutschland aus. Walter Myss, *a.a.O.*, S. 339.

¹³⁸ Weiss Ortwin Gerald (geb. 1953, Kronstadt). Grafiker. Sohn des Graphikers Helfried Weiss. Absolvent des Instituts für Bildende Kunst „Ion Andreescu” aus Klausenburg (1974-1978). Walter Myss, *a.a.O.*, S. 576.

¹³⁹ Mihai Nadin: *Pictori din Brașov. a.a.O.*, S. 29.

¹⁴⁰ *Ebenda*, S. 34.

CATALOG

Johann Ölhán senior
*Portretul lui Joseph von Drauth/
Bildnis des Joseph von Drauth*
Nr. cat./Kat.nr. 4

Anonim/ unbekannter Maler
*Portretul lui Valentin Hirscher/
Bildnis des Valentin Hirscher*
Nr. cat./Kat.nr. 1

Anonim (F. A. S. B.)/
unbekannter Maler (F. A. S. B.)
*Portretul Annei Maria Closius/
Bildnis der Anna Maria Closius*
Nr. cat./Kat.nr. 6

Anonim/unbekannter Maler
Portretul lui Martinus Clovius
Bildnis des Martinus Clovius
Nr. cat./Kat.nr. 5

Johann Martin Stock

*Portretul lui Samuel Joseph Seuler de Seulen/
Bildnis des Samuel Joseph Seuler von Seulen*
Nr. cat./Kat.nr. 7

Anonim/ unbekannter Maler

*Portretul lui Samuel Herbert de Herbertsheim – fiul/
Bildnis des Samuel Herbert von Herbertsheim – Sohn*
Nr. cat./Kat.nr. 2

Johann Ölhan senior

*Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen/
Bildnis des Joseph Gottlieb Seuler von Seulen*
Nr. cat./Kat.nr. 3

**Franz Neuhauser cel Tânăr/
Franz Neuhauser der Jüngere**
*Portretul unui preot/
Bildnis eines Pfarrers*
Nr. cat./Kat.nr. 8

**Franz Neuhauser cel Tânăr/
Franz Neuhauser der Jüngere**
Portret de femeie/Frauenbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 9

Anton Fiala
*Lupta de la Feldioara dintre
Michael Weiss și Gabriel Báthori/
Die Schlacht von Marienburg zwischen
Michael Weiss und Gabriel Báthori*
Nr. cat./Kat.nr. 11

Theodor Benedikt Sockl
Portret de femeie
(Clara Adelheid Soterius von Sachsenheim)/
Frauenbildnis
(Clara Adelheid Soterius von Sachsenheim)
Nr. cat./Kat.nr. 10

Hans Bulhardt
Autoportret/Selbstbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 14

Wilhelm Gottlieb Kamner
Portret de bărbat (Autoportret ?)/
Männerbildnis (Selbstbildnis?)
Nr. cat./Kat.nr. 13

Samuel Herter
Portretul unui bărbat necunoscut/
Bildnis eines unbekanntes Mannes
Nr. cat./Kat.nr. 12

Emerich Tamás
Autoportret/Selbstbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 15

Emerich Tamás
Autoportret/Selbstbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 16

Friedrich Miess
*Portret de fată (Olandeză/
Mädchenbildnis (Holländerin)*
Nr. cat./Kat.nr. 17

Friedrich Miess
*Portretul lui Victor Teutsch/
Bildnis des Viktor Teutsch*
Nr. cat./Kat.nr. 18

Hans Eder
*Peisaj din Bruges/
Ansicht von Brügge*
Nr. cat./Kat.nr. 19

Conrad Vollrath/Veleanu
Peisaj din Veneția Ansicht aus Venedig
Nr. cat./Kat.nr. 21

Hans Eder
Piața de pește din Bruges/ Fischmarkt in Brügge
Nr. cat./Kat.nr. 20

Hans Mattis-Teutsch
Flori sufletești/Seelenblumen
Nr. cat./Kat.nr. 23

Hans Matis-Teutsch
*Muncitori fizici și intelectuali/
Physisch und intellektuell Arbeitende*
Nr. cat./Kat.nr. 27

Hans Matis-Teutsch
Compoziție/Komposition
Nr. cat./Kat.nr. 24

Waldemar Schachl
Lângă cetățuie/Neben der Burg
Nr. cat./Kat.nr. 31

Josef Walter Strobach
*Răscala (Grup de mineri/
Der Aufstand (Bergleute)*
Nr. cat./Kat.nr. 30

Karl Hübner
Cărăuși/Die Lastenträger
Nr. cat./Kat.nr. 29

Hans Eder
Portret de bărbat/Männerbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 25

Ernst Honigberger
*Portretul lui Adolf Meschendörfer/
Bildnis des Adolf Meschendörfer*
Nr. cat./Kat.nr. 22

Fritz Kimm
Portret de bărbat Männerbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 26

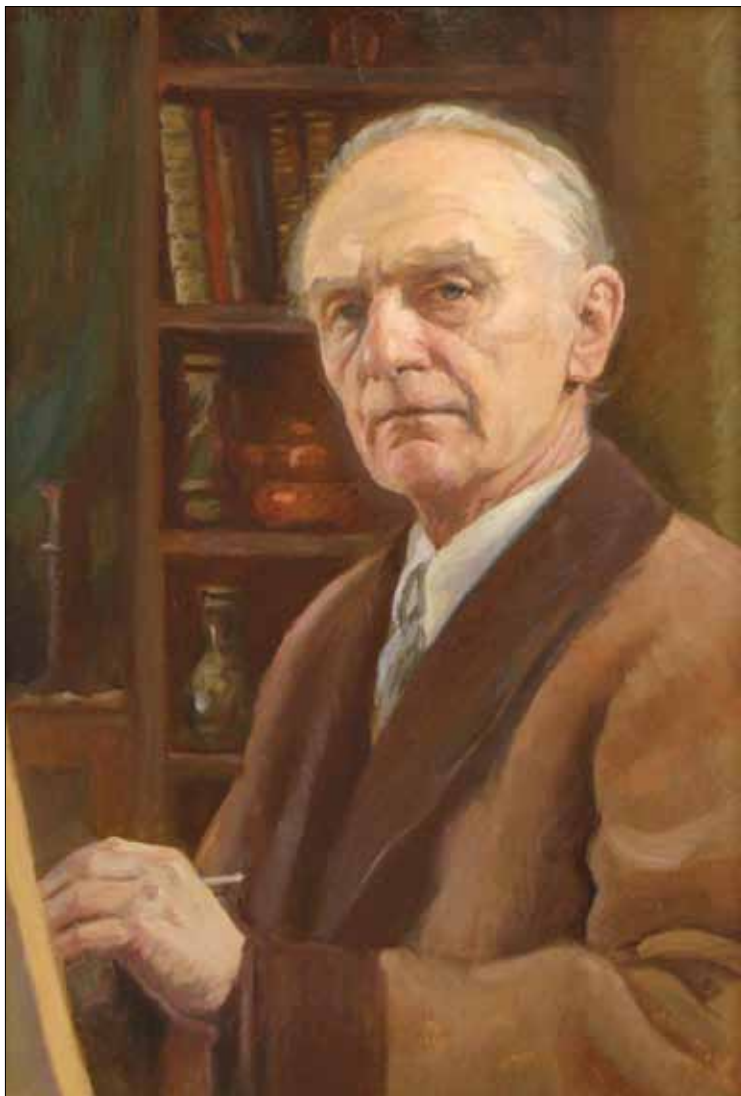

Heinrich Schunn
Peisaj din Balcic/Ansicht von Balcic
Nr. cat./Kat.nr. 28

Hans Hermann
*Cetatea țărănească Hărman/
Die Kirchenburg aus Honigberg*
Nr. cat./Kat.nr. 34

Eduard Morres
*În curtea castelului
Cinșor/
Im Hof des Kastells von
Kleinschenk*
Nr. cat./Kat.nr. 33

Eduard Morres
Autoportret/Selbstbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 32

Artur Leiter
Podul de la Iieni
Die Brücke von Iieni
Nr. cat./Kat.nr. 35

Friedrich von Bömches
Cine-i ?/ Wer da?
Nr. cat./Kat.nr. 37

Friedrich von Bömches
Toledo
Nr. cat./Kat.nr. 38

Artur Leiter
Odihná/Ruhe
Nr. cat./Kat.nr. 39

Kaspar Lukas Teutsch
Peisaj compus/Landschaft
Nr. cat./Kat.nr. 36

A. H. (Andreas Hermann)
Sámuel Köleséri
Nr. cat./Kat.nr. 43

Franz Neuhauser cel Tânăr/
Franz Neuhauser der Jüngere
Apollonia Hirscher
Nr. cat./Kat.nr. 44

Franz Neuhauser cel Tânăr/
Franz Neuhauser der Jüngere
Lukas Hirscher
Nr. cat./Kat.nr. 45

Georg Gottlieb Schnell
Orășeancă săsoaică din secolul XVIII/
Sächsische Bürgerin aus dem XVIII. Jh.
 Nr. cat./Kat.nr. 46

Georg Gottlieb Schnell
Un orășean sas din secolul al XVIII-lea/
Sächsischer Bürger aus dem XVIII. Jh..
 Nr. cat./Kat.nr. 47

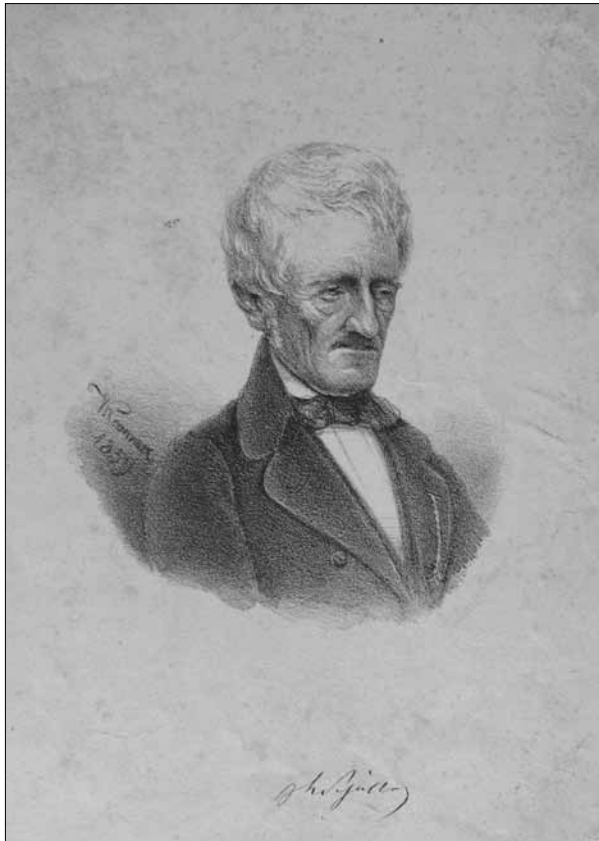
Fr. Georg Fuhrman
Brașovul în vechime/Das alte Kronstadt
 Nr. cat./Kat.nr. 40

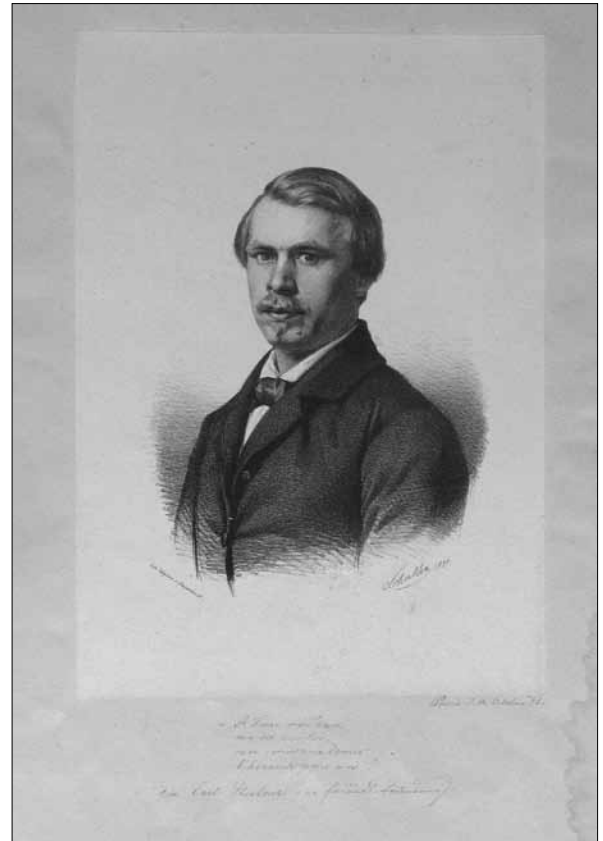
Wilhelm Kamner
Schitul Ialomicioara/Kloster Ialomicioara
Nr. cat./Kat.nr. 42

Robert Krabs
*Hotel „La Împăratul romanilor”/
Das Hotel „Römischer Kaiser”*
Nr. cat./Kat.nr. 41

Wilhelm Gottlieb Kamner
Portret de bärbat (Johann Schuller)/
Männerbildnis (Johann Schuller)
Nr. cat./Kat.nr. 50

Ludwig Friedrich Schuller
Portretul lui Karl Steinler/
Bildnis des Karl Steinler
Nr. cat./Kat.nr. 49

Gezeichnet auf Stein von Th. Glatz

Del. die orig. Holzg. in Krummholz

Pochwerke aus Văcspasak

Theodor Glatz
Șteamp din Roșia Montană /
Stampfmühle aus Roșia Montană
Nr. cat./Kat.nr. 48

Josef Teutsch
*Biserica din Saschiz/
Die Kirche von Keisd*
Nr. cat./Kat.nr. 54

Josef Teutsch
*Cetatea Râșnov, latura sudică/
Rosenuer Burg, Südeite*
Nr. cat./Kat.nr. 53

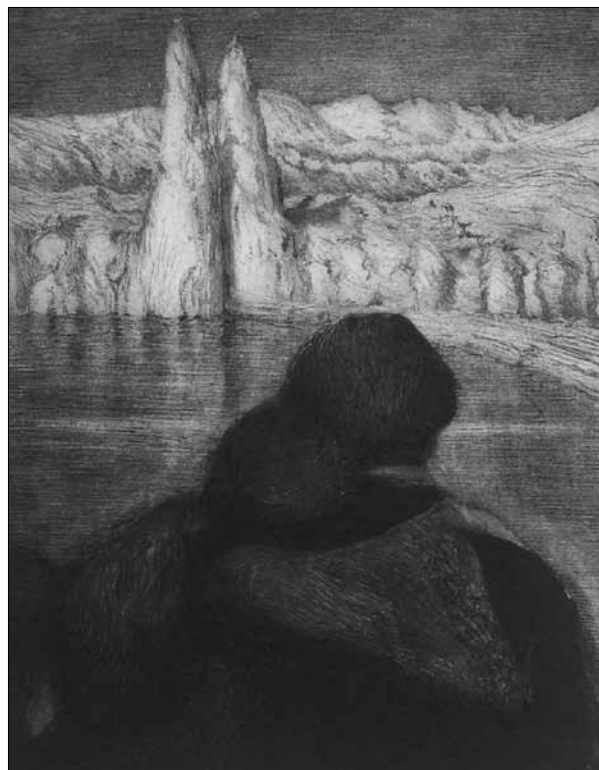
E. K. (Ernst Kühlbrandt ?)
Râșnov/Rosenau
Nr. cat./Kat.nr. 51

E. K. (Ernst Kühlbrandt ?)
*Cetatea Râșnov, fântâna/
Rosenauer Burg, Südeite*
Nr. cat./Kat.nr. 52

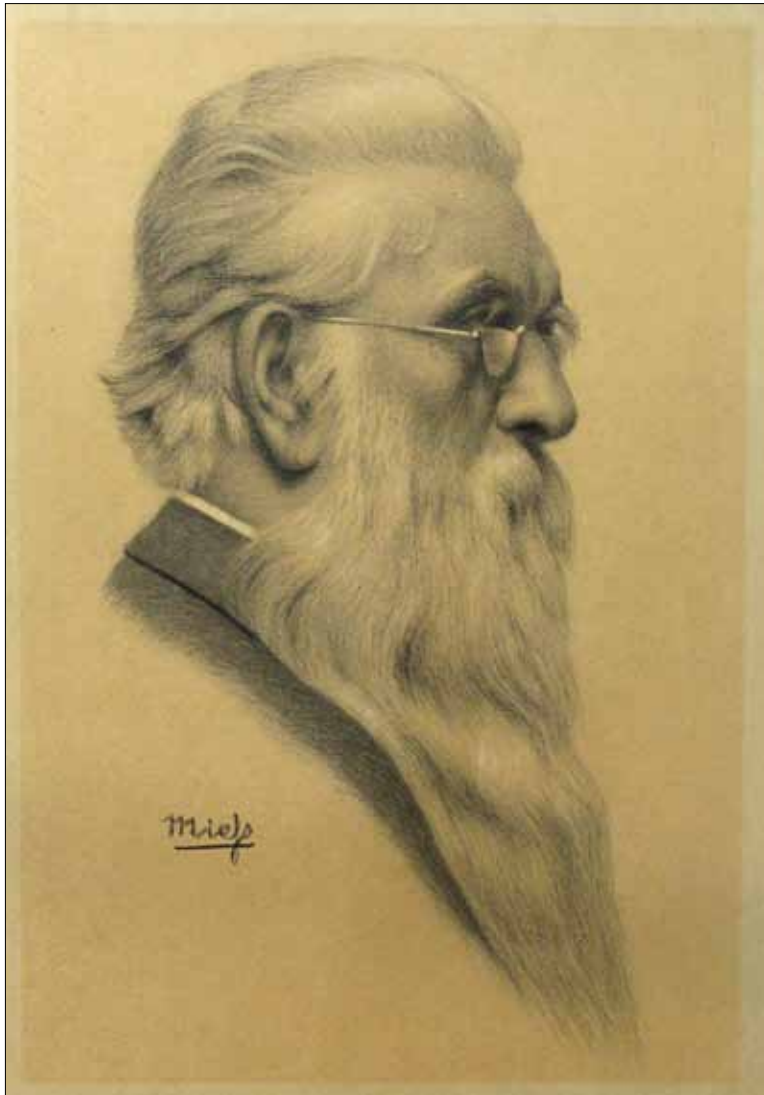
Emeric Tamás
*Călăreț în pădure/
Reiter im Wald*
Nr. cat./Kat.nr. 55

Hans Hermann
Poveste/Erzählung
Nr. cat./Kat.nr. 57

Ernst Honigberger
*Cap de bătrân/
Kopf eines alten Mannes*
Nr. cat./Kat.nr. 62

Friedrich Miess
*Autoportret/
Selbstbildnis*
Nr. cat./Kat.nr. 67

Emerich Tamás
*Bastionul Țesătorilor/
Weberbaste*
Nr. cat./Kat.nr. 56

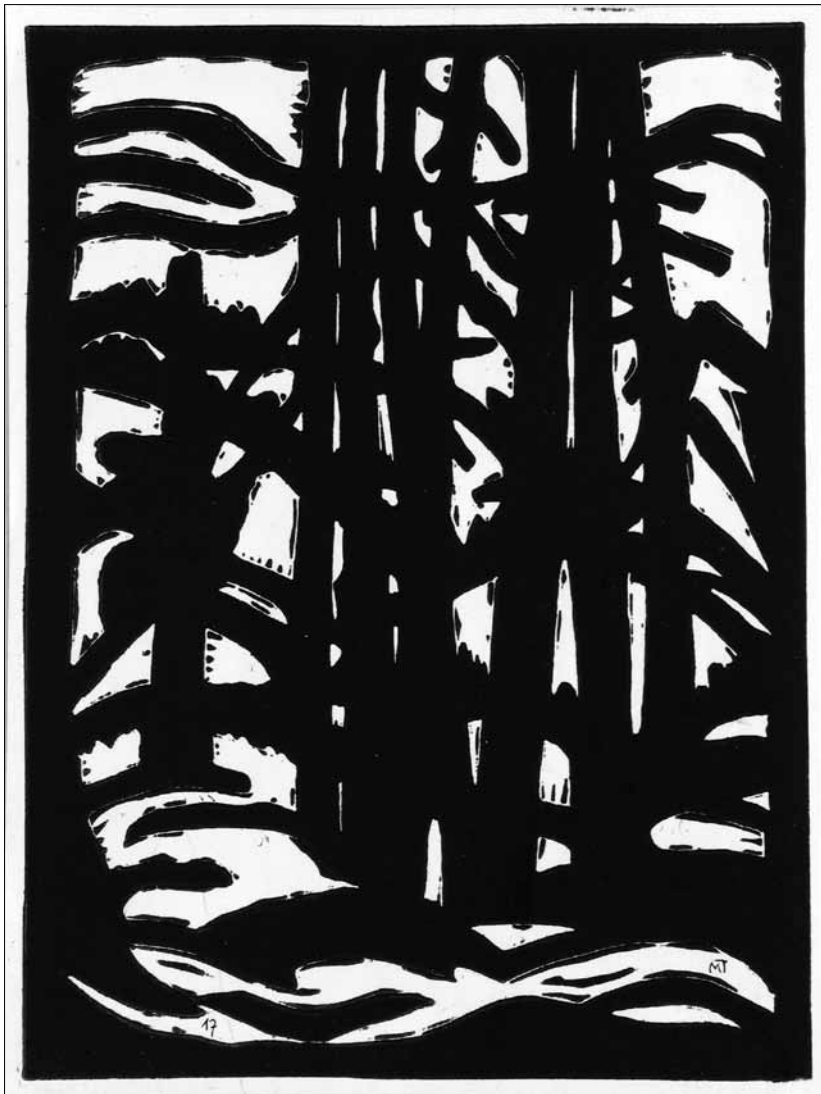

Hans Mattis-Teutsch
*Compoziție verticală/
Vertikale Komposition*
Nr. cat./Kat.nr. 63

Hans Mattis-Teutsch
Compoziție/Komposition
Nr. cat./Kat.nr. 60

Hans Mattis-Teutsch
*Compoziție cu figuri/
Komposition mit Figuren*
Nr. cat./Kat.nr. 61

Hans Mattis-Teutsch
Brazi/Tannen
Nr. cat./Kat.nr. 59

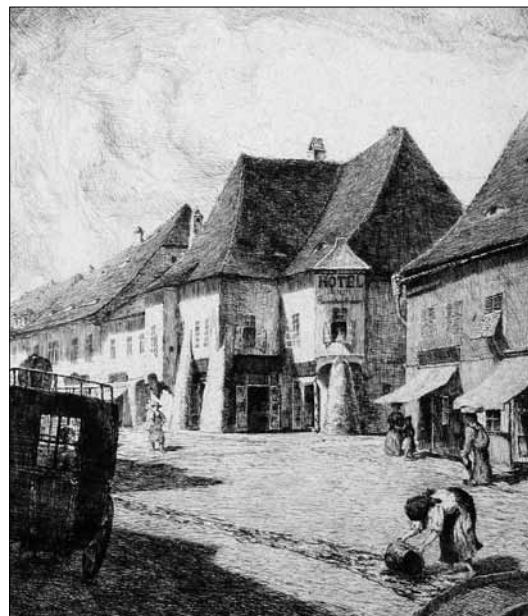

Hans Hermann
*Sibiu - Piața Fingerling/
Hermannstadt – Fingerlingsplatz*
Nr. cat./Kat.nr. 64

Hans Hermann
*Colțul primăriei vechi din Sibiu/
Ecke des Alten Rathauses in
Hermannstadt*
Nr. cat./Kat.nr. 69

Hans Hermann
*Sibiul de altădată/
Alt-Hermannstad*
Nr. cat./Kat.nr. 65

Hans Hermann
Casa Sfatului/Das Rathaus
Nr. cat./Kat.nr. 68

Friedrich von Bömches
Tărăncă/Bäuerin
Nr. cat./Kat.nr. 73

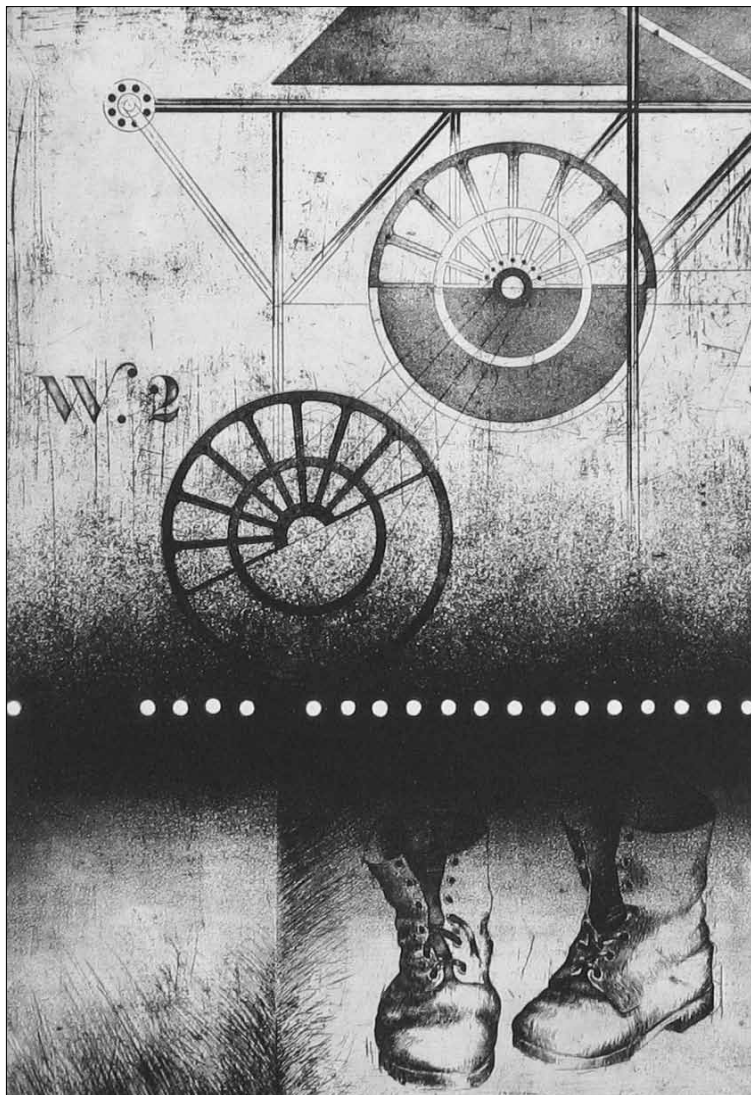
Margarete Depner
Cap de fetiță /
Mädchenkopf
Nr. cat./Kat.nr. 71

Hermann Morres
Autoportret/Selbstbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 70

Harald Meschendorfer
Dealul/Der Hügel
Nr. cat./Kat.nr. 72

Ortwin Gerald Weiss
Polarität I/II/Polaritäten III
Nr. cat./Kat.nr. 74

Helfried Weiss
Bivoli în fața cetății
Viscri/
Büffel vor der Weißkircher
Kirchenburg
Nr. cat./Kat.nr. 75

Emerich Tamás
Autoportret/Selbstbildnis
Nr. cat./Kat.nr. 79

Hans Guggenberger
Portret de fată (Fiica artistului)/
Mädchenbildnis (Die Tochter des Künstlers)
Nr. cat./Kat.nr. 83

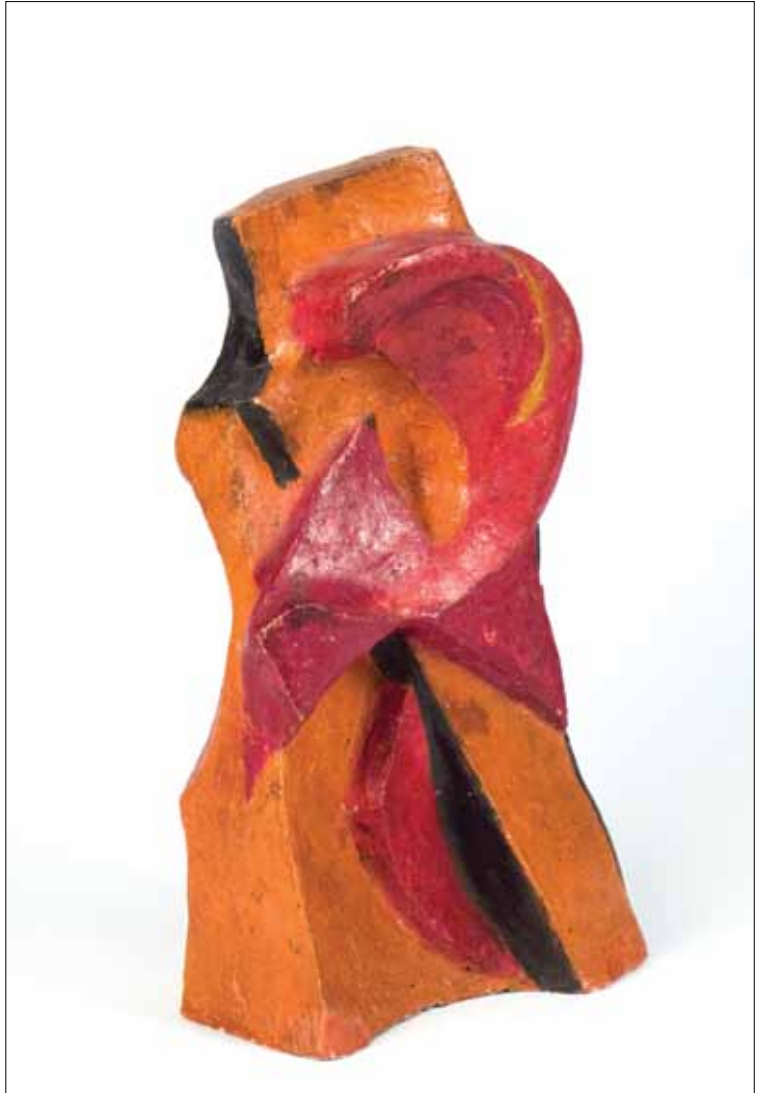
Margarete Depner
Maternitate/Mutterschaft
Nr. cat./Kat.nr. 84

Hans Mattis-Teutsch
Meditație / Meditation
Nr. cat./Kat.nr. 80

Hans Mattis-Teutsch
Nud / Akt
Nr. cat./Kat.nr. 82

Hans Mattis-Teutsch
*Ornament floral II/
Blumenornament II*
Nr. cat./Kat.nr. 81

LISTA LUCRĂRILOR

PICTURĂ

1. Anonim

Portretul lui Valentin Hirscher

Ulei pe pânză, 105,7 x 82,4 cm

Nesemnăt, datat: 1599

Inscripții: AETATIS SUE/ ...XXXVIII/

(1)599; monogramă/ Judex Coronensis/

Aet. sue Año. 44/1604

Nr. inv. 2509

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 490 p. 43; Popica 2005a, p. 203, il. 1 p. 209; Sabău 2005, p. 396

2. Anonim

Portretul lui Samuel Herbert de Herbertsheim – fiul

Ulei pe pânză, 81,5 x 62,5 cm

Nesemnăt, nedatat (cca. 1740)

Nr. inv. 235

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 461 p. 43; Buta 1976, nr. 1 p. 9; Popica 2005a, p. 205; Popica 2011b

3. Johann Ölhan senior

Portretul lui Joseph Gottlieb Seuler von Seulen

Ulei pe pânză, 82,5 x 65,5 cm

Nesemnăt, nedatat (cca. 1744-1746)

Nr. inv. 240

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004; Artiști Brașoveni Uitați, MAB 2008

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 794 p. 70; Buta 1976, nr. 182 p. 39; Popica 2005a, p. 205, il. 8 p. 210; Popica 2008a, nr. cat. 50; Popica 2011b

4. Johann Ölhan senior

Portretul lui Joseph von Drauth

Ulei pe pânză, 87,5 x 72,5 cm

Nesemnăt, nedatat (cca. 1750)

Nr. inv. 2514

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004; Artiști Brașoveni

WERKVERZEICHNIS

MALEREI

1. unbekannter Maler

Bildnis des Valentin Hirscher

Öl auf Leinwand, 105,7 x 82,4 cm

Unsigniert, datiert: 1599

Inschrift: AETATIS SUE/...XXXVIII/

(1)599; Monogramm/Judex Coronensis/

Aet. sue Año. 44/1604

Inv.nr. 2509

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 490 S. 43; Popica 2005a, S. 203, Il. 1 S. 209; Sabău 2005, S. 396

2. unbekannter Maler

Bildnis des Samuel Herbert von Herbertsheim – Sohn

Öl auf Leinwand, 81,5 x 62,5 cm

Unsigniert, undatiert (um 1740)

Inv.nr. 235

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 461 S. 43; Buta 1976, Nr. 1 S. 9; Popica 2005a, S. 205; Popica 2011b

3. Johann Ölhan senior

Bildnis des Joseph Gottlieb Seuler von Seulen

Öl auf Leinwand, 82,5 x 65,5 cm

Unsigniert, undatiert (etwa 1744-1746)

Inv.nr. 240

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004; Artiști Brașoveni Uitați, KMK 2008

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 794 S. 70; Buta 1976, Nr. 182 S. 39; Popica 2005a, S. 205, Il. 8 S. 210; Popica 2008a, Kat.nr. 50; Popica 2011b

4. Johann Ölhan senior

Bildnis des Joseph von Drauth

Öl auf Leinwand, 87,5 x 72,5 cm

Unsigniert, undatiert (um 1750)

Inv.nr. 2514

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004; Artiști Brașoveni

Uitați, MAB 2008

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 264 p. 23; Hașdeu, Lungu 2001, il. p. 30; Popica 2005a, p. 204, il. 5 p. 210; Popica 2008a, nr. cat. 50; Popica 2011b

5. Anonim

Portretul lui Martinus Closius

Ulei pe pânză, 95 x 73,5 cm
Nesemnăt, nedatată (cca. 1752)
Inscripții: MARTINUS CLOSIUS/
P.A.P. JUDEX CORONENS/
Aet. Annor 65 Mens 10
Nr. inv. 248

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004

Bibliografie: Bielz 1936, nr.171 p. 153; Buta 1976, nr. 8 p.10; Popica 2005a, p. 205, il. 3 p. 209

6. Anonim (F. A. S. B.)

Portretul Annei Maria Closius

Ulei pe pânză maruflată pe placaj (după restaurare),
93,5 x 73,2 cm
Nesemnăt, nedatată (1758)
Nr. inv. 3538

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004

Bibliografie: Popica 2005a, p. 205, il. 6 p. 210

7. Johann Martin Stock

Portretul lui Samuel Joseph Seuler de Seulen

Ulei pe pânză, 93,5 x 70,5 cm
Nesemnăt, nedatată (1790)
Nr. inv. 242

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 793 p. 70;
Buta 1976, nr. 240 p. 49; Popica 2005a, p. 205, il. 9 p. 211

8. Franz Neuhauser cel Tânăr

Portretul unui preot

Ulei pe pânză, 92 x 69,5 cm
Semnat stânga jos cu ocră: Neuhauser,
nedatată (cca. 1800-1810)
Nr. inv. 238

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004

Bibliografie: Buta 1976, nr. 179 p. 38; Popica 2005a, p. 205,
il. 11 p. 211

Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 264 S. 23; Hașdeu, Lungu 2001, Il. S. 30; Popica 2005a, S. 204, Il. 5 S. 210; Popica 2008a, Kat.nr. 50; Popica 2011b

5. unbekannter Maler

Bildnis des Martinus Closius

Öl auf Leinwand, 95 x 73,5 cm
Unsigniert, undatiert (cca. 1752)
Inschriften: MARTINUS CLOSIUS /
P.A.P. JUDEX CORONENS/
Aet. Annor 65 Mens 10
Inv.nr. 248

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Bielz 1936, Nr.171 S. 153; Buta 1976, Nr. 8 S.10;
Popica 2005a, S. 205, Il. 3 S. 209

6. unbekannter Maler (F. A. S. B.)

Bildnis der Anna Maria Closius

Öl auf Leinwand, auf Spanplatte geleimt (nach der Restaurierung),
93,5 x 73,2 cm
Unsigniert, undatiert (1758)
Inv.nr. 3538

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Popica 2005a, S. 205, Il. 6 S. 210

7. Johann Martin Stock

Bildnis des Samuel Joseph Seuler von Seulen

Öl auf Leinwand, 93,5 x 70,5 cm
Unsigniert, undatiert (1790)
Inv.nr. 242

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 793 S. 70; Buta 1976, Nr. 240 S. 49;
Popica 2005a, S. 205, Il. 9 S. 211

8. Franz Neuhauser der Jüngere

Bildnis eines Pfarrers

Öl auf Leinwand, 92 x 69,5 cm
Signiert links unten mit Ocker: Neuhauser,
undatiert (etwa 1800-1810)
Inv.nr. 238

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 179 S. 38; Popica 2005a, S. 205,
Il. 11 S. 211

9. Franz Neuhauser cel Tânăr

Portret de femeie

Ulei pe pânză, 92 x 70 cm

Nesemnăt, nedatată (cca. 1800-1810)

Nr. inv. 239

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB 2004

Bibliografie: Buta 1976, nr. 180 p. 389; Popica 2005a, p. 205, il. 12 p. 211

10. Theodor Benedikt Sockl

Portret de femeie (Clara Adelheid Soterius von Sachsenheim)

Ulei pe pânză, 99 x 83 cm

Nesemnăt, nedatată (1847)

Nr. inv. 500

Bibliografie: Bielz 1970, p. 47, 49, il. 6 p. 66; Buta 1976, nr. 242 p. 49

11. Anton Fiala

Lupta de la Feldioara dintre Michael Weiss

și Gabriel Báthori

Ulei pe pânză, 64,8 x 79,3 cm

Nesemnăt, nedatată (1848)

Nr. inv. 256

Bibliografie: Klein 2005, pp. 27-28, il. 5 p. 35; Popica 2008a, il.

12. Samuel Herter

Portretul unui bărbat necunoscut

Ulei pe pânză, 54 x 43,5 cm

Semnăt central dreapta cu roșu: S. Herter, datat: 1879

Nr. inv. 1235

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Popica 2008a, nr. cat. 19

13. Wilhelm Gottlieb Kamner

Portret de bărbat (Autoportret ?)

Ulei pe pânză, 58 x 45 cm

Nesemnăt, nedatată (cca. 1870-1880)

Nr. inv. 289

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB 2008

Bibliografie: Buta 1976, nr. 135 p. 31; Popica 2006, il. 3 p. 98; Popica 2008a, nr. cat. 27

9. Franz Neuhauser der Jüngere

Frauenbildnis

Öl auf Leinwand, 92 x 70 cm

Unsigniert, undatiert (etwa 1800-1810)

Inv.nr. 239

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 180 S. 389; Popica 2005a, S. 205, Il. 12 S. 211

10. Theodor Benedikt Sockl

Frauenbildnis (Clara Adelheid Soterius von Sachsenheim)

Öl auf Leinwand, 99 x 83 cm

Unsigniert, undatiert (1847)

Inv.nr. 500

Bibliographie: Bielz 1970, S. 47, 49, Il. 6 S. 66; Buta 1976, Nr. 242 S. 49

11. Anton Fiala

Die Schlacht von Marienburg zwischen Michael Weiss

und Gabriel Báthori

Öl auf Leinwand, 64,8 x 79,3 cm

Unsigniert, undatiert (1848)

Inv.nr. 256

Bibliographie: Klein 2005, S. 27-28, Il. 5 S. 35; Popica 2008a, Il.

12. Samuel Herter

Bildnis eines unbekanntes Mannes

Öl auf Leinwand, 54 x 43,5 cm

Signiert Mitte rechts mit Rot: S. Herter, datiert: 1879

Inv.nr. 1235

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Popica 2008a, Kat.nr. 19

13. Wilhelm Gottlieb Kamner

Männerbildnis (Selbstbildnis?)

Öl auf Leinwand, 58 x 45 cm

Unsigniert, undatiert (etwa 1870-1880)

Inv.nr. 289

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 135 S. 31; Popica 2006, Il. 3 S. 98; Popica 2008a, Kat.nr. 27

14. Hans Bulhardt

Autoportret

Ulei pe pânză, 45 x 36 cm

Semnat dreapta jos cu brun-roșcat:

Bulhardt, datat: (18)86

Nr. inv. 1331

Expoziții: Brașoveni de altădată, MAB, 2004; Confluente, MNB, 2007; Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Hașdeu, Lungu 2001, il. p. 44; Confluente 2007, nr. cat. 66; Popica 2007, p. 153, il. 1 p. 158

15. Emerich Tamás

Autoportret

Ulei pe pânză, 43,8 x 30,5 cm

Nesemnat, datat: 1899

Nr. inv. 813

Expoziții: Emerich Tamás, MAB, 2001

Bibliografie: Buta 1976, nr. 255 p. 51; Emerich Tamás 2001, il. p. 17, nr. cat. 284

16. Emerich Tamás

Autoportret

Ulei pe pânză, 69,8 x 44,5 cm

Nesemnat, nedatat (cca. 1900)

Nr. inv. 2200

Expoziții: Emerich Tamás, MAB, 2001

Bibliografie: Buta 1976, nr. 257 p. 51; Emerich Tamás, 2001, p. 45, il. p. 60, nr. cat. 297

17. Friedrich Miess

Portret de fată (Olandeză)

Ulei pe pânză, 69,8 x 44,5 cm

Semnat dreapta jos cu roșu: Miess, nedatat (cca. 1900)

Nr. inv. 280

Expoziții: Friedrich Miess, MAB, 2004

Bibliografie: Buta 1976, nr. 153 p.34; Friedrich Miess 2004, il.; Mesea 2006, p. 123, il. p. 128

18. Friedrich Miess

Portretul lui Victor Teutsch

Ulei pe pânză, 85,5 x 65,6 cm

Semnat dreapta jos cu roșu: Miess, nedatat (cca. 1900-1910)

Nr. inv. 2934

Expoziții: Friedrich Miess, MAB, 2004

Bibliografie: Friedrich Miess 2004, il.; Mesea 2006, p. 124, il. p. 127

14. Hans Bulhardt

Selbstbildnis

Öl auf Leinwand, 45 x 36 cm

Signiert rechts unten mit Rötlichbraun:

Bulhardt, datiert: (18)86

Inv.nr. 1331

Ausstellungen: Brașoveni de altădată, KMK, 2004; Confluente, KMK, 2007; Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Hașdeu, Lungu 2001, Il. S. 44; Confluente 2007, Kat. nr. 66; Popica 2007, S. 153, Il. 1 S. 158

15. Emerich Tamás

Selbstbildnis

Öl auf Leinwand, 43,8 x 30,5 cm

Unsigniert, datiert: 1899

Inv.nr. 813

Ausstellungen: Emerich Tamás, KMK, 2001

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 255 S. 51; Emerich Tamás 2001, Il. S. 17, Kat.nr. 284

16. Emerich Tamás

Selbstbildnis

Öl auf Leinwand, 69,8 x 44,5 cm

Unsigniert, undatiert (um 1900)

Inv.nr. 2200

Ausstellungen: Emerich Tamás, KMK, 2001

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 257 S. 51; Emerich Tamás, 2001, S. 45, Il. S. 60, Kat.nr. 297

17. Friedrich Miess

Mädchenbildnis (Holländerin)

Öl auf Leinwand, 69,8 x 44,5 cm

Signiert rechts unten mit Rot: Miess, undatiert (um 1900)

Inv.nr. 280

Ausstellungen: Friedrich Miess, KMK, 2004

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 153 S.34; Friedrich Miess 2004, Il.; Mesea 2006, S. 123, Il. S. 128

18. Friedrich Miess

Bildnis des Viktor Teutsch

Öl auf Leinwand, 85,5 x 65,6 cm

Signiert rechts unten mit Rot: Miess, undatiert (etwa 1900-1910)

Inv.nr. 2934

Ausstellungen: Friedrich Miess, KMK, 2004

Bibliographie: Friedrich Miess 2004, Il.; Mesea 2006, S. 124, Il. S. 127

19. Hans Eder

Peisaj din Bruges

Ulei pe pânză, 80 x 80 cm

Nesemnăt, nedatat (cca. 1910-1911)

Nr. inv. 2279

Expoziții: Hans Eder, Brașov, 1972; Hans Eder, Brașov, 1983; Pictori din Transilvania, MNB, 2007; Hans Eder, MAB, 2008;

Bibliografie: Buta, nr. 78 p. 45; VasIU 1972, nr. cat. 13; Nadin 1973, il.; Popp 1983, nr. cat. 14; LăptoIU 1998, p. 111; Pictori din Transilvania 2007, nr. cat. 61, il. p. 119; Hans Eder 2008, nr. cat. 10, il. p. 67; Mesea 2008, p. 16

20. Hans Eder

Piața de pește din Bruges

Ulei pe pânză, 105 x 95,5 cm

Semnăt stânga jos cu verde: Hans Eder, datat: (19)11

Nr. inv. 2781

Expoziții: Hans Eder, Brașov, 1972; Hans Eder, Brașov, 1983; Avangarda artistică, MAB, 2005; Hans Eder, MAB, 2008

Bibliografie: VasIU 1972, nr. cat. 45; Nadin 1973, il. p. 10; Popp 1983, nr. cat. 15; LăptoIU 1998, p. 112; Confluențe 2007, il. p. 99; Hans Eder 2008, nr. cat. 12, il. p. 14; Mesea 2008, pp. 13-14

21. Conrad Vollrath/Veleanu

Peisaj din Veneția

Ulei pe pânză, 60 x 69,8 cm

Semnăt stânga jos cu brun: Con. Vollrath, datat: (1)914

Nr. inv. 2262

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Buta, nr. 306, p. 74; Popica 2008a, il., nr. cat. 56; Popica 2010b, p. 184, il.

22. Ernst Honigberger

Portretul lui Adolf Meschendörfer

Ulei pe pânză, 94 x 65 cm

Semnăt stânga jos cu negru: E. Honigberger, datat: 19(20)

Nr. inv. 277

Bibliografie: Nadin 1975, il; Ernst Honigberger

23. Hans Mattis-Teutsch

Flori sufletești

Ulei pe carton, 67 x 59 cm

Semnăt dreapta jos cu albastru: MT, nedatat (1920)

Nr. inv. 1884

Expoziții: Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapesta, 2001; Avangarda artistică, MAB, 2005; Mattis-Teutsch,

19. Hans Eder

Ansicht von Brügge

Öl auf Leinwand, 80 x 80 cm

Unsigniert, undatiert (etwa 1910-1911)

Inv.nr. 2279

Ausstellungen: Hans Eder, Kronstadt, 1972; Hans Eder, Kronstadt, 1983; Pictori din Transilvania, BNM, 2007; Hans Eder, KMK, 2008;

Bibliographie: Buta, Nr. 78 S. 45; VasIU 1972, Kat.nr. 13; Nadin 1973, il.; Popp 1983, Kat.nr. 14; LăptoIU 1998, S. 111; Pictori din Transilvania 2007, Kat.nr. 61, Il. S. 119; Hans Eder 2008, Kat.nr. 10, Il. S. 67; Mesea 2008, S. 16

20. Hans Eder

Fischmarkt in Brügge

Öl auf Leinwand, 105 x 95,5 cm

Signiert links unten mit Grün: Hans Eder, datiert: (19)11

Inv.nr. 278

Ausstellungen: Hans Eder, Kronstadt, 1972; Hans Eder, Kronstadt, 1983; Avangarda artistică, KMK, 2005; Hans Eder, KMK, 2008

Bibliographie: VasIU 1972, Kat.nr. 45; Nadin 1973, il. S. 10; Popp 1983, Kat.nr. 15; LăptoIU 1998, S. 112; Confluențe 2007, Il. S. 99; Hans Eder 2008, Kat.nr. 12, Il. S. 14; Mesea 2008, S. 13f

21. Conrad Veleanu/Vollrath

Ansicht aus Venedig

Öl auf Leinwand, 60 x 69,8 cm

Signiert links unten mit Braun: Con. Vollrath, datiert: (1)914

Inv.nr. 2262

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Buta, Nr. 306, S. 74; Popica 2008a, Il., Kat.nr. 56; Popica 2010b, S. 184, Il.

22. Ernst Honigberger

Bildnis des Adolf Meschendörfer

Öl auf Leinwand, 94 x 65 cm

Signiert links unten mit Schwarz: E. Honigberger, datiert: 19(20)

Inv.nr. 277

Bibliographie: Nadin 1975, Il.; Ernst Honigberger

23. Hans Mattis-Teutsch

Seelenblumen

Öl auf Karton, 67 x 59 cm

Signiert rechts unten mit Blau: MT, undatiert (1920)

Inv.nr. 1884

Ausstellungen: Mattis-Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapest, 2001; Avangarda artistică, KMK, 2005; Mattis-Teutsch,

artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. G 55, il.; Confluențe 2007, il. p. 175; Mattis-Teutsch 2009, il. p. 15, nr. cat. 14, coperta I

24. Hans Mattis-Teutsch

Compoziție

Ulei pe pânză, 126 x 89 cm

Semnat dreapta jos cu albastru: MT, nedatat (1923)

Nr. inv. 1961

Expoziții: Influențe expresioniste, București, 1991; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapesta, 2001; Avangarda artistică, MAB, 2005; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Banner 1970, il. 19; Influențe expresioniste 1991, nr. cat. 23; Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. G 88, il.; Mattis-Teutsch 2009, coperta IV

25. Hans Eder

Portret de bărbat

Ulei pe placaj, 72 x 53 cm

Semnat dreapta jos cu negru: HE, nedatat (cca. 1925)

Nr. inv. 2051

Expoziții: Hans Eder, Brașov, 1972; Hans Eder, Brașov, 1983; Influențe expresioniste, București, 1991; Avangarda artistică, MAB, 2005; Culoarele Avangardei 2007; Hans Eder, MAB, 2008

Bibliografie: Vasiu 1972, nr. cat. 42; Buta 1976, nr. 92 p. 24; Popp 1983, nr. cat. 3; Influențe expresioniste 1991, nr. cat. 1; Culoarele avangardei 2007, il. p. 224; Hans Eder 2008, nr. cat. 7, il. p. 29

26. Fritz Kimm

Portret de bărbat

Ulei pe pânză, 100 x 80 cm

Semnat dreapta sus cu negru: KIMM, datat: (19)26

Nr. inv. 2836

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Popica 2008a, nr. cat. 29

27. Hans Mattis-Teutsch

Muncitori fizici și intelectuali

Ulei pe pânză, 100,5 x 65 cm

Semnat dreapta sus cu verde: MT, nedatat (1927)

Nr. inv. 1883

Expoziții: Mattis-Teutsch, Brașov, 1968; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapesta, 2001; Avangarda artistică, MAB, 2005; Pictori din Transilvania, MNB, 2007; Mattis-Teutsch,

artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. G 55, il.; Confluente 2007, Il. S. 175; Mattis-Teutsch 2009, Il. S. 15, Kat.nr. 14, Umschlag I

24. Hans Mattis-Teutsch

Komposition

Öl auf Leinwand, 126 x 89 cm

Signiert rechts unten mit Blau: MT, undatiert (1923)

Inv.nr. 1961

Ausstellungen: Influențe expresioniste, Bukarest, 1991; Mattis-Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapest, 2001; Avangarda artistică, KMK, 2005; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Banner 1970, Il. 19; Influențe expresioniste 1991, Kat.nr. 23; Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. G 88, il.; Mattis-Teutsch 2009, Umschlag IV

25. Hans Eder

Männerbildnis

Öl auf Spanplatte, 72 x 53 cm

Signiert rechts unten mit Schwarz: HE, undatiert (cca. 1925)

Inv.nr. 2051

Ausstellungen: Hans Eder, Kronstadt, 1972; Hans Eder, Kronstadt, 1983; Influențe expresioniste, Bukarest, 1991; Avangarda artistică, KMK, 2005; Culoarele Avangardei 2007; Hans Eder, KMK, 2008

Bibliographie: Vasiu 1972, Kat.nr. 42; Buta 1976, Nr. 92 S. 24; Popp 1983, Kat.nr. 3; Influențe expresioniste 1991, Kat.nr. 1; Culoarele Avangardei 2007, Il. S. 224; Hans Eder 2008, Kat.nr. 7, Il. S. 29

26. Fritz Kimm

Männerbildnis

Öl auf Leinwand, 100 x 80 cm

Signiert rechts oben mit Schwarz: KIMM, datiert: (19)26

Inv.nr. 2836

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Popica 2008a, Kat.nr. 29

27. Hans Mattis-Teutsch

Physisch und intellektuell Arbeitende

Öl auf Leinwand, 100,5 x 65 cm

Signiert rechts oben mit Grün: MT, undatiert (1927)

Inv.nr. 1883

Ausstellungen: Mattis-Teutsch, Brașov, 1968; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapest, 2001; Avangarda artistică, KMK, 2005; Pictori din Transilvania, BNM, 2007; Mattis-Teutsch,

artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Mattis-Teutsch 1968, nr. cat. 15; Banner 1970, il 43; Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. G 123, il.; Pictori din Transilvania 2007, il. p. 27, nr. cat. 142; Mattis-Teutsch 2009, il. p. 70, nr. cat. 24

28. Heinrich Schunn

Peisaj din Balcic

Ulei pe pânză, 69,5 x 94 cm

Semnat dreapta jos cu negru: Heinrich Schunn,

datat: (19)29

Nr. inv. 648

Expoziții: Pictori din Transilvania, MNB, 2007; Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Buta, nr. 282 p. 71; Pictori din Transilvania, MNB, 2007, nr. cat. 219; Popica 2008a, il., nr. cat. 58

29. Karl Hübner

Cărăușii

Ulei pe pânză, 58,5 x 78 cm

Semnat dreapta jos cu negru: K. Hübner, datat: 1934

Nr. inv. 1966

Bibliografie: Nadin 1975, il.

30. Josef Walter Strobach

Răscoala (Grup de mineri)

Ulei pe carton, 100,5 x 70,5 cm

Nesemnat, nedatat (cca.1935-1940)

Nr. inv. 2420

31. Waldemar Schachl

Lângă cetățuie

Ulei pe pânză, 81,5 x 64,5 cm

Nesemnat, nedatat (cca.1950-1955)

Nr. inv. 658

32. Eduard Morres

Autoportret

Ulei pe pânză, 47 x 30,2 cm

Semnat stânga sus cu brun-roșcat: E. Morres, nedatat (cca. 1955)

Nr. inv. 464

Bibliografie: Buta 1976, nr. 154 p. 134; Stephani 2006, il. p. 97

artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Mattis-Teutsch 1968, Kat.nr. 15; Banner 1970, Il 43; Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. G 123, il.; Pictori din Transilvania 2007, Il. S. 27, Kat.nr. 142; Mattis-Teutsch 2009, Il. S. 70, Kat.nr. 24

28. Heinrich Schunn

Ansicht von Balcic

Öl auf Leinwand, 69,5 x 94 cm

Signiert rechts unten mit Schwarz: Heinrich Schunn,

datiert: (19)29

Inv.nr. 648

Ausstellungen: Pictori din Transilvania, BNM, 2007; Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Buta, Nr. 282 S. 71; Pictori din Transilvania, BNM, 2007, Kat.nr. 219; Popica 2008a, Il., Kat.nr. 58

29. Karl Hübner

Die Lastenträger

Öl auf Leinwand, 58,5 x 78 cm

Signiert rechts unten mit Schwarz: K. Hübner, datiert: 1934

Inv.nr. 1966

Bibliographie: Nadin 1975, Il.

30. Josef Walter Strobach

Der Aufstand (Bergleute)

Öl auf Karton, 100,5 x 70,5 cm

Unsigniert, undatiert (cca.1935-1940)

Inv.nr. 2420

31. Waldemar Schachl

Neben der Burg

Öl auf Leinwand, 81,5 x 64,5 cm

Unsigniert, undatiert (etwa1950-1955)

Inv.nr. 658

32. Eduard Morres

Selbstbildnis

Öl auf Leinwand, 47 x 30,2 cm

Signiert links oben mit Rötlichbraun: E. Morres, undatiert (cca. 1955)

Inv.nr. 464

Bibliographie: Buta 1976, Nr. 154 S. 134; Stephani 2006, Il. S. 97

33. Eduard Morres

În curtea castelului Cincșor

Ulei pe pânză, 73 x 107 cm

Semnat stânga jos cu verde închis: E Morres, datat: 1958

Nr. inv. 662

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Popica 2008a, nr. cat. 34

34. Hans Hermann

Cetatea țărănească Hărman

Ulei pe pânză, 49,3 x 60 cm

Semnat dreapta jos cu negru: HANS HERMANN, datat: 1961

Nr. inv. 1602

Expoziții: Hans Hermann, MAB, 2005

Bibliografie: Buta, nr. 127 p. 52; Hans Hermann 2005, nr. cat. 73

35. Artur Leiter

Podul de la Ilieni

Ulei pe pânză, 100 x 120,3 cm

Semnat stânga jos cu brun-roșcat: Leiter A, datat: (1)963

Nr. inv. 1272

Expoziții: Leiter, MAB, 2004

Bibliografie: Buta nr. 172 p. 57; Banner 1999, p. 63, il. p. 78; Artur Leiter 2004

36. Kaspar Lukas Teutsch

Peisaj compus

Ulei pe pânză, 72 x 94 cm

Semnat dreapta jos cu negru: KTeutsch, datat: (19)69

Nr. inv. 2022

37. Friedrich von Bömches

Cine-i ?

Ulei pe pânză, 140 x 105,5 cm

Semnat stânga sus cu negru: Bomches, datat: (19)71

Nr. inv. 2140

Expoziții: Friedrich von Bömches 2006, MAB, 2006

Bibliografie: Friedrich von Bömches 2006, il. 1, nr. cat. 1

38. Friedrich von Bömches

Toledo

Semnat dreapta jos, zgâriat în pastă: Bomches, datat: (19)77

Nr. inv. 2469

Expoziții: Friedrich von Bömches, MAB, 2006

33. Eduard Morres

Im Hof des Kastells von Kleinschenk

Öl auf Leinwand, 73 x 107 cm

Signiert links unten mit Dunkelgrün: E Morres, datiert: 1958

Inv.nr. 662

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Popica 2008a, Kat.nr. 34

34. Hans Hermann

Die Kirchenburg aus Honigberg

Öl auf Leinwand, 49,3 x 60 cm

Signiert rechts unten mit Schwarz: HANS HERMANN, datiert: 1961

Inv.nr. 1602

Ausstellungen: Hans Hermann, KMK, 2005

Bibliographie: Buta, Nr. 127 S. 52; Hans Hermann 2005, Kat.nr. 73

35. Artur Leiter

Die Brücke von Ilieni

Öl auf Leinwand, 100 x 120,3 cm

Signiert links unten mit Rötlichbraun: Leiter A, datiert: (1)963

Inv.nr. 1272

Ausstellungen: Leiter, KMK, 2004

Bibliographie: Buta Nr. 172 S. 57; Banner 1999, S. 63, Il. S. 78; Artur Leiter 2004

36. Kaspar Lukas Teutsch

Landschaft

Öl auf Leinwand, 72 x 94 cm

Signiert rechts unten mit Schwarz: KTeutsch, datiert: (19)69

Inv.nr. 2022

37. Friedrich von Bömches

Wer da?

Öl auf Leinwand, 140 x 105,5 cm

Signiert links unten mit Schwarz: Bomches, datiert: (19)71

Inv.nr. 2140

Ausstellungen: Friedrich von Bömches 2006, KMK, 2006

Bibliographie: Friedrich von Bömches 2006, Il. 1, Kat.nr. 1

38. Friedrich von Bömches

Toledo

Signiert rechts unten, in die Farbe eingekratzt: Bomches, datiert: (19)77

Inv.nr. 2469

Ausstellungen: Friedrich von Bömches, KMK, 2006

Bibliografie: Hașdeu, Lungu 2001, il. p. 83; Friedrich von Bömches 2006, il. 13, nr. cat. 13

39. Artur Leiter

Odihnă

Ulei pe pânză, 100 x 120,3 cm

Semnat stânga jos cu albastru: Leiter A, datat: (19)78

Nr. inv. 2629

Expoziții: Leiter, MAB, 2004

Bibliografie: Artur Leiter 2004

Bibliographie: Hașdeu, Lungu 2001, Il. S. 83; Friedrich von Bömches 2006, Il. 13, Kat.nr. 13

39. Artur Leiter

Ruhe

Öl auf Leinwand, 100 x 120,3 cm

Signiert links unten mit Blau: Leiter A, datiert: (19)78

Inv.nr. 2629

Ausstellungen: Leiter, KMK, 2004

Bibliographie: Artur Leiter 2004

Acuarelă

40. Fr. Georg Fuhrman

Brașovul în vechime

Acuarelă pe hârtie, 45 x 69,3 cm

Semnat dreapta jos: Fr. Georg Fruhmann pinxit, datat:1829

Nr. inv. 252

Expoziții: Colecția de grafică, MAB, 2008-2009; Brașovul în imagini, MAB, 2010

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, il. 1 p. 1; Popica 2009, p. 475, il. p. 486; Zamfir 2010, nr. cat. 29

Aquarelle

40. Fr. Georg Fuhrman

Das alte Kronstadt

Aquarell auf Papier, 45 x 69,3 cm

Signiert rechts unten: Fr. Georg Fruhmann pinxit, datiert:1829

Inv.nr. 252

Ausstellungen: Colecția de grafică, KMK, 2008-2009; Brașovul în imagini, KMK, 2010

Bibliographie: Muzeul de Artă Brașov 2003, Il. 1 S. 1; Popica 2009, S. 475, Il. S. 486; Zamfir 2010, Kat.nr. 29

41. Robert Krabs

Hotelul „La Împăratul romanilor”

Acuarelă pe hârtie, 30 x 22 cm

Nesemnat, nedatat (1860)

Nr. inv. 485

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, il. 3, p. 3

41. Robert Krabs

Das Hotel „Römischer Kaiser”

Aquarell auf Papier, 30 x 22 cm

Unsigniert, undatiert (1860)

Inv.nr. 485

Bibliographie: Muzeul de Artă Brașov 2003, Il. 3, S. 3

42. Wilhelm Kamner

Schitul Ialomicioara

Acuarelă pe hârtie, 31,5 x 26,2 cm

Semnat în partea inferioară central: WKamner, datat: 1863

Nr. inv. 305

Bibliografie: Popica 2006, p. 95, il. 10 p. 99

42. Wilhelm Kamner

Kloster Ialomicioara

Aquarell auf Papier, 31,5 x 26,2 cm

Signiert im unteren Teil Mitte: WKamner, datiert: 1863

Inv.nr. 305

Bibliographie: Popica 2006, S. 95, Il. 10 S. 99

GRAFICĂ

43. A. H. (Andreas Hermann)

Sámuel Köleséri

Gravură cu dăltița, 14,2 x 8,4, 14,6 x 8,7 18,8 x 12,9 cm

Semnat dreapta jos: A. H. sc. Cibini, nedatat (1717)

Nr. inv. 1199

Inscripții: Samuel Köleseri de Keres-eer; Hunniaplantavit Brilo Belga & Teutorigavit/Dacia post Civem ceu proprium coliiit/Atq auxit Magnus quem Cæsar honoribus hujus./Effigiem, tarita cerne sub Effigie./Franciscus P. Papai pater/Fautori suo. p.

Bibliografie: Bielz 1947, p. 12; Ordeanu 1996, p. 95

44. Franz Neuhauser cel Tânăr

Apollonia Hirscher

Litografie, 25 x 20,7, 45,6 x 31,8 cm

Semnat stânga jos: Fr. Neuhauser del, datat: 1822

Nr. inv. 1199

Inscripții: Apollonia des Kroner Richters Lucas Hirscher/Wittwe Stifterinn dieses Zunftbäudes/das Originalgemälde befindet sich auf dem Rathause in Cronstadts

Expoziții: Colecția de grafică, MAB, 2008-2009; Brașovul în imagini, MAB, 2010

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 488 p. 43; Klein 1998, p. 131; Popica 2009, p. 474, 480; Zamfir 2010, il. p. 18, nr. cat. 21

45. Franz Neuhauser cel Tânăr

Lukas Hirscher

Litografie, 25 x 20, 45 x 31,5 cm

Semnat stânga jos: Fr. Neuhauser del, datat: 1822

Nr. inv. 1199

Inscripții: Lucas Hirscher/dem Originalgemälde aus der Baron Brukenthalischen Sammlung

Expoziții: Colecția de grafică, MAB, 2008-2009; Brașovul în imagini, MAB, 2010

Bibliografie: Bielz 1936, nr. 487 p. 43; Popica 2009, p. 474, 480, il. p. 484; Pungă 2009, p. 37, il. p. 378; Zamfir 2010, nr. cat. 22

46. Georg Gottlieb Schnell

Orășeană săsoaică din secolul XVIII Litografie colorată,

13 x 19,6, 15,2 x 10,9, 20,3 x 16,2 cm

Semnat: stânga jos, Schnell del./dreapta jos, Lith u Gedr. b. MR Toma in Wien, nedatat (1830-1842)

Nr. inv. 534

Inscripții: Eine Sächsische Bürgerin/aus dem 18ten Jahrhundert.

Bibliografie: Bielz 1947, p. 23; Klein 2006, p. 96; Popica 2009, p. 475

GRAFIK

43. A. H. (Andreas Hermann)

Sámuel Köleséri

Kupferstich, 14,2 x 8,4, 14,6 x 8,7, 18,8 x 12,9 cm

Signiert rechts unten: A. H. sc. Cibini, undatiert (1717)

Inv.nr. 1199

Inscripții: Samuel Köleseri de Keres-eer; Hunniaplantavit Brilo Belga & Teutorigavit/Dacia post Civem ceu proprium coliiit/Atq auxit Magnus quem Cæsar honoribus hujus./Effigiem, tarita cerne sub Effigie./Franciscus P. Papai pater/Fautori suo. p.

Bibliographie: Bielz 1947, S. 12; Ordeanu 1996, S. 95

44. Franz Neuhauser der Jüngere

Apollonia Hirscher

Lithographie, 25 x 20,7, 45,6 x 31,8 cm

Signiert links unten: Fr. Neuhauser del, datiert: 1822

Inv.nr. 1199

Inscripții: Apollonia des Kroner Richters Lucas Hirscher/Wittwe Stifterinn dieses Zunftbäudes/das Originalgemälde befindet sich auf dem Rathause in Cronstadts

Ausstellungen: Colecția de grafică, KMK, 2008-2009; Brașovul în imagini, KMK, 2010

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 488 S. 43; Klein 1998, S. 131; Popica 2009, S. 474, 480; Zamfir 2010, il. S. 18, Kat.nr. 21

45. Franz Neuhauser cel Tânăr

Lukas Hirscher

Lithographie, 25 x 20, 45 x 31,5 cm

Signiert links unten: Fr. Neuhauser del, datat: 1822

Inv.nr. 1199

Inscripții: Lucas Hirscher/dem Originalgemälde aus der Baron Brukenthalischen Sammlung

Ausstellungen: Colecția de grafică, KMK, 2008-2009; Brașovul în imagini, KMK, 2010

Bibliographie: Bielz 1936, Nr. 487 S. 43; Popica 2009, S. 474, 480, il. S. 484; Pungă 2009, S. 37, Il. S. 378; Zamfir 2010, Kat.nr. 22

46. Georg Gottlieb Schnell

Sächsische Bürgerin aus dem XVIII. Jh. kolorierte Lithographie,

13 x 19,6, 15,2 x 10,9, 20,3 x 16,2 cm

Signiert: links unten, Schnell del./rechts unten, Lith u Gedr. b. MR Toma in Wien, undatiert (1830-1842)

Inv.nr. 534

Inscripții: Eine Sächsische Bürgerin/ aus dem 18ten Jahrhundert.

Bibliographie: Bielz 1947, S. 23; Klein 2006, S. 96; Popica 2009, S. 475

47. Georg Gottlieb Schnell

Un orășean sas din secolul al XVIII-lea

Litografie colorată, 13 x 19,7, 15 x 10,8, 20,2 x 16,3 cm

Semnat: stânga jos, Schnell del./dreapta jos, Lith u Gedr. b. MR
Toma in Wien, nedatat (1830-1842)

Nr. inv. 534

Inscripții: Ein Sächsischer Bürger/aus dem 18ten Jahrhundert.

Expoziții: Brașovul în imagini, MAB, 2010

Bibliografie: Bielz 1947, p. 23; Klein 2006, p. 96; Popica 2009, p. 475; Zamfir 2010, nr. cat. 23

48. Theodor Glatz

Șteamp din Roșia Montană

Litografie, 17 x 23,2, 23 x 28,7 cm

Semnat: stânga jos, Gezeichnet auf Stein von Th. Glatz/dreapta jos,
Lith des ref Kolleg in Klausenb., nedatat (cca. 1850)

Inv. nr. 825

Bibliografie: Popica 2009, p. 476, 479, il. p. 486

49. Ludwig Friedrich Schuller

Portretul lui Karl Steinler

Litografie, 21,5 x 15,4 cm

Semnat: stânga jos, Lith. Vayron, r. Galande, 51/dreapta jos,
Schuller, datat: 1851

Nr. inv. 520

Bibliografie: Popica 2009, p. 477, 480

50. Wilhelm Kamner

Portret de bărbat (Johann Schuller)

Litografie, 27,3 x 18,3 cm

Semnat: lateral stânga, WKamner/dreapta jos, DRUCK V. I. HALLER
WIEN, datat: 1859

Nr. inv. 1199

Inscripții: JH Schuller

Bibliografie: Popica 2006, p. 94, il. 4 p. 98; Popica 2009, p. 477, 480

51. E. K. (Ernst Kühlbrandt ?)

Râșnov

Tuș și laviu cu accente de cretă albă

Semnat dreapta jos: E.K., datat: 1891

Nr. inv. 822.

Bibliografie: Popica 2009, p. 477, 480, il. 11 p. 489

47. Georg Gottlieb Schnell

Sächsischer Bürger aus dem XVIII. Jh.

kolorierte Lithographie, 13 x 19,7, 15 x 10,8, 20,2 x 16,3 cm

Signiert: links unten, Schnell del./rechts unten, Lith u Gedr. b. MR
Toma in Wien, undatiert (1830-1842)

Inv.nr. 534

Inscripții: Ein Sächsischer Bürger/aus dem 18ten Jahrhundert.

Ausstellungen: Brașovul în imagini, KMK, 2010

Bibliographie: Bielz 1947, S. 23; Klein 2006, S. 96; Popica 2009, S. 475; Zamfir 2010, Kat.nr. 23

48. Theodor Glatz

Stampfmühle aus Roșia Montană

Lithographie, 17 x 23,2, 23 x 28,7 cm

Signiert: links unten, Gezeichnet auf Stein von Th. Glatz/rechts
unten, Lith des ref Kolleg in Klausenb., undatiert (um 1850)

Inv.nr. 825

Bibliographie: Popica 2009, S. 476, 479, il. S. 486

49. Ludwig Friedrich Schuller

Bildnis des Karl Steinler

Lithographie, 21,5 x 15,4 cm

Signiert: links unten, Lith. Vayron, r. Galande, 51/rechts unten,
Schuller, datiert: 1851

Inv.nr. 520

Bibliographie: Popica 2009, S. 477, 480

50. Wilhelm Kamner

Männerbildnis (Johann Schuller)

Lithographie, 27,3 x 18,3 cm

Signiert: seitlich links, WKamner/rechts unten, DRUCK V. I. HALLER
WIEN, datiert: 1859

Inv.nr. 1199

Inscripții: JH Schuller

Bibliographie: Popica 2006, S. 94, il. 4 S. 98; Popica 2009, S. 477, 480

51. E. K. (Ernst Kühlbrandt ?)

Rosenau

Tusche und Lavierung mit weißer Kreide gehöht

Signiert rechts unten: E.K., datiert: 1891

Inv.nr. 822.

Bibliographie: Popica 2009, S. 477, 480, il. 11 S. 489

52. E. K. (Ernst Kühlbrandt ?)

Cetatea Râșnov, fântâna

Tuș și laviu

Semnat dreapta jos: E. K., datat: 1891

Nr. inv. 823

Inscripții: Burghof mit dem tiefen Brunnen.

Bibliografie: Popica 2009, p. 477, 480

53. Josef Teutsch

Cetatea Râșnov, latura sudică

Laviu, 20,7 x 26,6 cm

Semnat stânga jos: Nach d. Nat. gez. v. J. T., nedatat (1892)

Nr. inv. 820

Bibliografie: Popica 2009, p. 477, 481

54. Josef Teutsch

Biserica din Saschiz

Laviu, 27,8 x 18,7 cm,

Semnat stânga jos: Jos. Teutsch, nedatat (cca. 1890-1900)

Nr. inv. 907

Bibliografie: Popica 2009, p. 477, 481

55. Emerich Tamás

Călăreț în pădure

Mezzotinta, 8 x 7,8, 9 x 7,8, 28,1 x 19 cm

Nesemnat, nedatat (cca. 1900)

Nr. inv. 916

Expoziții: Emerich Tamás, MAB, 2001

Bibliografie: Emerich Tamás 2001, p. 15, il. p. 84, nr. cat. 293;

Popica 2009, p. 479, 481

56. Emerich Tamás

Bastionul Țesătorilor

Creion cu accente de cretă albă pe hârtie, 60,2 x 46 cm

Nesemnat, nedatat (1901)

Nr. inv. 97

Expoziții: Emerich Tamás, MAB, 2001; Colecția de grafică, MAB, 2009-2010; Brașovul în imagini, MAB, 2010

Bibliografie: Nadin 1975, il.; Emerich Tamás 2001, p. 15, il. p. 59, nr. cat. 279; Muzeul de Artă Brașov 2003, il. 8; Popica 2009, p. 479, 481; Zamfir 2010, nr. cat. 69

52. E. K. (Ernst Kühlbrandt ?)

Rosenauer Burg, Brunnen

Tusche und Lavierung

Signiert rechts unten: E. K., datiert: 1891

Inv.nr. 823

Inschriften: Burghof mit dem tiefen Brunnen.

Bibliographie: Popica 2009, S. 477, 480

53. Josef Teutsch

Rosenauer Burg, Südeite

Lavierung, 20,7 x 26,6 cm

Signiert links unten: Nach d. Nat. gez. v. J. T., undatiert (1892)

Inv.nr. 820

Bibliographie: Popica 2009, S. 477, 481

54. Josef Teutsch

Die Kirche von Keisd

Lavierung, 27,8 x 18,7 cm,

Signiert links unten: Jos. Teutsch, undatiert (etwa 1890-1900)

Inv.nr. 907

Bibliographie: Popica 2009, S. 477, 481

55. Emerich Tamás

Reiter im Wald

Mezzotinto, 8 x 7,8, 9 x 7,8, 28,1 x 19 cm

Unsigniert, undatiert (cca. 1900)

Inv.nr. 916

Ausstellungen: Emerich Tamás, KMK, 2001

Bibliographie: Emerich Tamás 2001, S. 15, Il. S. 84, Kat.nr. 293;

Popica 2009, S. 479, 481

56. Emerich Tamás

Weberbastei

Bleistift auf Papier mit weißer Kreide gehöhnt, 60,2 x 46 cm

Unsigniert, undatiert (1901)

Inv.nr. 97

Ausstellungen: Emerich Tamás, KMK, 2001; Colecția de grafică, KMK, 2009-2010; Brașovul în imagini, KMK, 2010

Bibliographie: Nadin 1975, Il.; Emerich Tamás 2001, S. 15, Il. S. 59, Kat.nr. 279; Muzeul de Artă Brașov 2003, Il. 8; Popica 2009, S. 479, 481; Zamfir 2010, Kat.nr. 69

57. Hans Hermann*Poveste*

Vernis moale, 17,5 x 13,5, 19,5 x 14,5, 33 x 20,9 cm

Semnat dreapta jos în creion: HansHerman, datat: 1913

Nr. inv. 1475

58. Hans Bulhardt*Peisaj*

Cărbune pe hârtie, 84,4 x 58,3 cm

Semnat stânga jos: HBulhardt, datat: 1917

Nr. inv. 817

Bibliografie: Muzeul de Artă Braşov 2003, il. 7; Popica 2007, p. 155, il. 6 p. 158

59. Hans Mattis-Teutsch*Brazi*

Linogravură, 23 x 17,3, 24 x 18 cm

Semnat dreapta jos în câmp: MT, datat: (19)17

Nr. inv. 1912

Expoziții: Mattis-Teutsch, MAB 1984; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapesta, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Banner 1970, il. p. 7; Nadin 1975, il; Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. D 23, il.; Almási 2003, il. p. 16; nr. 49; Mattis-Teutsch 2009, il. p. 57, nr. cat. 39

60. Hans Mattis-Teutsch*Compoziție*

Linogravură, 20,3 x 20,4, 21,2 x 21,5 cm

Nesemnat, nedatat (1919)

Nr. inv. 1903

Expoziții: Mattis-Teutsch, MAB 1984; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Banner 1970, il. p. 11; Almási 2003, il. p. 28, nr. 86; Mattis-Teutsch 2009, il. p. 60, nr. cat. 42

61. Hans Mattis-Teutsch*Compoziție cu figuri*

Linogravură, 26,5 x 24,2 cm

Nesemnat, nedatat (1919)

Nr. inv. 1908

Expoziții: Mattis-Teutsch, MAB, 1984; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapesta, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Banner 1970, il. p. 11; Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. D 35, il; Almási 2003, nr. 90; Mattis-Teutsch 2009, il. p. 45, nr. cat. 44

57. Hans Hermann*Erzählung*

Weicher Firnis, 17,5 x 13,5, 19,5 x 14,5, 33 x 20,9 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: HansHerman, datiert: 1913

Inv.nr. 1475

58. Hans Bulhardt*Landschaft*

Kohle auf Papier, 84,4 x 58,3 cm

Signiert links unten: HBulhardt, datiert: 1917

Inv.nr. 817

Bibliographie: Muzeul de Artă Braşov 2003, Il. 7; Popica 2007, S. 155, Il. 6 S. 158

59. Hans Mattis-Teutsch*Tannen*

Linolschnitt, 23 x 17,3, 24 x 18 cm

Signiert rechts unten: MT, datiert: (19)17

Inv.nr. 1912

Ausstellungen: Mattis-Teutsch, KMK 1984; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapest, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Banner 1970, Il. S. 7; Nadin 1975, Il; Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. D 23, il.; Almási 2003, Il. S. 16; Nr. 49; Mattis-Teutsch 2009, Il. S. 57, Kat.nr. 39

60. Hans Mattis-Teutsch*Komposition*

Linolschnitt, 20,3 x 20,4, 21,2 x 21,5 cm

Unsigniert, undatiert (1919)

Inv.nr. 1903

Ausstellungen: Mattis-Teutsch, KMK 1984; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliografie: Banner 1970, Il. S. 11; Almási 2003, Il. S. 28, Nr. 86; Mattis-Teutsch 2009, Il. S. 60, Kat.nr. 42

61. Hans Mattis-Teutsch*Komposition mit Figuren*

Linolschnitt, 26,5 x 24,2 cm

Unsigniert, undatiert (1919)

Inv.nr. 1908

Ausstellungen: Mattis-Teutsch, KMK, 1984; Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München, Budapest, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Banner 1970, Il. S. 11; Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. D 35, Il; Almási 2003, Nr. 90; Mattis-Teutsch 2009, Il. S. 45, Kat.nr. 44

62. Ernst Honigberger*Cap de bătrân*

Litografie, 19, 2 x 19, 43,3 x 32,4 cm

Semnat dreapta jos în câmp EHo, datat: (19)20

Nr. inv.103

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, nr. 41, il. p. 40; Popica 2008a, nr. cat. 23

63. Hans Mattis-Teutsch*Compoziție verticală*

Linogravură, 23,1 x 16,1, 24,5 x 17,5 cm

Nesemnat, nedatat (1920)

Nr. inv. 1909

Expoziții: Mattis-Teutsch, MAB 1984; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Almási 2003, nr. 106; Mattis-Teutsch 2009, il. p. 46, nr. cat. 45

64. Hans Hermann*Sibiu - Piața Fingerling*

Gravură cu dălțița, 15,3 x 11, 16 x 11,3, 30 x 25 cm

Semnat dreapta jos în creion: HansHermann, datat: 1923

Nr. inv. 1459

65. Hans Hermann*Sibiul de altădată*

Acvaforțe, 28,8 x 24,8, 29 x 25, 39 x 33,5 cm

Semnat dreapta jos cu creionul: HansHerman, datat: 1926

Nr. inv. 1540

Expoziții: Hans Hermann, MAB, 2005

Bibliografie: Hans Hermann 2005, il. 1, nr. cat. 3

66. Fritz Kimm*La arat*

Cărbune pe hârtie, 63 x 48 cm

Semnat stânga jos cu negru: KIMM, datat: (19)27

Nr. inv. 506

Expoziții: Avangarda Artistică, MAB, 2005; Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, nr. 15, il. p. 15; Popica 2008a, nr. cat. 32

62. Ernst Honigberger*Kopfeines alten Mannes*

Lithographie, 19, 2 x 19, 43,3 x 32,4 cm

Signiert rechts unten im Feld: EHo, datiert: (19)20

Inv.nr. 103

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, Nr. 41, Il. S. 40; Popica 2008a, Kat.nr. 23

63. Hans Mattis-Teutsch*Vertikale Komposition*

Linolschnitt, 23,1 x 16,1, 24,5 x 17,5 cm

Unsigniert, undatiert (1920)

Inv.nr. 1909

Ausstellungen: Mattis-Teutsch, KMK 1984; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Almási 2003, Nr. 106; Mattis-Teutsch 2009, Il. S. 46, Kat.nr. 45

64. Hans Hermann*Hermannstadt - Fingerlingsplatz*

Kupferstich, 15,3 x 11, 16 x 11,3, 30 x 25 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: Hans Hermann, datiert: 1923

Inv.nr. 1459

65. Hans Hermann*Alt-Hermannstadt*

Aquaforțe, 28,8 x 24,8, 29 x 25, 39 x 33,5 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: HansHerman, datiert: 1926

Inv.nr. 1540

Ausstellungen: Hans Hermann, KMK, 2005

Bibliographie: Hans Hermann 2005, Il. 1, Kat.nr. 3

66. Fritz Kimm*Beim Pflügen*

Kohle auf Papier, 63 x 48 cm

Signiert links unten mit Schwarz: KIMM, datiert: (19)27

Inv.nr. 506

Ausstellungen: Avangarda artistică, KMK, 2005; Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Muzeul de Artă Brașov 2003, Nr. 15, Il. S. 15; Popica 2008a, Kat.nr. 32

67. Friedrich Miess*Autoportret*

Cărbune pe hârtie, 55,7 x 39 cm

Semnat stânga jos: Miess, nedatat (cca. 1930)

Nr. inv. 213

Expoziții: Friedrich Miess, MAB, 2004; Colecția de grafică, MAB, 2009-2010

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, il. 6, p. 6;

Friedrich Miess 2004

68. Hans Hermann*Casa Sfatului*

Acvaforte, 25,9 x 20,5, 27 x 21,4, 40 x 32,4 cm

Semnat dreapta jos în creion: H. Hermann,

nedatat (1920-1940)

Nr. inv. 108

Expoziții: Hans Hermann, MAB, 2005; Brașovul în imagini, MAB, 2010

Bibliografie: Bielz 1956, il. 28; Hans Hermann 2005, il. 1, nr. cat. 3;

Zamfir 2010, nr. cat. 59

69. Hans Hermann*Colțul primăriei vechi din Sibiu*

Gravură cu ac, 15,3 x 11, 16 x 11,3, 30 x 25 cm

Semnat dreapta jos în creion: H. Hermann, datat:1940

Nr. inv. 945

70. Hermann Morres*Autoportret*

Grafit și accente de cretă albă, 48,6 x 34,8 cm

Semnat dreapta jos: H. Morres, datat: 1956

Nr. inv. 3080

71. Margarete Depner*Cap de fetiță*

Cărbune pe hârtie, 48,4 x 35 cm

Semnat dreapta jos în câmp: G.D., datat: 1958

Nr. inv. 1569

Expoziții: Retrospectiva M. Depner, MAB, 1975; Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Retrospectiva M. Depner 1975, nr. cat. 13; Popica 2008a, nr. cat. 12

67. Friedrich Miess*Selbstbildnis*

Kohle auf Papier, 55,7 x 39 cm

Signiert links unten: Miess, undatiert (um 1930)

Inv.nr. 213

Ausstellungen: Friedrich Miess, KMK, 2004; Colecția de grafică, KMK, 2009-2010

Bibliographie: Muzeul de Artă Brașov 2003, Il. 6, S. 6;

Friedrich Miess 2004

68. Hans Hermann*Das Rathaus*

Aquaforte, 25,9 x 20,5, 27 x 21,4, 40 x 32,4 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: H. Hermann,

undatiert (1920-1940)

Inv.nr. 108

Ausstellungen: Hans Hermann, KMK, 2005; Brașovul în imagini, KMK, 2010

Bibliographie: Bielz 1956, Il. 28; Hans Hermann 2005, Il. 1, Kat.nr.3;

Zamfir 2010, Kat.nr. 59

69. Hans Hermann*Ecke des Alten Rathauses in Hermannstadt*

Kaltnadel, 15,3 x 11, 16 x 11,3, 30 x 25 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: H. Hermann, datiert: 1940

Inv.nr. 945

70. Hermann Morres*Selbstbildnis*

Graphit mit weißer Kreide gehöht, 48,6 x 34,8 cm

Signiert rechts unten: H. Morres, datiert: 1956

Inv.nr. 3080

71. Margarete Depner*Mädchenkopf*

Kohle auf Papier, 48,4 x 35 cm

Signiert rechts unten im Feld: G.D., datiert: 1958

Inv.nr. 1569

Ausstellungen: Retrospectiva M. Depner, KMK, 1975; Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Retrospectiva M. Depner 1975, Kat.nr. 13; Popica 2008a, Kat.nr. 12

72. Harald Meschendörfer*Dealul*

Tehnică mixtă pe hârtie, 58,4 x 63,4 cm

Semnat dreapta jos cu creion: M, datat: (19)71

Nr. inv. 2206

Expoziții: Colecția de grafică, MAB, 2008-2009

72. Harald Meschendörfer*Der Hügel*

Mischtechnik auf Papier, 58,4 x 63,4 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: M, datiert: (19)71

Inv.nr. 2206

Ausstellungen: Colecția de grafică, KMK, 2008-2009

73. Friedrich von Bömches*Țărancă*

Tuș pe hârtie, 70 x 50 cm

Semnat dreapta jos cu creion: Bomches, datat: (19)72

Nr. inv. 3054

Expoziții: Friedrich von Bömches, MAB, 2006

Bibliografie: Muzeul de Artă Brașov 2003, nr. 50, il. p. 48; Friedrich von Bömches 2006, il. 33, nr. cat. 33

73. Friedrich von Bömches*Bäuerin*

Tusche auf Papier, 70 x 50 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: Bomches, datiert: (19)72

Inv.nr. 3054

Ausstellungen: Friedrich von Bömches, KMK, 2006

Bibliographie: Muzeul de Artă Brașov 2003, Nr. 50, Il. S. 48; Friedrich von Bömches 2006, Il. 33, Kat.nr. 33

74. Ortwin Gerald Weiss*Polarități III*

Acvaforte și acvatinta, 49,5 x 34,5, 69,7 x 49,5 cm

Semnat dreapta jos cu creion: GWeiß, nedatat (cca. 1977)

Nr. inv. 3345

74. Ortwin Gerald Weiss*Polaritäten III*

Aquaforce und Aquatinta, 49,5 x 34,5, 69,7 x 49,5 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: GWeiß, undatiert (um 1977)

Inv.nr. 3345

75. Helfried Weiss*Bivoli în fața cetății Viscri*

Xilogravură, 35,7 x 25,5, 63,8 x 47,5 cm

Semnat dreapta jos cu creion: HWeiß, nedatat (cca. 1990-2000)

Nr. inv. 4056

Expoziții: Helfried Weiss, MAB, 2006

Bibliografie: Helfried Weiss 2006, nr. cat. 46, il.

75. Helfried Weiss*Büffel vor der Weißkircher Kirchenburg*

Holzschnitt, 35,7 x 25,5, 63,8 x 47,5 cm

Signiert rechts unten mit Bleistift: HWeiß, undatiert (um 1990-2000)

Inv.nr. 4056

Ausstellungen: Helfried Weiss, KMK, 2006

Bibliographie: Helfried Weiss 2006, Kat.nr. 46, Il.

Caiete de schițe**76. Wilhelm Kamner***Album de schițe*

Creion, 14 x 21 cm

Cca. 1854-1856

Nr. inv. 890

Bibliografie: Popica 2006, pp. 95-96

Skizzenhefte**76. Wilhelm Kamner***Skizzenheft*

Bleistift, 14 x 21 cm

etwa 1854-1856

Inv.nr. 890

Bibliographie: Popica 2006, S. 95f.

77. Wilhelm Kamner*Album de schițe*

Creion, 13 x 19,5 cm

77. Wilhelm Kamner*Skizzenheft*

Bleistift, 13 x 19,5 cm

Cca. 1860-1875
Nr. inv. 890
Bibliografie: Popica 2006, p. 93

78. Hans Bulhardt

Album cu desene

Diverse tehnici grafice, 23,5 x 30 cm

1879 - 1935

Nr. inv. 691

Inscripții: Aus meinen skizzenbüchern/ zum 24.III.1927/
Bulhardt/1927

Bibliografie: Popica 2007, pp. 154-156

etwa 1860-1875
Inv.nr. 890
Bibliographie: Popica 2006, S. 93

78. Hans Bulhardt

Heft mit Zeichnungen

Verschiedene grafische Techniken, 23,5 x 30 cm

1879 - 1935

Inv.nr. 691

Inschriften: Aus meinen skizzenbüchern/ zum 24.III.1927/
Bulhardt/1927

Bibliographie: Popica 2007, S. 154ff.

SCULPTURĂ

79. Emerich Tamás

Autoportret

Gips patinat, 57 x 41 x 22 cm

Nesemnăt, nedatată (cca. 1900)

Nr. inv. 94

Bibliografie: Roth 1906, p. 175

79. Emerich Tamás

Selbstbildnis

Patinierter Gips, 57 x 41 x 22 cm

Unsigniert, undatiert (um 1900)

Inv.nr. 94

Bibliographie: Roth 1906, S. 175

80. Hans Mattis-Teutsch

Meditație

Lemn lăcuit, 65 x 31 x 19 cm

Nesemnăt, nedatată (1918-1919)

Nr. inv. 1985

Expoziții: Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München,
Budapesta, 2001

Bibliografie: Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. S 7, il.

80. Hans Mattis-Teutsch

Meditation

Lackiertes Holz, 65 x 31 x 19 cm

Unsigniert, undatiert (1918-1919)

Inv.nr. 1985

Ausstellungen: Mattis-Teutsch und der Blaue Reiter, München,
Budapest, 2001

Bibliographie: Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. S 7, Il.

81. Hans Mattis-Teutsch

Ornament floral II

Gips pictat, 22,5 x 13 x 8 cm

Nesemnăt, nedatată (1919 -1920)

Nr. inv. 1989

Expoziții: Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München,
Budapesta, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. S 11, il.; Mattis-Teutsch
2009, nr. cat. 52, il. p. 72

81. Hans Mattis-Teutsch

Blumenornament II

Bemalter Gips, 22,5 x 13 x 8 cm

Unsigniert, undatiert (1919 -1920)

Inv.nr. 1989

Ausstellungen: Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München,
Budapest, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. S 11, Il.; Mattis-Teutsch
2009, Kat.nr. 52, il. S. 72

82. Hans Mattis-Teutsch

Nud

Lemn lăcuit negru, 57 x 6,3 x 8,5 cm

Semnat pe soclu, lateral

stânga: „MT”, nedatat (1928-1932)

Nr. inv. 1664

Expoziții: Mattis Teutsch und der Blaue Reiter, München,

Budapesta, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, MAB, 2009

Bibliografie: Mattis-Teutsch 2001, nr. cat. S28, il.; Mattis-Teutsch 2009, nr. cat. 59, il. p. 81

83. Hans Guggenberger

Portret de fată (Fiica artistului)

Gips, 25 x 20 x 15 cm

Nesemnat, nedatat (1930-1960)

Nr. inv. 876

Expoziții: Artiști Brașoveni Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Popica 2008a, nr. cat. 18, il.

84. Margarete Depner

Maternitate

Gips patinat, 76 x 25,5 x 11 cm

Nesemnat, nedatat (1930-1970)

Nr. inv. 3799

Expoziții: Retrospectiva M. Depner, MAB, 1975; Artiști Brașoveni

Uitați, MAB, 2008

Bibliografie: Retrospectiva M. Depner 1975, nr. cat. 14; Popica 2008a, nr. cat. 15, il.

82. Hans Mattis-Teutsch

Akt

Schwarz lackiertes Holz, 57 x 6,3 x 8,5 cm

Signiert auf dem Sockel, seitlich

links: „MT”, undatiert (1928-1932)

Inv.nr. 1664

Ausstellungen: Mattis-Teutsch und der Blaue Reiter, München,

Budapest, 2001; Mattis-Teutsch, artist al avangardei, KMK, 2009

Bibliographie: Mattis-Teutsch 2001, Kat.nr. S28, Il.; Mattis-Teutsch 2009, Kat.nr. 59, Il. S. 81

82. Hans Guggenberger

Mädchenbildnis (Die Tochter des Künstlers)

Gips, 25 x 20 x 15 cm

Unsigniert, undatiert (1930-1960)

Inv.nr. 876

Ausstellungen: Artiști Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Popica 2008a, Kat.nr. 18, Il.

84. Margarete Depner

Mutterschaft

Patiniert Gips, 76 x 25,5 x 11 cm

Unsigniert, undatiert (1930-1970)

Inv.nr. 3799

Ausstellungen: Retrospectiva M. Depner, KMK, 1975; Artiști

Brașoveni Uitați, KMK, 2008

Bibliographie: Retrospectiva M. Depner 1975, Kat.nr. 14; Popica 2008a, Kat.nr. 15, Il.

ABREVIERI

MAB – Muzeul de Artă Brașov

MNB – Muzeul Național Brukenthal

ABKÜRZUNGEN

KMK – Kunstmuseum Kronstadt

BNM – Brukenthal Nationalmuseum

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ /AUSWAHLBIBLIOGRAPHIE

I. Lucrări generale, dicționare/Graundlagenwerke, Wörterbücher

Bielz 1936 - Julius Bielz, *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen*, în/in „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, vol./Bd. XLIX, 1936.

Bielz 1947 - Julius Bielz, *Die Graphik in Siebenbürgen*, Sibiu/Hermannstadt, 1947.

Fota 1983 - Rodica Irimie-Fota, *Forme și culori. Artele plastice sibiene de la izvoare în contemporanitate*, Sibiu/Hermannstadt, Editura Revistei Transilvania/Verlag der Zeitschrift Transilvania, 1983.

Itu 1977 - Ion Itu, *Pictori sibiieni*, București/Bukarest, Editura Meridiane/Meridiane Verlag, 1977.

Ittu 2008 - Gudrun-Liane Ittu, *Tradiție, modernitate și avangardă în arta plastică a germanilor din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, reflectate în publicații*, București/Bukarest 2008, Editura Academiei Române/Verlag der Rumänischen Akademie.

Myss 1991 - Walter Myss, *Kunst in Siebenbürgen*, Innsbruck, Editura Wort und Welt/ Wort und Welt Verlag, 1991.

Myss 1993 - Walter Myss (coord./Hrsg.), *Lexikon der Siebenbürger Sachsen*, Editura Wort und Welt/Wort und Welt Verlag, Thaur bei Innsbruck, 1993.

Nadin 1975 - Mihai Nadin, *Pictori din Brașov*, București/Bukarest, Editura Meridiane/ Meridiane Verlag, 1975.

Prügel 2008 - Roland Prügel, *Im Zeichen der Stadt: Avantgarde in Rumänien 1920-1938*, Köln Weimar Wien, Editura Böhlau/Böhlau Verlag, 2008.

Pungă 2009 - Doina Pungă, *Grafica pe teritoriul României în secolul al XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*, București/Bukarest, Editura Oscar Print/Oscar Print Verlag, 2009.

Roth 1906 - Victor Roth, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, J. H. E. Heitz, 1906.

Roth 1934 - Victor Roth, *Die Deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Sibiu/Hermannstadt, 1934.

Sabău 2005 - Nicolae Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, vol. II/Bd. II, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Mega/Mega Verlag, 2005.

Stephani 1985 - Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), *Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze*, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985.

Udrescu 2003 - Doina Udrescu, *Arta germană din Transilvania în colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu (1800-1950), vol. I : Pictură, sculptură*, Sibiu/Hermannstadt, Forumul Democrat al Germanilor din România/Das Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien, 2003.

II. Cataloage de expoziție, ghiduri/Ausstellungskataloge, Kunstführer

Arta sub comunism 2011 - *Arta sub comunism. Arta oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)*, Editura Muzeului de Artă Brașov/ Verlag des Kunstmuseums Kronstadt, 2011.

Arthur Coulin 2010 - *Arthur Coulin*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, Muzeul Transilvănean Gundelsheim/Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, Brașov/Kronstadt, 2010.

Artur Leiter 2004 - *Artur Leiter*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, Editura Artfilco/Artfilco Verlag, 2004.

Bertalan 1969 - Karin Bertalan, *Expoziția comemorativă Arthur Coulin*, Muzeul Brukenthal Sibiu/Brukenthal Museum Hermannstadt, f.a./o.A. [1969].

Buta - Sanda Buta, *Peisajul în colecția Muzeului de Artă Brașov*, Brașov/Kronstadt, f.a./o.A.

Buta 1976 - Sanda-Maria Buta, *Portretul în colecția Muzeului de Artă Brașov*, Brașov/Kronstadt, 1976.

Confluente 2007 - *Confluente. Repere europene în arta transilvăneană*, Sibiu/Hermannstadt, 2007.

Culorile avangardei 2007 - *Culorile avangardei. Artă în România 1910-1950*, București/Bukarest, 2007.

Drăgănuș, Vasiu - Ovidia Drăgănuș, Dinu Vasiu, *Muzeul Regional, Galeria de Artă*, Brașov/Kronstadt, Sfatul Popular al Regiunii Brașov, Comitetul Regional pentru Cultură și Artă /Volksrat der Region Kronstadt, Regionalkomitee für Kultur und Kunst, f.a./o.A.

Emerich Tamás 2001 - *Emerich Tamás 1876-1901*, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, 2001.

Expoziție retrospectivă 1970 - *Expoziție retrospectivă cu prilejul aniversării a 85 de ani de la nașterea pictorului Prof. Hermann Morres*, Brașov/Kronstadt, 1970.

Friedrich Miess 2004 - *Friedrich Miess (1854-1935). Expoziție aniversară*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, Muzeul Național Brukenthal/ Brukenthal Nationalmuseum Hermannstadt, Brașov/Kronstadt, 2004.

Friedrich von Bömches 2006 - *Friedrich von Bömches*, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, Editura Artfilco/ Artfilco Verlag, 2006.

Hans Eder 2008 - *Hans Eder. Expoziție retrospectivă - 125 de ani de la naștere*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, 2008.

Hașdeu, Lungu 2001 - Titus N. Hașdeu, Alexandru Lungu (coord./Hrsg.), *Muzeul de Artă Brașov. Galeria Națională*, Brașov/Kronstadt, 2001.

Hans Hermann 2005 - *Hans Hermann*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, Editura Artfilco/Artfilco Verlag, 2005.

Helfried Weiss 2006 - *Helfried Weiss*, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, Editura Artfilco/Artfilco Verlag, 2006.

Influențe expresioniste 1991 – *Influențe expresioniste în pictura românească*, Muzeul Național de Artă /Nationales Kunstmuseum, Muzeul Colecțiilor de Artă/Museum der Kunstsammlungen, București/Bukarest, 1991.

Mattis-Teutsch 1968 - *Mattis-Teutsch - catalogul expoziției retrospective*, Brașov/Kronstadt, 1968.

Mattis-Teutsch 1971 - *Mattis-Teutsch - expoziție retrospectivă*, București/Bukarest, 1971.

Mattis-Teutsch 2001 - *Mattis-Teutsch und der Blaue Reiter*, München, 2001.

Mattis-Teutsch 2009 - *Mattis-Teutsch, artist al avangardei*, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, 2009.

Meisterwerke 2004 - *Meisterwerke der Klassischen Moderne in Siebenbürgen, Malerei aus der Zeit von 1900 bis 1950*, Muzeul Transilvănean Gundelsheim/Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, 2004.

Mesea 2005 - Iulia Mesea, *Pictura românească, secolul al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea*, Muzeul Național Brukenthal Sibiu/Brukenthal Nationalmuseum Hermannstadt, 2005.

Mesea 2010a - Iulia Mesea, *Muzeul Național Brukenthal. Galeria de Artă Românească*, Muzeul Național Brukenthal Sibiu/Brukenthal Nationalmuseum Hermannstadt, 2010.

Muzeul de Artă Brașov 2003 - *Muzeul de Artă Brașov. Colecția de grafică*, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, 2003.

Muzeul Național de Artă Cluj - *Muzeul Național de Artă Cluj. Galeria Națională*, Muzeul Național de Artă Cluj/Nationales

Kunstmuseum Klausenburg, f.a./o.A.

Pictori din Transilvania 2007 - *Pictori din Transilvania în centre artistice europene*, Sibiu/Hermannstadt, 2007

Popica 2008a - Radu Popica, *Artiști Brașoveni Uitați 1700-1950*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, 2008.

Popescu 2005 - Elena Popescu, *Pictura germană din Transilvania. Secolul al XVI-lea -începutul secolului al XIX-lea*, Muzeul Național Brukenthal Sibiu/Brukenthal Nationalmuseum Hermannstadt, 2005.

Popp 1983 - Anca Popp, *Hans Eder, 100 de ani de la naștere*, Muzeul Județean Brașov-Secția de Artă/Museum des Landkreises Kronstadt - Kunstabteilung, Brașov/Kronstadt, 1983.

Popp-Săndulescu 1974 - Anca Popp-Săndulescu, *Grafică veche și contemporană din colecția Muzeului Județean Brașov*, Brașov/Kronstadt, 1974.

Retrospectiva M. Depner 1975 - *Retrospectiva M. Depner*, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, 1975.

Vasiu 1972 - Dinu Vasiu, *Hans Eder, expoziție retrospectivă*, Muzeul Județean Brașov-Secția de Artă/Museum des Landkreises Kronstadt - Kunstabteilung, 1972.

Vasiu 1974 - *Octav Băncilă-Hans Eder*, Centrul de expoziții de Artă al RDG/Zentrum für Kunstausstellung der DDR, Berlin, 1974.

Zamfir 2010 - Anca Maria Zamfir, *Brașovul în imagini. Artă și document*, Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, 2010.

III. Monografii/Monographien

Almási 2001 - Almási Tibor, *The Other Mattis-Teutsch*, Győr/Raab, Editura Régió Art/Régió Art Verlag, 2001.

Almási 2003 - Almási Tibor, *Mättis-Teutsch, a grafikus*, Győr/Raab, Editura Régió Art/Régió Art Verlag, 2003.

Banner 1970 - Banner Zoltán, *Mattis-Teutsch*, București/Bukarest, Editura Meridiane/Meridiane Verlag, 1970.

Banner 1999 - Banner Zoltán, *Leiter Artur, Monografie în trei limbi*, 1999.

Bergel 1983 - Hans Bergel, *Heinrich Schunn: Ein Maler, sein Werk, seine Zeit*, Innsbruck, Editura Wort und Welt/Wort und Welt Verlag, 1983.

Bergel 1993 - Hans Bergel, *Kammermusik in Bronze und Stein, Der Bildhauer Hans Guggenberger*, Thaur bei Innsbruck, Editura Wort und Welt/Wort und Welt Verlag, 1993.

Bertalan 1982 - Karin Bertalan, *Hans Hermann*, București/Bukarest, Editura Kriterion/Kriterion Verlag, 1982.

Bielz 1956 - Julius Bielz, *Hans Hermann*, București/Bukarest, Editura de Stat pentru Literatură și Artă /Staatsverlag für Literatur und Kunst, 1956.

Deac 1985 - Mircea Deac, *Mattis-Teutsch și realismul constructiv/und der Konstruktive Realismus*, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985.

Ernst Honigberger - *Ernst Honigberger*, Wehr, f. a./o.A.

Fabritius-Dancu 1974 - Juliana Fabritius-Dancu, *Trude Schullerus*, București/Bukarest, Editura Kriterion/Kriterion Verlag, 1974.

Fabritius-Dancu 1984 - Juliana Fabritius-Dancu, *Harald Meschendörfer*, București/Bukarest, Editura Kriterion/Kriterion Verlag, 1984.

Fischer 2011 - Lisa Fischer, *Wiederentdeckt. Margarete Depner (1885-1970) Meisterin des Porträts der Siebenbürgischen Klassischen Moderne*, Wien, Böhlau Verlag, 2011.

Friedrich von Bömches-*Friedrich von Bömches. Leben und Schicksal*, Wiehl, Editura Gronenberg/Gronenberg Verlag, f.a./o.A.

Ittu 2011 - Gudrun-Liane Ittu, *The Avant-Garde Artist/Artistul avangardist/Der Avantgardekünstler – Hans Mattis-Teutsch – His Work and Thought/Opera și gândirea/Sein künstlerisches Oeuvre und kunsttheoretisches Denken*, Sibiu/Hermannstadt, Editura Universității „Lucian Blaga”/Verlag der Lucian-Blaga Universität, 2001.

Krasser 1970 - Harald Krasser, *Arthur Coulin*, București/Bukarest, Editura Meridiane/Meridiane Verlag, 1970.

Nadin 1973 - Mihai Nadin, *Hans Eder*, București/Bukarest, Editura Meridiane/Meridiane Verlag, 1973.

Möckel 2005 - Andreas Möckel, Gerhard Möckel (coord./Hrsg.), *Trude Schullerus: 1889-1981. Eine Siebenbürgische Malerin*, Sibiu/Hermannstadt, Editura Hora/Hora Verlag, 2005.

Schlandt 1993 - Hermann W. Schlandt, *Helfried Weiss*, München, Editura Südostdeutsches Kulturwerk/ Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1993.

Stephani 2006 - Brigitte Stephani, *Eduard Morres, Ein siebenbürgischer Künstler (1884-1980)*, Heidelberg, Asociația pentru Cultura și Civilizația din Transilvania/Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V., 2006.

Szabó 1983 - Szabó Júlia, *Máttis-Teutsch János*, Budapesta/Budapest, Editura Corvina/Corvina Verlag, 1983.

Șerban 1975 - Raoul Șerban, *Friedrich Bömches*, București/Bukarest, Editura Meridiane/Meridiane Verlag, 1975.

Wühr 1964a - Hans Wühr, *Ernst Honigberger*, München, Heino F. von Damnitz, 1964.

Wühr 1964b - Hans Wühr, *Fritz Kimm*, München, Editura Asociației pentru Cultura Sudestropoană /Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1964.

IV. Studii, articole/Studien, Beiträge

Almási 2009 - Almási Tibor, *Hans Mattis-Teutsch, graficianul*, în/in „Mattis-Teutsch, artist al avangardei” (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, 2009.

Banciu 1937 - Axente Banciu, *Pictorul Hans Bulhardt*, în/in „Țara Bârsei”, IX, noiembrie-decembrie 1937/November - Dezember 1937, Nr. 6, pp./S. 546-550.

Bielz 1956 - Julius Bielz, *Familia pictorilor Neuhauser și începuturile peisagisticii transilvănene*, în/in „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, 1956, III, Nr. 1-2, pp./S. 318-332.

Bielz 1970 - Julius Bielz, *Ein Hermannstädter Malerkreis um 1850*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XIII, 1970, Nr. 1, pp./S. 37-66.

Bielz 1985 - Julius Bielz, *Johann Martin Stock, Siebenbürgischer Bildnismaler des 18. Jahrhunderts*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 141-146.

Dancu 1985 - Juliana Dancu, „*Kein welches Blatt an ihren Blumen...*”. *Trude Schullerus zum 80. Geburtstag*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 244-250.

Deac 1984 - Mircea Deac, *Viața și opera pictorului Mattis-Teutsch*, în/in „Revista muzeelor și monumentelor”, XXI, Nr. 8, 1984.

Fabritius-Dancu 1985 - Juliana Fabritius-Dancu, *Die Schrift als künstlerisches Ausdrucksmittel. Zur Graphikausstellung Harald Meschendörfers im Schiller Haus*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 274-277.

- Folberth 1985** - Otto Folberth, *Karl Ziegler*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 158-162.
- Fota 1981** - Rodica Fota, *Franz Neuhauser d. J. als Graphiker*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XXIV, 1981, Nr. 1, pp./S. 93-97.
- Galz 1982** - Michael Galz, *Der Maler und Graphiker Josef W. Strobach †*, în/in „Siebenbürgische Zeitung”, 33, 15 noiembrie/15. November 1983.
- Ittu 1996** - Gudrun-Liane Ittu, *Hans Mattis-Teutsch, ein „spiritualischer” Künstler und Denker*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XXXIX, 1996, Nr. 1-2, pp./S. p.109-116.
- Ittu 1999** - Gudrun-Liane Ittu, *Hans Mattis-Teutsch a Transylvanian Avant-garde Artist of European Scoope*, în/in „Transylvanian Review”, VIII, 1999, Nr. 2, pp./S. p. 126–136.
- Ittu 2000** - Gudrun-Liane Ittu, *Moderne und Avantgarde in der bildenden Kunst der Siebenbürger Sachsen*, în/in „Transylvanian Review”, 2000, 9, Nr. 2, pp./S. 160-169.
- Ittu 2002** - Gudrun-Liane Ittu, *Hans Eder (1883-1955)*, în/in „Transylvanian Review”, 2002, 11, Nr. 2, pp./S. 119-129.
- Ittu 2007** - Gudrun-Liane Ittu, *Artiști sași în expozițiile bucureștene din perioada interbelică*, în/in *Confluențe. Repere europene în arta transilvăneană* (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Sibiu/Hermannstadt, 2007.
- Ittu 2008a** - Gudrun-Liane Ittu, *Margarete Depner- eine fast vergessene Künstlerin*, în „Transylvanian Review”, Nr. 1, 2008, pp./S. 145-154.
- Ittu 2008b** - Gudrun-Liane Ittu, *Hermannstadt/Sibiu – ein Zentrum der bildenden Kunst am Ende des 19. und Anfang des 20. Jhs.*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Editura Academiei/Verlag der Rumänischen Akademie, vol./Band 51, 2008, pp./S. 35-46.
- Ittu 2009a** - Gudrun Liane-Ittu, *Mișcarea artistică brașoveană din anii 1949 și 1950 reflectată în paginile cotidianului „Neuer Weg”*, în/in „Studia Universitatis Babeș Bolyai - Historia Artium”, 2009, Nr. 1, pp./S. 79-83.
- Ittu 2009b** - Gudrun-Liane Ittu, *Receptarea operelor lui Hans Mattis-Teutsch în periodicele germane din Transilvania*, în/in „Mattis-Teutsch, artist al avangardei”, Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, 2009, pp./S. 31-37.
- Kessler 2007** - Erwin Kessler, *Retro-garda*, în/in „Culorile avangardei. Artă în România 1910-1950” (catalog de expoziție/ Ausstellungskatalog), București, 2007, pp./S. 5-61.
- Klein 1998** - Konrad Klein, *Siebenbürgische Bildnisse der Reformationszeit*, în/in „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, XXI, 1998, Nr. 2, pp./S. 21-142.
- Klein 2005** - Konrad Klein, *Anton Fiala, ein böhmischer Maler und Fotograf um 1850 in Siebenbürgen*, în/in „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 28(99), 2005, vol. I/Bd. I, pp./S. 22-39.
- Klein 2006** - Konrad Klein, *Biedermeierliche Stadtansichten und Trachtenbilder. Zum Wirken des Kronstädter Zeichenlehrers Georg Gottlieb Schnell*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 49, 2006, pp./S. 22-39.
- Krasser 1968** - Harald Krasser, *Jahrhundertwende. Die Anfänge der neueren Malerei bei den Siebenbürger Sachsen*, Neuer Weg, XX, 5 octombrie/5. Oktober, 1968, Nr. 6042.
- Krasser 1969a** - Harald Krasser, *Arthur Coulins Kronstädter Jahre*, Karpaten Rundschau, XIII, 19 septembrie/19. September, 1969, Nr. 38 (909).
- Krasser 1969b** - Harald Krasser, *Der Maler Arthur Coulin. Zum hundertsten Geburtstag*, Hermannstädter Zeitung, II, 19 septembrie/19. September, 1969, Nr. 90.
- Krasser 1985** - Harald Krasser, *Raumschaffende Konturen. Zum 80. Geburtstag des Graphikers und Malers Fritz Kimm*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 257-260.
- Lăptoiu 1985** - Negoită Lăptoiu, *Finalitatea umanistă a unor confesiuni patetice: Hans Eder*, în/in vol./Band „Incursiuni

în plastica transilvănească”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1981, pp./S. 106-118.

Lăptoiu 1997 - Negoită Lăptoiu, *Expressionist Tendencies in Transylvanian Art in the Inter-War Period*, în/in „Transylvanian Review”, 1997, 6, Nr. 2, pp./S. 39-63.

Lăptoiu 1998 - Negoită Lăptoiu, *L'art de l'espace intracarpatic après le parachèvement de l'unité nationale*, în/in „Transylvanian Review”, 1998, 7, Nr. 4, pp./S. 120-129.

Lukász 1969 - Lukász Irina, *Mattis-Teutsch*, în/in „Aluta”, Sfântu-Gheorghe, 1969.

Guy Marica Viorica Guy Marica, *Arta germană din Transilvania*, în/in „Steaua”, Cluj-Napoca/Klausenburg, XV, 1994, Nr. 6, S. 43-45.

Mesea 1997 - Iulia Mesea, *Tradiție și modernitate - Arthur Coulin*, în/in „Studii și comunicări VI, Museum Arad”, Arad, 1997, pp./S. 38-54.

Mesea 1999 - 2000 - Iulia Mesea, *Document și sensibilitate. Transilvania secolului al XIX-lea în reprezentări de pictură și grafică din colecția Muzeului Brukenthal*, în/in „Sargeția”, XXVIII-XXIX, 1999-2000, Nr. 1, pp./S. 466-474.

Mesea 2001 - Iulia Mesea, *Emerich Tamás. Refuzul realității și retragerea într-o lume imaginară*, în/in „Emerich Tamás 1876-1901” (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, 2001, pp./S. 6-46.

Mesea 2002 - Iulia Mesea, *Tradiție și modernitate în arta transilvănească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în/in „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia”, XLVII, Cluj-Napoca/Klausenburg, 2002, pp./S. 37-56.

Mesea 2006 - Iulia Mesea, *Restituiri: Friedrich Miess (1854 – 1953)*, în/in „Tribuna”, 2006, nr. 5-6, p./S. 122-132.

Mesea 2007a - Iulia Mesea, *Transylvanian Painters in European Art Centres*, în/in „Pictori din Transilvania în centre artistice europene” (catalog de expoziție/ Ausstellungskatalog), Sibiu/Hermannstadt, 2007, pp./S. 7-36.

Mesea 2007b - Iulia Mesea, *Thinking About Modernity in Southern Transylvania*, în/in „Confluente. Repere europene în arta transilvănească” (catalog de expoziție/ Ausstellungskatalog), Sibiu/Hermannstadt, 2007, pp./S. 89-100.

Mesea 2007c - Iulia Mesea, *Desenul și fotografia lui Theodor Glatz*, în/in „Studia Universitas Babeș-Bolyai, Historia Artium”, LII, 2007, Nr. 3, pp./S. 23-44.

Mesea 2008 - Iulia Mesea, *Peisajul unei lumi în derivă - Hans Eder (1883-1955)*, în/in „Hans Eder. Expoziție retrospectivă - 125 de ani de la naștere” (catalog de expoziție/ Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, 2008, pp./S. 9-41.

Mesea 2009 - Iulia Mesea, *Ecouri romantice în creația artiștilor activi la Sibiu la mijlocul secolului al XIX - lea: Heinrich Zuther*, în/in „Studia Universitatis Babeș Bolyai - Historia Artium”, 2009, Nr. 1, pp./S. 41-57.

Mesea 2010b - Iulia Mesea, *Argumente pentru o artă nouă-Arthur Coulin (1869-1912)*, în/in „Arthur Coulin” (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Brașov/Kunstmuseum Kronstadt, Muzeul Transilvănean Gundelsheim/Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, Brașov/Kronstadt, 2010.

Nussbächer 1967 - Gernot Nussbächer, *Contribuții cu privire la tabloul judeului Brașovului Lucas Hirscher*, în/in „Muzeul Regional Brașov - Culegere de studii și cercetări”, vol./Bd. I, Brașov/Kronstadt, 1967, pp./S. 247-255.

Nussbächer 1985 - Gernot Nussbächer, *Das Bildnis des Stadtrichters Lukas Hirscher – Zum Werk des Kronstädter Renaissance-Malers Gregorius Pictor*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 95-101.

Ordeanu 1996 - Maria Ordeanu, *Gravura transilvănească din secolul XVIII în colecția Muzeului Brukenthal*, în/in „Ars Transilvaniae”, VI, 1996, Nr. 6, pp./S. 93-105.

Pavel 1998 - Amelia Pavel, *L'espace Transylvain et l'art moderne*, în/in vol./Band „Simboluri, surse, idolatrii în arta modernă”, București/Bukarest, Editurile Atlas și Du Style/Atlas Verlag und Du Style Verlag, 1998, pp./S. 127-138.

Pintilie 1976 - Andrei Pintilie, *Expressionistische Künstler im südlichen Siebenbürgen*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XIX, 1976, Nr. 1.

- Popica 2005a** - Radu Popica, *Artă și status-portretele patriciatului sășesc din colecția Muzeului de Artă Brașov*, în/in „Cumidava”, XXVIII, 2005, Brașov/Kronstadt, pp./S. 200-211.
- Popica 2005b** - Radu Popica, *Johann Ölhán senior-un pictor brașovean din secolul al XVIII-lea*, în/in „Țara Bârsei”, IV (XV), serie nouă/neue Folge, nr. 4, 2005, Brașov/Kronstadt, pp./S. 145-150.
- Popica 2006** - Radu Popica, *Wilhelm Kamner-un artist brașovean puțin cunoscut din secolul al XIX-lea*, în/in „Țara Bârsei”, V (XVI), serie nouă/neue Folge, Nr. 5, 2006, Brașov/Kronstadt, pp./S. 91-99.
- Popica 2007** - Radu Popica, *Hans Bulhardt-tradiție și inovație în arta transilvăneană*, în/in „Țara Bârsei”, VI(XVII), serie nouă/neue Folge, Nr. 6, 2007, Brașov/Kronstadt, 2008, pp./S. 151-159.
- Popica 2008b** - Radu Popica, *Miracol și deznădejde-considerații privind semnificația compozițiilor religioase din creația lui Hans Eder*, în/in „Hans Eder. 125 de ani de la naștere” (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, 2008, pp./S. 42-55.
- Popica 2009** - Radu Popica, *Grafică transilvăneană din colecția Muzeului de Artă Brașov (1800-1914)*, în/in „Brukenthal Acta Musei IV.2”, Sibiu/Hermannstadt, 2009, pp./S. 473-490.
- Popica 2010a** - Radu Popica, *Arthur Coulin și centrul artistic brașovean (1901-1908)*, în/in „Arthur Coulin”(catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Brașov/ Kunstmuseum Kronstadt, Muzeul Transilvănean Gundelsheim/ Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, Brașov, 2010, pp./S. 94-119.
- Popica 2010b** - Radu Popica, *Un artist brașovean uitat: Conrad Vollrath/Veleanu (1884-1977)*, în/in „Țara Bârsei”, IX (XX), serie nouă/neue Folge, nr. 9, 2010, pp./S 182-186.
- Popica 2011a** - Radu Popica, *Arta în slujba propagandei – centrul artistic brașovean sub semnul realismului socialist (1944-1964)*, în/in „Artă sub comunism. Artă oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)” (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Editura Muzeului de Artă Brașov/Verlag des Kusntmuseums Kronstadt, 2011, pp./S. 12-21.
- Popica 2011b** - Radu Popica, *Familia pictorilor Ölhán - o mărturie privind pictura transilvăneană din secolul XVIII*, studiu în curs de apariție în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia Artium”/erscheint demnächst in „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia Artium”.
- Popescu 1996** - Elena Popescu, *Portretul transilvănean în secolele XVI-XVII în pinacoteca Brukenthal*, în/in „Studii și comunicări. Muzeul Arad”, III, 1996, pp./S. 5-22.
- Popescu 2007** - Elena Popescu, *Artiști români, maghiari, germani din Transilvania în colecții particulare*, în/in „Pictori din Transilvania în centre artistice europene” (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Sibiu/Hermannstadt, 2007, pp./S. 37-44.
- Popescu 2008** - Elena Popescu, *Franz Neuhauser cel Tânăr-Lucrări inedite*, în/in „Brukenthal Acta Musei III.2”, Sibiu/ Hermannstadt, 2008, pp./S.117-132.
- Roth 1985** - Victor Roth, *Carl Dörschlag*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 175-183.
- Schuller Friedrich 1909** - Friedrich Schuller, *Ludwig Friedrich Schuller*, în/in „Die Karpathen”, II, 1909, nr. 21, pp./S. 619-623.
- Schuller Horst 1985** - Horst Schuller, *Begabung und Leistung in der Heimat. Zum 100. Geburtstag des Malers Hermann Morres*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/ Klausenburg, Editura Dacia/ Dacia Verlag, 1985, pp./S. 231-232.
- Schuller Rolf 1985** - Rolf Schuller, *Heimatliches Erbe. Walther Teutsch*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 214-216.
- Stephani 1985** - Claus Stephani, *Der Weg eines Künstler. Hans Mattis-Teutsch*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze”, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 220-226.

- Stephani 1985** - Brigitte Stephani, *Wichtig und monumental. Zum 95. Geburtstag Ernst Honigbergers*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze“, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 233-237.
- Tătaru 1980** - Marius Tătaru, *Art et histoire: étapes du développement dans la culture visuelle de la Transylvanie du XIX-e siècle (première partie)*, în/in „Revue Roumaine D`Histoire D`Art, série Beaux-Arts“, XVII, 1980, pp./S. 47-81.
- Tătaru 1992** - Marius Joachim Tătaru, *Zwei Bildnisse von Arthur Coulin*, în/in „Nachrichten des Freundeskreises“, Muzeul Transilvănean Gundelsheim/ Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, XIII, 1992, Nr. 3/4, pp./S. 13-19.
- Tătaru 2010** - Marius Joachim Tătaru, *Arthur Coulin: Repere stilistice între tradiție și modernitate*, în/in „Arthur Coulin“ (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Braşov/Kunstmuseum Kronstadt, Muzeul Transilvănean Gundelsheim/Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, Braşov/Kronstadt, 2010.
- Treiber-Netoliczka 1956** - Luise Treiber-Netoliczka, *Un pictor sas braşovean din secolul al XIX-lea – mare admirator al culturii populare româneşti*, în/in „Drum Nou“, XIII, nr. 3718, 29 noiembrie/29. November 1956.
- Tudoran 1978** - Maria Olimpia Tudoran, *Pictura lui Franz Neuhauser jr. în colecția Muzeului Brukenthal*, în/in „Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal, Galeria de Artă“, nr. 1, 1978, pp./S. 93-100.
- Vida 1987** - Gheorghe Vida, *Emerich Tamás*, în/in „Arta“, XXXIV, 1987, nr. 3, p./S. 14.
- Vida 2009** - Gheorghe Vida, *Hans Mattis-Teutsch și dialogul european al formelor*, în/in „Mattis-Teutsch, artist al avangardei“ (catalog de expoziție/Ausstellungskatalog), Muzeul de Artă Braşov/Kunstmuseum Kronstadt, 2009.
- Wenrich 1889** - W. Wenrich, *Künstlernamen aus Siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit*, în/in „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, Neue Folge, XXII, nr. 1, Hermannstadt /Sibiu, 1889, pp./S. 42-78.
- Wittstock 1993** - Manfred Wittstock, *Ein siebenbürgisches Künstlerheim in Cervara di Roma*, în/in „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“, XVII(87), 1993, Nr. 1, pp./S. 68-74.
- Wittstock 1995** - Manfred Wittstock, *Briefe von Arthur Coulin über seine Zusammenarbeit mit Octavian Smigelschi*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde“, XXXVIII, 1995, Nr. 1-2, pp./S. 64-68.
- Wittstock 2001** - Manfred Wittstock, *Bildende Künstler, Kunsthandwerker und Kunstgewerbler der Siebenbürger Sachsen in der Zwischenkriegszeit und ihre Beziehungen zum Nationalsozialismus*, în/in „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“, XXIV, 2001, Nr. 2, pp./S. 236-257.
- Wittstock 2005** - Manfred Wittstock, *Von Diktatur zu Diktatur. Künstler und Kunsthandwerker 1944-1948*, în/in „Forschungen zur Volks- und Landeskunde“, XLVIII, 2005, pp. /S. 101-112.
- Wittstock-Reich 1985a** - Rohtraut Wittstock-Reich, *Die Welt malerisch Sehen. Ein Atelierbesuch bei dem Grafiker Helfried Weiß*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze“, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 269-270.
- Wittstock-Reich 1985b** - Rohtraut Wittstock-Reich, *Einen Platz in den Heimen seiner Landsleute gefunden. Sieben Jahrzehnte der Malerei gewidmet. Nach einem Besuch bei Edward Morres notiert*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze“, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 217-219.
- Wittstock-Reich 1985c** - Rohtraut Wittstock-Reich, *Zeugnisse einer starken Künstlerpersönlichkeit. Vor hundert Jahren wurde der Maler Hans Eder geboren*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze“, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 208-210.
- Zay 1985** - Horst Zay, *Beherrschende Kraft der Ausdrucksmittel. Atelierbesuch bei Ferdinand Mazanek*, în/in Brigitte Stephani (coord./Hrsg.), „Sie prägten unsere Kunst. Studien und Aufsätze“, Cluj-Napoca/Klausenburg, Editura Dacia/Dacia Verlag, 1985, pp./S. 266-268.

MUZEUL DE ARTĂ BRAȘOV | 2011

ISBN 978-606-92557-5-9